JAKUB BALMES

PROTESTANTISMUS A KATOLICISMUS

DOBRÉ DÍLO
VE STARÉ ŘÍŠI NA MORAVĚ

PROTESTANTISMUS A KATOLICISMUS

a jejich poměr k evropské civilisaci

JAKUB BALMES

PROTESTANTISMUS A KATOLICISMUS

A JEJICH POMĚR K EVROPSKÉ CIVILISACI

SVAZEK I.

Přeložil Bohuslav Dürych

1948

VE STARÉ ŘÍŠI NA MORAVĚ

PŘEDMLUVA.

Vedle mnohého a velikého zla, jež muselo vzejíti z hluboko zasahujících převratů nové doby, se současně objevil pro vědu nanejvýš drahocenný statek, který pro lidské pokolení patrně nezůstane bez užitku, totiž *láska k takovým studiím, jejichž předmětem je člověk a lidská společnost*. Otřesy byly tak mocné, že se nám země takřka rozevřela pod nohama, a lidský duch, který právě vstupoval pln triumfální pýchy, za vítězného jásotu a pochvalného pokřiku, a takřka obtížen vavříny, polekaně stanul na své dráze, vážně se zamyslil a přemožen hlubokým citem si položil otázku: *Co jsem? odkud přicházím? jaké je mé poslání?* Proto náboženské zkoumání opět dosáhlo nebývalé výše, takže, zatím co se lidé domnívali, že bylo odvanuto dechem lhostejnosti, nebo potlačeno překvapujícím vývojem materiálních zájmů, pokrokem empirických a exaktních věd a stále rostoucímvlivem politických výkladů na nejmenší míru, se znovu objevilo v celé své velikosti, ve své obrovské podobě, spočívajíc na vrcholku společnosti, s hlavou v nebi a nohama v propasti.

Při této náladě duchů musely náboženské převraty šestnáctého století obrátit na sebe pozornost a vésti k otázce, jaký pak užitek přinesly tyto pře-

vraty lidstvu. Na neštěstí se přitom vloudilo množství omylů, buď proto, že se skutečnosti pozorovaly brýlemi sektářských předsudků, nebo proto, že se zkoumaly jen povrchně, a tak se posléze dospělo k tvrzení, že reformátoři šestnáctého století napomáhali vědě, umění, svobodě národů a všemu, co je zahrnuto ve slově civilisace, a že evropskému lidstvu prokázali neocenitelná dobrodiní.

Co však tomu říkají dějiny, co učí filosofie? Začděkuje jednotlivec a společnost reformaci šestnáctého století v náboženském, sociálním, politickém a literárním ohledu? Jaká byla Evropa, pokud ji ovlivňoval toliko katolicismus? Zadržel katolicismus pokrok civilisace? Výklad těchto otázek je účelem tohoto díla. Každá doba má své potřeby, a bylo by žádoucno, aby všichni katoličtí spisovatelé dospěli k přesvědčení, že jednou z nejnaléhavějších potřeb přítomnosti je důkladné vyšetření těchto otázek; jako Bellarmin a Bossuet projednali tyto věci podle požadavků své doby, tak také musíme my je projednat podle požadavků naší doby. Jsem si dobře vědom velikých obtíží, jež vyplývají z projednávání naznačených otázek, a proto si nelichotím, že bych je mohl jasně vyložit, jak by si toho žádaly; nicméně nastupuji svou cestu s odvahou, kterou dodává láska k pravdě; až mne opustí síly, klidně ulehnu v naději, že někdo jiný dokončí tak důležitý úkol.

KAPITOLA I.

O podstatě a jménu protestantismu.

V lůně civilisovaných národů se vyskytl zjev, který se svou podstatou jeví nanejvýš významným, pro množství, rozmanitost a důležitost vztahů, které obsahuje, velmi daleko sahajícím a svou souvislostí s velikými událostmi nových dějin velmi vlivným: protestantismus.

Svým hlučným vystoupením již při svém vzniku obrátil na sebe pozornost celé Evropy, když byl u jedněch vyvolal zděšení, u druhých nejživější souhlas; rychlým rozvojem svým odpůrcům ani neposkytl čas, aby ho v zárodku udusili; a brzy po svém objevení sotva již ponechal naději, že by bylo možno překaziti jeho vzrůst, nebo zadržeti jej v běhu. Šetrnost a ohledy jen dráždily jeho pýchu, a jeho smělost rostla, jeho moci přibývalo; protiopatření jej jen rozhořčovala, a buď se jim stavěl otevřeně na odpor, nebo ustupoval, aby sebral své síly a napjal je k novému, ještě prudšímu útoku; a právě diskuse, právě podrobné kritické rozbory se vším svým plýtváním učenými vědomostmi, jež se zde rozvíjely, aby jej buď hájily nebo potíraly, sloužily jen k tomu, aby šířily jeho ducha a jeho zásady. Tím, že poskytoval nové a bohaté výhody, získal mocné

ochránce; tím, že lakadly vycházel vstříc všem vášním, rozplamenil v nich veliké nadšení pro svou věc. Hned používal lsti, hned násilí, vábení i pronásledování, podle toho, jak se mu naskytovaly různé příležitosti a okolnosti; a, když byl zlámal všechny závory nebo je obešel, aby si razil cestu všemi směry, usiloval všemi způsoby, aby si ve všech zemích, kde se rozšířil, zajistil potřebnou půdu k trvalému usazení. To se mu skutečně podařilo; a když se v Evropě ujal držení velikých částí země, jimiž ještě dnes vládne, později se též rozšířil po jiných světadílech a usadil se v srdcích bezelstných lidí.

Aby se nějaká událost ocenila podle svého skutečného významu, aby se docela obsáhl její rozsah tím, že se určí její hranice a její místo a její větší nebo menší důležitost, je třeba se ohlédnouti, je-li možno nalézti hlavní důvod událostí, nebo aspoň objeviti v jejích vnějších zjevech charakteristické známky, z nichž by se mohla rozpoznati její nejniternější podstata. Věru obtížný úkol, kde se jedná o vyšetření takových skutečností, bohatých na následky, jaké jsou v tomto případě; obtížný také pro různost náhledů, které se naskytují, jakož i pro své mnohonásobné vztahy, jež se ustavičně křižují a do sebe zaplétají. V takových věcech se časem nahromadí množství názorů, které přirozeně všechny hledaly opěrné body a důkazy, a tak se pozorovateli

objeví před očima tolik a tak různých předmětů, že ho uvedou v omyl a zmatou; a pozoruje-li je z jiného vhodnějšího stanoviska, nalezne půdu posetu tolika věcmi, že nenalezne východu, nebo bude odveden s cesty pravdy.

Pohlédneme-li jen letmo na protestantismus, ať již v jeho nynější tvářnosti, nebo v různých obdobích jeho dějin, hned shledáme, jak je obtížno objeviti u něho něco stálého, něco, co by se mohlo označiti jako jeho ustavující základ, neboť při nejistotě svých zásad věroučných střídá je v každém okamžiku a mění je tisícerým způsobem; při neurčitosti svých snah a proměnlivosti svých cílů zkouší všechny formy, nastupuje po všech cestách; a aniž by někdy dosáhl přesně ohraničené existence, každým okamžikem zkouší své nejisté kroky novými směry, aby se znovu ztrácel ve stále zamotanějších bludištích.

Katoličtí kontroversisté jej pronásledovali všemi směry a všude na něj dotírali; když se jich však otážete, s jakým úspěchem, tu vám řeknou, že zápasili s novým Proteem, který se každé ráně, jež byla proti němu vedena, vyhnul tím, že přijal novou podobu. A opravdu nevíme, kam se obrátit, chceme-li napadnout protestantismus v jeho věrouce, neboť nevíme, v čem spočívá, a ani on sám to neví. Za takového stavu věcí možno nazvat protestantis-

mus nezranitelným, neboť to, co neskýtá žádnou pevnou, uchopitelnou podobu, je nezranitelné. Proto v boji proti němu nemohla být nalezena žádná vhodnější zbraň než ta, kterou po něm hodil osvícený biskup z Meaux: Jsi proměnlivý a co je proměnlivé, nemůže být pravda. Zbraň, která se zdá protestantismu být strašnou, a právem strašnou; neboť všechny proměny, kterými se jí pokoušel vyhnouti, mohou jen posloužit k tomu, aby její úder učinily jistější a pádnější. Jak znamenitá byla tudíž myšlenka tohoto velikého muže! Již název jeho díla musel u protestantů budit děs, nazývá se Dějiny proměn; a dějiny proměn jsou dějinami bludu. [1])

Jako nám tyto změny, které se na protestantismu nejeví jako překvapující, nýbrž přirozené a vlastní, ukazují, že nemá pravdu, tak nám také vyjevují, že síla, jež jím hýbá a jej pohání, není životní síla, nýbrž rozkladný živel. Až dosud byl vždy marně žádán, aby pevně stanul na nějakém bodu a ukázal se v nějaké jednotné a uchopitelné podobě; a právě tak marně bude k tomu vyzýván i příště, neboť bylo by marné chtíti, aby pevně stanulo to, co poletuje ve vánku a vrávorá, a jak by bylo možno vytvořit uchopitelnou podobu z živlu, který se ustavičně pokouší rozdělit části tím, že ustavičně oslabuje jejich vzájemnou příbuznost, a ustavičně jim

přivádí čerstvé síly, aby se k sobě nepřibližovaly a vzájemně se odpuzovaly? Nemusím snad poznamenávat, že zde hovořím o svobodném soudu ve věcech víry, ať v tom smyslu, že tento soud byl vytvořen toliko pod světlem rozumu, nebo z vnuknutí nebe. Bylo-li možno někdy nalézti v protestantismu něco pevného, pak je to svoboda soudu, toto potlačení všeobecné a zákonité autority výrokem jednotlivého člověka. To je to, co nalezneme vždy ve spojení s protestantismem, nebo co spíše tvoří nejniternější část jeho podstaty; to je jediný bod, v němž se stýkají všichni protestanté, to je známka jejich příbuznosti, a je pozoruhodné, že se to vše vytvářelo částečně bez jeho vědomí, částečně proti jeho výslovné vůli.

Nepochybně je taková zásada zavržitelná a osudná; avšak kdyby hlavy protestantismu aspoň ji prohlásily za válečné heslo, podepřely ji svou naukou, a udržovaly ji svým jednáním, byly by v bludu důsledné; a jestliže by se řítily z propasti do propasti, pak by se to posuzovalo jako následek falešného systému; ať pravdivý nebo falešný, byl by to vždy systém. Neměly však ani to; a zkoumají-li se slova a skutky prvních novotářů, shledáme, že si touto zásadou posloužili jen k tomu, aby mohli pravoplatné moci, která jim byla obtížná, odporovati, ostatně však nikdy nepomýšleli na to, aby ji uplatňovali

všeobecně. Byla jim prostředkem, aby svrhli zákonitou moc a strhli na sebe vládu; šli cestou všech revolucionářů všech tříd, dob a zemí; pokoušeli se odstranit existující moc, aby se usadili na jejím místě. Je všeobecně známo, jak daleko Luther hnal svou šílenou nesnášenlivost, jak od svých žáků, nebo ať již to byl kdokoli, nestrpěl ani ten nejnepatrnější odpor proti svým příkazům, aniž by nepropukl v nejšílenější zlost nebo nechrlil nejsprostší nadávky. Jindřich VIII., který zavedl tak zvanou svobodu myšlení v Anglii, posílal každého, kdo jinak smýšlel, na popraviště, a na Kalvínovu žádost byl Michael Gervet v Ženevě upálen zaživa.

Obracím-li pozornost zejména na tento bod, činím tak proto, poněvadž se mi zdá býti důležitým; člověk má velký sklon k pýše, a mohlo by se mnohému státi, když ustavičně slyší opakovat, že novotáři ve víře v šestnáctém století hlásali svobodu myšlení, že by neopatrně pojal tajnou zálibu pro hlavy protestantismu, jejich prudké hanlivé řeči považoval by za výraz ušlechtilého hněvu, a jejich přehmaty za zbraně k obraně práv ducha. Je třeba však míti na paměti a nikdy nezapomínat, že tito lidé hlásali zásadu svobodného myšlení jen proto, aby za ní nacházeli ochranu před zákonitou mocí, později však bažili po tom, aby na druhé uvalili jho svého vlastního učení. Pokoušeli se

svrhnouti Bohem dosazenou vrchnost, a na jejich troskách zbudovati svou vlastní. Je bolestnou nutností uváděti důkazy pro toto tvrzení, ne snad, že by jich nebylo dostatek po ruce, nýbrž proto, že právě ty nejbezpečnější a nejnezavržitelnější jsou v slovech a skutcích, která jsou zakladatelům protestantismu k největší hanbě, a o kterých se člověk zmiňuje jen s nechutí; jsou to žaloby, jež možno přednésti jen s uzarděním, které také, jak se zdá, špiní papír, na němž byly zaznamenány.[2])

Když se protestantismus pozoruje jako celek, jeví se nejinak, než jako netvárné množství sekt, které se navzájem všechny potírají, a jen v jednom bodě drží pohromadě, v odporu proti autoritě Církve. Z toho důvodu jen u nich nalezneme zvláštní jména, výlučně jen jim náležející, která vesměs jsou odvozena od zakladatele sekty; a nepřihlížíme-li ke všem pokusům nikdy nedospěly k tomu, aby přijaly všeobecné jméno, jež by zároveň vyjadřovalo určitý pojem, takže ještě dodnes jsou označovány po způsobu filosofických sekt. Luteráni, Kalvíni, Zwingliáni, Anglikáni, Sociniáni, Arminiáni, Anabaptisté, všechna ta jména, ke kterým bych mohl připojiti ještě nekonečnou řadu, ukazují dosti zřetelně, jak úzký a ohraničený okruh mají všechny tyto sekty, a stačí, aby je člověk jen vyjmenoval, a ukáže se, že nepřinášejí nic, co by mělo vše-

obecný význam, nic velikého. Kdo zná jen poněkud křesťanské náboženství, musí z toho čerpat přesvědčení, že z těchto sekt ani jedna není opravdu křesťanská; nejcharakterističtější a nejpozoruhodnější je však to, co se stalo, když protestantismus chtěl přijmouti všeobecné jméno. Projděte jeho dějiny a uvidíte, kolik jmen zkoušel, a jak se žádné jméno, jež by vyjadřovalo něco určitého, něco křesťanského, pro něj nehodilo; až takřka náhodou zkusil jméno, pochycené na říšském sněmu ve Špýru, takové, které v sobě obsahuje ortel zatracení, poněvadž původem a duchem odporuje základnímu učení a dějinám křesťanského náboženství; jméno, které nevyjadřuje žádnou jednotu a žádné společenství, to je, nic ze všeho toho, co je nerozlučně spojeno s křesťanským jménem; jméno, které nezahrnuje v sobě žádnou určitou představu, které nic nevysvětluje, nic nenaznačuje; - když je zkusil, tu se ukázalo, že je docela přiměřené, a celý svět mu je s jednomyslnou pochvalou přiznal, neboť bylo to jeho pravé jméno: protestantismus.[3])

Uvnitř ne neurčitého kruhu, jejž označuje toto jméno, se pohybují všechny tyto sekty, všechny bludy nacházejí místo; s Luteránv se popírá svobodná vůle, s Arminiány se obnovuje bludařské učení Pelagiovo; s jednými se přijímá skutečná přítomnost, s Zwingliány a Kalvínisty se odmítá; popírá se, chce-

te-li, se Sociniány Božství Ježíše Krista, připojuje vás k episkopálům nebo puritánům, nebo vás přenechá přepjatosti kvakerů, to vše však neznamená nic, neboť jste stále ještě protestanty, neboť stále ještě protestujete proti autoritě Církve. Toto území je tak rozsáhlé, že, pokud chcete ustavičně blouditi, nikdy z něho nevyjdete; je to rozsáhlá poušť, jež se před vámi rozkládá, jakmile vyjdete z bran svatého města.[4])

KAPITOLA II.

O příčinách protestantismu.

Jaké však tedy byly příčiny, že v Evropě vznikl protestantismus, a že dosáhl takového rozšíření a vzrůstu? Taková otázka jistě stojí za to, aby byla podrobněji zkoumána, nejen pro význam, jaký má sama o sobě, nýbrž i proto, že nás přivádí při zkoumání původu tak velikého zla k nejvhodnějšímu hledisku, abychom si mohli utvořit správnou představu o podstatě a vlivu tohoto již tak často a tak falešně vysvětlovaného zjevu.

Chceme-li zkoumati příčiny účinků, podstaty a významu protestantismu, bylo by proti zdravému rozumu, kdybychom se obraceli k bezvýznamným

skutečnostem, poněvadž jsou již samy o sobě nevýznamné, nebo jsou omezeny na určité místo a okolnosti. Je mylný předpoklad, jako by nepatrné příčiny byly s to způsobit velké účinky; neboť i když občas velké věci mají svůj počátek v malém, pak je přece rozdíl mezi počátkem a příčinou. Dáti k něčemu podnět a býti něčeho příčinou, jsou označení velmi rozličných významů. Malá jiskra často způsobí veliký požár, avšak jenom tehdy, padne-li do množství hořlaviny. Všeobecné musí mít všeobecné příčiny, trvalé a pevné musí mít příčiny trvalé a hluboké. Tento zákon platí jak v morálním tak i v přirozeném světě, jeho použití se však setkává s velikými obtížemi, zejména v morálním světě, kde často jsou veliké věci skryty pod tak nenápadným obalem, každý účinek je svázán s tolika příčinami a tolika tenkými a jemnými vlákny, že i tomu nejpozornějšímu a nejbystřejšímu oku buď docela ujde, nebo že věc největšího významu a účinnosti se mu jeví jako cosi nepatrného a bezvýznamného; naproti tomu jsou často malé věci ověšeny tolika cetkami, vyzdobeny takovým leskem a doprovázeny tak velikým hlukem, že mohou lidi, kteří přece jen jsou nakloněni soudit podle zdání, lehce oklamat.

Tím, že se opírám o uvedené zásady, nemohu souhlasit s tím, aby se kladla velká váha na třenice, jež vyvolala odpustková kázání, nebo na přehmaty,

které si snad při tom dovolily některé podřízené osoby; to vše mohlo být záminkou, příležitostí, znamením k útoku, avšak samy o sobě byly příliš bezvýznamné, aby svět uvedly v plameny. Naproti tomu hledat příčiny vzniku a rozšíření protestantismu v charakteru a postavení prvních reformátorů, má snad v sobě mnohé zdánlivé, avšak málo rozumné důvody. Klade se důraz na silnou prchlivost ve spisech a řečích Lutherových, a poukazuje se na to, jak velmi byly způsobilé, aby rozplamenily mysli, nadchly pro nové bludy a naplnily je plamennou záští proti římské Církvi; neméně se velebí zchytralá sofistika, jemnost a elegance Kalvínova slohu, kterým se nesmírnému množství bludů, hlásaných novými sektáři, dostalo zdání systému, a staly se tak přijatelnějšími pro lidi jemnějšího vkusu. A takto byly podány více nebo méně věrné obrazy duševních darů a ostatních vlastností druhých mužů. Nezamýšlím upírati ani Lutherovi ani Kalvínovi ani kterémukoli jinému z předních zakladatelů protestantismu zásluhy, jimiž dosáhli své smutné proslulosti; avšak podle mého názoru znamená, připisovati těmto osobním vlastnostem rozhodující vliv na vývoj zla, právě tolik, jako nepoznávati jeho velikost, podceňovati jeho veškerý význam a pohrdati učením dějin všech dob.

Ve skutečnosti, pozorujeme-li tyto muže nezauja-

tým zrakem, neshledáme na nich nic, co by nebylo možno nalézti ve stejném nebo ve vyšším stupni téměř u všech hlav sektářů. Jejich duševní dary, jejich výchova, jejich vědomosti, to vše bylo již kritikou vyšetřováno a zkoumáno, a ani mezi katolíky ani mezi protestanty není vzdělaného a nestranného ducha, který by nepovažoval přílišnou chválu, která jim byla věnována, za stranické zveličování. Každý je již počítá do třídy oněch neklidných duchů, kteří mají potřebné vlastnosti, aby vyvolávali převraty. Bohužel dějiny všech dob a zemí, jakož i denní zkušenost nás učí, že takoví lidé nejsou vzácní a že se vyskytují všude, kde neblahé spojení okolností poskytuje příznivou příležitost.

Hledají-li se jiné příčiny, které by svou účinností a svou důležitostí byly v odpovídajícím poměru k protestantismu, tu se obyčejně označují dvě: nutnost reformy a myšlenka svobody. Jedni říkají: „Byly velké zlořády, zameškaly se zákonité reformy a toto promeškání vyvolalo revoluci". Druzí tvrdí: „Lidský duch byl v okovech, pokoušel se zlomiti pouta; protestantismus nebyl ničím jiným, než mocným povstáním ve jménu svobody, smělým vzletem lidské myšlenky". O těchto tvrzeních jistě nelze říci, že by uváděly bezvýznamné příčiny, jejichž vliv by byl omezen na úzký okruh. Ano, v obou nalezneme něco, co je

nanejvýš způsobilé, aby získalo stoupence. Tím, že jedno zdůrazňuje nutnost reformy, otvírá široké pole žalobám na přestupování zákonů a uvolnění mravů; druhé dojde vždy pochvaly v srdci člověka, který je vůči svým chybám tak shovívavým, vůči cizím však přísným a neúprosným; a kdo hlásá kouzelné slovo Svoboda, smělý vzlet ducha, sklízí vždy velikou pochvalu, kterou tak ráda rozdává polichocená pýcha.

Nechci naprosto popírati, že tehdy nebylo zapotřebí reformy, to mi říká pohled na dějiny, o tom mne poučují bolestné žaloby velikých mužů, kteří jsou Církví považováni za milé syny; o tom mne přesvědčuje první dekret koncilu Tridentského, kde se říká, že k úkolům koncilu patří vzbuzení lepšího ducha v kněžstvu a v křesťanském lidu. To potvrzuje papež Pius IV. ve schválení téhož koncilu, kde jako jeden z důvodů, proč bylo svoláno shromáždění, uvádí zlepšení mravů a obnovení církevní kázně. Nehledě na to, nemohu se však odhodlati k tomu, abych zlořádům přičítal tak veliký vliv na vznik protestantismu, jaký jim chtějí mnozí připisovat; ano, abychom řekli pravdu, otázka se mi zdá špatně volena, pokud se, aby se označila pravá příčina zla, klade veliká váha na politováníhodné následky, jež musely následovat zlořádům; právě tak málo mne na druhé

straně mohou uspokojiti slova svoboda a smělý vzlet myšlenky. Pravím otevřeně, při vší úctě, kterou si zaslouží někteří z těchto mužů, kteří zlořádům přičítali tak veliký význam, při všem ohledu, který beru na duševní nadání druhých, kdož se dovolávají ducha svobody, neshledávám ani u jedněch ani u druhých ono současné filosofické a historické zkoumání, které se neuchyluje od skutečností, nýbrž je zkoumá a osvětluje a vyzdvihuje nejniternější podstatu každé z nich, aniž by pustil se zřetele jejich vzájemné vztahy.

Při určování pojmu protestantismu a vysvětlování jeho příčin se tolik bloudilo, poněvadž se nedbalo toho, že je to společný zjev všech století církevních dějin, jejichž význam a zvláštnosti patří k době, ve které vznikly. Tato jediná, na nepřetržitém svědectví dějin založená a rozumem, jakož i zkušeností potvrzená úvaha vše vysvětluje a objasňuje. Ani v učení ani v zakladatelích protestantismu netřeba hledati nic mimořádného, protože všechny jeho zvláštnosti spočívají v okolnosti, že vznikl v Evropě a v šestnáctém století. Rozvinu dále tuto myšlenku, aniž bych ji vyčerpal tím, že sáhnu toliko po tvrzení opřeném o libovolná tvrzení, nýbrž tím, že se odvolám na skutečnosti, které nikdo nepopře.

Je nesporné, že podrobení se autoritě Církve ve

věcech víry se se strany lidského ducha ustavičně setkává se silným odporem. Není zde místa, abych uváděl příčiny tohoto odporu, které zamýšlím vysvětliti v tomto díle: pro tu chvíli postačí poukázati na skutečnosti, a tomu, kdo by o nich chtěl pochybovati, připomenout, že vedle dějin Církve po všechen čas probíhají dějiny kacířství. Podle rozmanitosti dob a zemí také tato skutečnost vystupuje v rozmanitých podobách a to tak, že hned zplodí odpornou směs židovství a křesťanství, hned sloučí učení Ježíše Krista s blouzněním Orientálců, hned poruší čistotu katolického učení hnidopišstvím a titěrností řeckých filosofů sofistů; to je, že se podle stavu lidského ducha objeví v nějaké jiné podobě. Nicméně podržela si tato skutečnost dvě hlavní známky, ze kterých je zřetelně vidět, že její původ je vždy stejný, jakkoli se mohou zdát různé ve své podstatě a ve svém předmětě. Tyto známky jsou nenávist k moci Církve a sektářský duch.

Když v každém století, kdykoliv povstala nějaká sekta proti moci Církve, byly prohlašovány názory jejího zakladatele za články víry, pak by bylo proti pravidlu, kdyby se totéž neopakovalo v šestnáctém století; a vezmeme-li v úvahu podstatu lidského ducha, pak bychom museli, kdyby šestnácté století tvořilo výjimku z všeobecného pravidla, nyní řešit

snad těžkou otázku: Jak to bylo možné, že v tomto století nevznikla žádná sekta? Nuže, když jednou vzniklo v šestnáctém století nějaké bludné učení, ať již jeho původ, příčina a záminka byly jakékoli, a kolem nového učení se shromáždil zástup přívrženců, vidím již protestantismus v celém jeho rozsahu, v celém jeho významu, se všemi jeho větvemi a větvičkami, se vší jeho mocí a smělostí, jak provádí všeobecný útok na všechna učení a ustanovení, která byla Církví předepsána a zachovávána. Na místo Luthera, Zwingliho, Kalvína mohli byste dosadit Aria, Nestoria, Pelagia, místo bludům jednoho můžete učit bludům druhého; vše jedno, neboť vše bude mít stejný výsledek. Bludné učení hned vzbudí souhlas, nalezne obhájce, získá přívržence, rozšíří se a zachvátí vše rychlostí požáru, ale též se současně rozštěpí, a své jiskry rozhodí všemi směry; vše bude hájeno s velikým plýtváním učenosti a vědění, názory o víře se budou ustavičně střídat, bude navrhováno tisíce vyznání, liturgie bude měněna nebo odstraněna, a pouta kázně budou přervána, to znamená: protestantismus se bude rozvíjet. A jak to přijde, že toto zlo dosáhlo v šestnáctém století takového rozšíření a významu? Poněvadž tehdejší pokolení se velmi lišilo od všech dřívějších pokolení, a co by bylo v jiných dobách způsobilo malý oheň, tehdy muselo vyvo-

lati strašlivý požár. Evropa se skládala z množství mocných států, které jako by byly utvořeny podle jednoho a téhož vzoru, byly si ve způsobu nazírání, mravech, zákonech a zřízeních navzájem úplně podobny; byl tudíž mezi nimi živý styk, který byl podporován hned sporem hned společnými zájmy. Prostředkem k lehčímu rozšíření nejrůznějších vědomostí byla latinská řeč, která se pěstovala u všech národů. Ale více než to vše sloužil k podporování všeobecné výměny duševních statků nový prostředek k vykořisťování, rozmnožování a rozšiřování všech myšlenek a citů, prostředek, který nedlouho předtím vznikl v hlavě jednoho muže jako zázračný šleh blesku, předzvěst mimořádných věcí: knihtisk.

Takový je lidský duch, tak veliká je jeho nestálost a touha po novotách, že se dychtivě chápe každé změny; s tak velikou radostí opouští obvyklé cesty a vstupuje na nové, že, jakmile jednou byl vztyčen prapor bludného učení, neomylně se musí kolem něho shromáždit mnozí. Bylo-li jednou setřeseno jho moci v takových zemích, kde tak široce a tak mocně působil badatelský pud, kde tolik otázek hýbalo myslemi, tolik idejí rozplameňovalo duchy, kde klíčilo tolik věd, tam bylo nemožné, aby těkavý lidský duch stanul na pevném bodu, i muselo nutně vzniknout množství sekt, z nichž každá

šla svou cestou, za svými přeludy a rozmary. Zde nebylo střední cesty; buď budou všechny civilisované národy katolické, nebo projdou všemi fázemi omylu; buď se přidrží kotvy apoštolské moci, nebo zahájí proti ní všeobecný útok, aby potíraly jak ji samu, tak její učení a přikázání. Člověk jasného a nezaujatého ducha žije buď spokojeně v tichém království pravdy, nebo je hledá ustavičně a bez oddechu; a když, opřen o falešné zásady, zpozoruje, že půda pod ním povoluje a jeho stanovisko je nejisté a kolísá, bude je každým okamžikem měnit, a bude upadat z bludu do bludu, z propasti do propasti. Spokojeně žíti uprostřed bludů, přenášet je nezměněné z pokolení na pokolení, je způsob takových národů, kteří žijí pohodlně v nevědomosti a porobě; zde se duch nehýbe, neboť spí.

Stojí-li pozorovatel na tomto stanovisku, tu shledá protestantismus jakým skutečně je; z tohoto vysokého stanoviska vidí vše na svém místě, a tak mu bude umožněno, aby ocenil jeho pravý význam, poznal jeho vztahy, posoudil jeho vliv a vysvětlil jeho rozpory. Budou-li pak lidé na svých pravých místech srovnáváni s velikým celkem skutečností, objeví se na obraze jako nepatrné postavy, jež by právě tak dobře mohly být nahraženy jinými, které, aniž by se tím změnil stav věcí, jsou blíže nebo dále, mohou vystupovat pod tou nebo onou podobou

nebo barvou. Takové pozorování musí pak vésti k přesvědčení, že, jakmile se klade velká váha na pevnost a bouřlivou odvahu Lutherovu, na učenost Melanchtonovu a na sofistickou obratnost Kalvínovu, marní se čas, aniž by se něco vysvětlilo. A čím ve skutečnosti byly všechny tyto a jiné hlavy protestantismu? Měly nějaké mimořádné nadání? Či nebyli to lidé, jací se všude hojně vyskytují? Někteří z nich se nepovznesli nad průměr, a téměř o všech možno tvrdit, že kdyby byli nedosáhli proslulosti osudné, byli by dosáhli jen ubohé. A co veikého učinili, když v hromadě slámy založili oheň? To věru není těžké, a přece je v tom celé tajemství. Když vidím Luthera, jak se ve své šílené pýše vrhá do nesmyslů a výstředností, na které si jeho vlastní přátelé tolik stěžovali, když pozoruji, jak každého, kdo mu odporuje, co nejhruběji uráží, a vše, co se před ním nesklání, zahrnuje výlevy své prchlivosti; když ho slyším, jak ze sebe chrlí takovou záplavu sprostých nadávek a oplzlých řečí, může ve mně vyvoľat jen soucit. Tento muž, který dostal neobyčejný nápad, aby se nazval zástupcem Božím (Notarius Dei), blábolí, jako kdyby pozbyl rozumu; to však nesmí překvapit, neboť vydechoval oheň a jeho dech vyvolal strašlivý požár; stál před hromadou prachu a jeho dech do něho vrhl jiskru; a přece ve své zaslepenosti ten blázen volá: Vizte,

jak jsem mocný, můj dech má sílu ohně, vrhá svět do plamenů.

A jaký vliv měly tyto zlořády? Neopustíme-li stanovisko, jaké jsme si zvolili, shledáme, že občas poskytly příležitost nebo dodaly potravu, ale ani dost málo nevykonávaly vliv, jaký jim byl připisován. Ne že bych je chtěl popírati nebo zastírati, nebo žalobám velikých mužů upírati patřičné oprávnění; avšak něco jiného je stěžovati si na zlo, něco jiného je zkoumati a odhalovati jeho vliv. Spravedlivý, kdož pozdvihne svého hlasu proti nepravosti, služebník svatyně, jenž se stravuje v horlivosti pro dům Páně, ti se projevují v tak hluboce procítěných žalobách, že ne vždy mohou být považováni za spolehlivou záruku pro spravedlivé ocenění skutečností. Uklouznou jim slova, která vycházejí a šlehají z hlubin srdce, neboť jejich srdce hoří láskou a horlivostí pro spravedlnost; a za nimi přichází lež, která tato slova vykládá podle svého zlého úmyslu, a vše přehání a zkresluje.

Ať je tomu jakkoli, zřejmé je, že podle zásad, které jsme si zvolili za vodítko při posuzování původu a podstaty protestantismu, zlořády nemohou býti označovány za jeho hlavní příčinu, a lze je nanejvýš považovati za podnět a záminku. Jinak by se muselo předpokládat, že v Církvi již při jejím vzniku, již v době její původní svěžesti víry a její příslovečné ne-

poskvrněnosti, na což její protivníci kladou takovou váhu, bylo tolik zlořádů; neboť již tehdy vznikaly ustavičně sekty, které zavrhovaly její učení, vymykaly se její moci, a své obce nazývaly pravou církví. To je nepopiratelné, a v protestantismu to nachází toliko opakování; a pokud se týče jeho rozsáhlého a rychlého rozšíření, tedy poukazuji na druhé sekty, které měly stejné úspěchy, a připomínám výrok svatého Jeronýma o zkáze způsobené arianismem: Celý svět bědoval a děsil se, když viděl, že se stává arianským. Dostatečně je již prokázáno, co se o protestantismu zejména dá říci, totiž, že neděkuje za své zvláštnosti zlořádům, nýbrž době, v které vznikl.

Řečené postačí, abychom si utvořili pojem o vlivu, jaký by snad mohly míti zlořády; poněvadž však tento předmět dává podnět k tolika výkladům a vyvolal tolik nedorozumění, bylo by na místě, dříve než budeme pokračovat, prodlíti poněkud déle u tohoto důležitého bodu, aby se pokud možno vymezily pojmy a odlišilo pravé od nepravého, jisté od nejistého. Že se ve středověku vloudilo mnoho politováníhodných zlořádů, že zkáza mravů byla veliká a tudíž reforma nutná, je jisté a nepopiratelné. Pokud se týče jedenáctého a dvanáctého století, zanechali nám pro tuto smutnou pravdu svatý Petr Damián, svatý Řehoř VII. a svatý Ber-

nard nepopiratelná svědectví. Ačkoliv zlořády byly tehdy odstraněny rozsáhlou měrou, přece byly v příštích stoletích ještě značné, jak patrno ze stížností ctihodných mužů, kteří toužili po reformě. Z nich zejména vyniká kardinál Julián podle hrozných slov, jimiž se obrátil na papeže Eugena IV. a vylíčil mu prostopášnosti duchovenstva, zejména v Německu.

Když jsem tak otevřeně připustil pravdu, protože podle mého názoru katolická věc nepotřebuje, aby se k její obhajobě něco zastíralo a falšovalo, pokusím se několika slovy zodpověděti některé důležité otázky.

Kdo nese vinu na tolika zlořádech, které se vloudily? Snad římský dvůr nebo biskupové? Podle mého názoru mohla je nakupiti jen nepřízeň doby. Myslícímu člověku postačí jen připomenouti, že v Evropě předcházely tyto události: rozklad vyvrácené a otřesené římské říše, vpády a pustošivé stěhování nordických barbarů; jejich ustavičné putování křížem krážem a jejich války mezi sebou i s ostatními národy po dlouhá staletí; zavedení a nadvláda lenictví se všemi jeho zlořády a nedostatky, veškerou jeho kletbou a vším neštěstím; vpády Saracénů a jejich rozšíření se po větší části Evropy. Nemusely zde z takových převratů nezbytně vzniknout nevědomost, zkáza mravů a ochabnutí cír-

kevní kázně? Nebo mohl zůstati sbor kněží při takovém uvolnění a v tomto převratu občanské společnosti neotřesen a zly tohoto strašlivého zmatku všech poměrů v Evropě nedotčen?

Chyběly někdy v Církvi touha a úsilí po odstranění zlořádů? Dá se dokázat, že tento duch nikdy neodumřel. Pominu světce, kteří i v těchto chmurných dobách vyšli z lůna Církve; dějiny nám jich vypočítávají značný počet, a chválí jejich čisté ctnosti, které svým živým protikladem ke zkáze vůkol panující co nejzřetelněji ukazovaly, že v klínu katolické Církve nevyhasl oheň jazyků coenacula. Tato samojediná skutečnost dokazuje již mnoho; jdu však dále, abych obrátil pozornost na jinou skutečnost, která je většího významu a nemůže být tak lehce popřena nebo vylíčena jako upřilišování a neomezuje se na to nebo ono individuum, nýbrž je opravdovým výrazem ducha, který oživuje tělo Církve. Míním ustavičné svolávání koncilů, kde byly zlořády zavrhovány a zatracovány a důrazně přikazována čistota mravů a zachovávání církevní kázně. Na štěstí je tato skutečnost povznesena nad všechny pochybnosti, máme ji před očima, a aby se člověk o ní přesvědčil, postačí jen otevřít některé dílo o církevních dějinách, nebo sbírku dekretů koncilů. Zaslouží si naší pozornosti v nejvyšší míře a chtěl bych tvrdit, že dosud

nebyla plně zhodnocena podle svého významu. Neboť, pozorujeme-li ostatní společenské korporace, shledáme, že, jakmile se změní způsob nazírání a mravy, brzy též postihne změna zákony; a jsou-li s nimi v přílišném rozporu, budou v krátkém čase umlčeny, odstraněny nebo pošlapány. Toliko v Církvi se to utvářelo jinak. Zkáza mravů se politováníhodným způsobem šířila na všechny strany; služebníci náboženství se dali strhnouti proudem a zapomínali na svatost svého úřadu; svatý oheň však hořel stále ještě ve svatyni, kde byl bez ustání hlásán a důrazně přikazován zákon; a hle! titéž mužové, kteří jej porušovali, se čas od času shromáždili, aby se soudili, aby zatracovali způsob svého života, a tak ještě více zdůrazňovali a činili zřejmým rozpor mezi svými slovy a činy. Simonie a nestřídmost byly dvě převládající nepravosti; nuže tedy, otevřete sbírku dekretů koncilů a všude je naleznete poznamenané klatbou. Ještě nikdy lidé neviděli tak dlouho trvající a úporný boj práva proti skutečnostem; ještě nikdy lidé neviděli zákon odporovati rozpoutaným vášním, státi pevně a nepohnutě, aniž by ustoupil o krok, aniž by jim, dokud je nezkrotil, popřál oddechu nebo klidu, jako v této době.

A tato vytrvalost, tato svatá neústupnost nebyla marná. Proto na počátku šestnáctého století, to je

v době, kdy vznikl protestantismus, vidíme zlořády v nesrovnatelně menší míře, mravy mnohem lepší, církevní kázeň ve zvýšené účinnosti a všeobecně platnou. Doba bouřlivých kázání Lutherových nebyla neblahou dobou, na kterou svatý Petr Damián a svatý Bernard tolik žalovali; vědomosti, pořádek a mravy se rychle šířily, a jako nepopiratelný důkaz pro to, že nevědomost a zkáza mravů nebyly tak veliké, jak by nám je chtěli líčit, mohla by Církev uvésti řadu skvělých mužů, kteří v onom století vynikli svatostí nebo uváděli Tridentský koncil v úžas svou učeností. Nesmí se nikdy zapomínati, v jaké situaci byla Církev; musí se ustavičně pamatovat na to, že veliké reformy zabírají dlouhý čas, a že tyto reformy u duchovních i u světských lidí narážely na odpor, a že papež Řehoř VII., poněvadž je podnikal s odhodlaností a vytrvalostí, byl obviňován z opovážlivosti. Střezme se posuzovat lidi bez ohledu na jejich postavení a jejich dobu; nežádejme, aby vše odpovídalo krátkozrakým představám, které si malujeme ve své obraznosti; staletí se pohybují v nesmírném kruhu, a rozmanitost okolností vytváří tak překvapující a zapletené poměry, že je dovedeme stěží chápati.

Když byl Bossuet ve svých Dějinách proměn vypsal podle jejich příbuznosti všechny ideje, které před šestnáctým stoletím byly podkladem pokusu

o obnovu víry, a uvedl hrozivá slova kardinála Juliána, pokračuje: „Proto si v patnáctém století stěžoval tento kardinál, největší muž své doby, na zlo, jehož neblahé následky předvídal, ano, zdá se, že tušil i to zlo, které měl Luther přinésti nejprve Německu a pak celému křesťanství; a neklamal se, když věřil, že odklad reformy a rostoucí zášť proti duchovenstvu vyvolá sektu, která by mohla Církvi přivodit větší nebezpečí než Čeští bratří". Z těchto slov nesmrtelného biskupa z Meaux plyne, že hlavní příčinu protestantismu nachází v tom, že zákonitá reforma nebyla podniknuta v pravý čas. Nesmíme se však proto domnívati, že by Bossuet chtěl nějak omlouvati hlavy protestantismu nebo krášliti záměry novotářů; naopak, počítá je mezi ty neurvalé novotáře, kteří místo aby napomáhali opravdové reformě, jak si přáli moudří a rozvážní mužové, kladli jí v cestu jen ještě větší překážky tím, že svým falešným učením probouzeli ducha odbojnosti, rozkolu a kacířství.

Přes Bossuetovu autoritu nemohu se odhodlati k tomu, abych zlořádům přičítal takový význam, že bych je mohl pokládati za hlavní příčiny protestantismu, a zbytečně bych opakoval ve prospěch svého názoru to, co jsem byl právě řekl. Naproti tomu mělo by býti dovoleno upozornit na to, že, kdo by chtěl zkrášlovat úmysly prvních reformátorů, nenalezne

u Bossueta žádné opory; neboť tento nesmrtelný biskup je první, kdo je ve veliké míře prohlašuje vinnými, a tvrdí, že, i když tu byly zlořády, novotáři naprosto nezamýšleli je odstraniti, nýbrž jen použíti této záminky, aby se zřekli víry Církve, svrhli jho zákonité moci, uvolnili všechna pouta kázně, a tak vyvolali nepořádek a zvůli.

A jak by bylo opravdu možno připisovat prvním reformátorům ducha opravdové reformy, když se přece téměř všichni namáhali, aby jej popírali pohoršlivým způsobem svého života? Kdyby byli vedli aspoň přísný život kajícníka, a nemravnost, na kterou si stěžovali, zatracovali bezúhonným způsobem života, pak bychom se mohli domnívati, že jejich poklesky byly následky přehnané horlivosti a že přílišnou láskou k dobru byli zahnáni do náručí zla; ale stalo se něco podobného? Vyslechněme o tomto bodu očitého svědka, muže, který jistě nemůže být viněn ze slepé oddanosti Církvi, muže, který k prvním hlavám protestantismu měl tak veliké ohledy, že mnozí je označovali za zavržitelné. Erasmus se vyslovil svým obvyklým ironickým půvabem takto: „Jak se zdá, reformace vrcholí v odpadu několika mnichů k světskému stavu a oženění se několika světských duchovních; a na konec se tato veliká truchlohra vesele končí, neboť jako v komedijích se celá nesnáz rozuzlí sňatkem."

Z toho dosti zřetelně plyne, jaký byl pravý duch novotářů víry šestnáctého století, a že místo aby odstranili zlořády, pokoušeli se je rozmnožit. V tomto bodě byl Guizot prostým uvážením skutečností přiveden na cestu pravdy, když byl odmítl tvrzení, vyslovené několika lidmi, že reformace byl podnik, započatý s jediným úmyslem, obnovit původní čistotu Církve, a prohlásil, že nebyla ani prostým usilováním o zvýšení zbožnosti, ani ovocem snu o pravdě a lidské důstojnosti. (Všeobecné dějiny evropské civilisace. Dvanáctá přednáška).

Nemůže býti již obtížné oceniti podle jeho skutečné hodnoty vysvětlení, které podal o tomto zjevu jmenovaný spisovatel. „Reformace," praví Guizot, „bylo mimořádné povstání ve jménu svobody, povstání lidského ducha."

Podle názoru téhož spisovatele vzniklo toto pozdvižení z neobyčejně živé činnosti, kterou vyvíjel lidský duch, a ze stavu nečinnosti, do kterého upadla Církev; z toho, že v oné době lidský duch nezadržitelně kráčel kupředu, zatím co Církev setrvávala na nehybném stanovisku. To je jedno z oněch vysvětlení, jimiž si může člověk získati obdiv a pochvalu; neboť na vysokém a dalekosahajícím stanovisku, na němž spočívají, jsou tyto názory většině čtenářů pro bližší zkoumání nedostupny a, jsouce v hávu, do něhož je oblék-

la skvělá obraznost, oslňují zrak a porušují úsudek.

Protože hranice svobody myšlení, jak je chápe Guizot a protestanti, byly vymezeny autoritou ve věcech víry, muselo býti povstání ducha bez pochyby namířeno proti této moci; to znamená, že povstal duch, neboť kráčel kupředu, a Církev zůstala státi u svých článků víry, nebo, abychom se přidrželi Guizotova výrazu, „setrvala na nehybném stanovisku".

Ať si Guizot o článcích víry katolické Církve myslí co chce, jako filosof však neměl přehlédnouti, že je chybou, označovati známku, jíž se Církev chlubila ve všech dobách, za zvláštní zjev jediného století. Neboť již po více než osmnáct století hájí Církev nehybné stanovisko ve své věrouce a právě to je nepochybným důkazem pro to, že ona jediná má pravdu, neboť pravda je neměnná, poněvadž je jen jedna pravda.

Když tedy povstání ducha vzniklo z této příčiny, pak naproti tomu nespatříme na Církvi v onom století nic, čeho by neměla v dřívějších stoletích a čeho neměla v potomních; nespatříme zde nic zvláštního, nic odlišného, tedy nic, co by vyžadovalo vysvětlení příčin zjevu, o který jde; a když tedy Guizot je srovnává se zastaralými formami vlády, pak možno mu namítnouti, že Církev je v tomto stáří již od své kolébky. A jako kdyby Guizot

sám poznával bezcennost svých výroků, představuje je v celých skupinách; předvádí před očima čtenáře, aniž by vyzdvihl jejich souvislost a dosah, různé řady idejí, aby ho rozptýlily svou rozmanitostí a zmátly svým pomíšením. Neboť uváží-li se jeho vylíčení v celku, pak se zdá, že nepoužil vůči Církvi označení nečinnost a pevné stanovisko se zřetelem na články její víry, nýbrž na její nároky po stránce politické a státně hospodářské, poněvadž žaloby, které byly vzneseny proti římskému dvoru pro panovačnost a nesnášenlivost, odmítá jako pomluvu.

Když zde projevil nedostatek souvislosti myšlenek, jaký bychom od jeho jasného rozumu nečekali a který by se mnohým mohl zdáti neuvěřitelným, je nezbytno, abychom doslovně uvedli jeho vlastní slova. Z nich uvidíme, že nikde není větší nedůslednosti, než u velikých duchů, jestliže jednou zaujali nesprávné stanovisko.

„Církev," praví Guizot, „upadla do stavu nečinnosti, setrvala na nehybném stanovisku; politický vliv římského dvoru značně oslábl, otěže vlády nad evropským lidstvem nebyly již v jeho rukou, přešly do občanské vládní moci. Přesto si však duchovní moc podržela ještě staré nároky, starý lesk, všechnu svou vnější důležitost; a stihlo ji, co více než jednou postihlo sestárlé a o svůj vliv oloupené vlády,

že totiž byly proti ní vznášeny ustavičně nové žaloby, z nichž většina byla odůvodněna.“ Jak však Guizot mohl přehlédnouti, že tím neřekl nic, co by souviselo se svobodou myšlení, nebo co by nepatřilo do docela jiného myšlenkového okruhu? Že politický vliv římského dvora oslábl, a že ten si přece jen činil staré nároky, že již nevládl otěžemi vlády nad evropským lidstvem a přece si uchoval svůj starý lesk a svou vnější důležitost, co pak jiného by to mělo znamenat, než závodění na poli politického vlivu? A jak mohl Guizot zapomenouti na to, co krátce před tím říkal, že totiž se mu jeví neodůvodněným, nefilosofickým a rozsahu a důležitostí událostí nepřiměřeným, hledati příčinu protestantismu v závodění světských panovníků s duchovní mocí?

Kdyby však někteří myslili, že, i kdyby též to vše bezprostředně nesouviselo se svobodou myšlení, povstání ducha bylo přece jen podníceno nesnášenlivostí, kterou tehdy projevoval římský dvůr, tu jim Guizot odpoví: „Není pravda, že římský dvůr v šestnáctém století vykonával těžký tlak; není pravda, že vlastní zlořády byly tehdy četnější a významnější než předtím. Naopak, duchovní moc se neukázala nikdy shovívavější a snášenlivější, nikdy ochotnější ponechat věcem jejich

průběh, pokud její moc nebyla uváděna v pochybnost, pokud její práva byla uznávána aspoň formálně, i když ne skutečně, pokud byl její dosavadní stav zaručen, dosavadní desátky zapravovány. Takto byla by duchovní moc nechala lidského ducha na pokoji, kdyby si byl vůči ní stejně počínal." To znamená, že Guizot, jak se zdá, docela zapomněl, že předtím uváděl všechny tyto skutečnosti jako opory svého tvrzení, že reformace byla mocným povstáním ve jménu svobody, rozmachu lidského ducha; neboť nejmenuje nic, neoznačuje nic, co se této svobodě stavělo na odpor, a i kdyby něco takového jako nesnášenlivost a krutost, jimiž byl lidský duch utlačován, mohlo vyvolati jeho povstání, pak nás Guizot již ujistil, že duchovní moc v šestnáctém století nevykonávala žádný těžký tlak, nýbrž že byla spíše shovívavá a snášenlivá a že lidský duch s její strany zůstával nedotčen.

S ohledem na tyto skutečnosti je jasno, že mimořádné povstání ve jménu svobody myšlení v ústech Guizotových je jen frází, a že ji vyslovil, aby kolébku protestantismu, třebas na útraty souladu svých vlastních tvrzení, pokryl zářivým závojem. Když byl odmítl závodění na poli politiky, opět se ho dovolává; vlivu zlořádů nepřičítá žádné důležitosti, neuznává je za pravé příčiny, a tak za-

pomíná při tom na to, co tvrdil v předchozí přednášce, že totiž, kdyby zákonitá reforma, která tak se stala nutnou, byla provedena včas, že by se byla snad zamezila náboženská revoluce. Črtá obraz, ve kterém se pokouší vylíčit překážky svobody myšlení, a chce se povznésti k všeobecným a daleko sahajícím úvahám, pokud se týče stanoviska a stavu ducha, a prodlévá u vnějšího lesku, připomíná politické závodění, a pak jeho myšlenkový let klesá až do oboru desátků.

Tento nedostatek souvislosti myšlenek, hloubky úsudku a shody vlastních tvrzení se může zdáti jen takovým pozorovatelům podivným, kteří jsou spíše zvyklí podivovat se vysokému letu velikých duchů, než pátrati po jejich poblouzeních. Právě Guizot je v situaci, kdy se nedorozuměním a klamáním lze jen stěží vyhnouti; neboť i když v hluboce položené cestě pro jednotlivá fakta je obzor užší, a pozorovatel nemůže ani vytvořit učený systém, ani sebrati řadu roztroušených skutečností, tu je naproti tomu právě tak jisté, že na nekonečném území, kde lze pozorovati tolik různých skutečností pod všemi jejich hledisky a ve všech jejich vztazích, je duch v nebezpečí, že při každém kroku zbloudí; že přílišná záliba pro shrnování skutečností pod jedno všeobecné hledisko lehce zavede do oblasti domněnek a snů; a že nezřídka duch, když se zdvih-

ne k bezuzdnému letu, aby lépe rozpoznal souvislost skutečností, na konec již ani nerozeznává jejich podstatu, nebo ji docela ztrácí z očí. Proto by také i ti největší myslitelé neměli zapomínat na výrok Baconův: „Ne křídla, ale olovo."

Guizot byl příliš nestranný, než aby nepřiznal upřilišování, s jakým byly zlořády zveličovány, příliš bystrozraký, aby nepoznal, že příčiny byly nedostatečné, aby vyvolaly tak velký účinek; a již vědomí jeho vlastní důstojnosti mu nedovolovalo, aby se vmísil do zástupu oněch křiklounů, kteří ustavičně žalují na krutost a nesnášenlivost, a tak se v tomto bodu namáhal, aby římské Církvi učinil po právu. Avšak na neštěstí mu jeho předsudky vůči Církvi nedovolovaly, aby viděl věci v jejich pravé podobě. Podle jeho názoru původ protestantismu neměl by se nikde jinde hledati, než v lidském duchu; poněvadž však znal století, ve kterém žil, a zejména dobu, do níž spadaly jeho přednášky, tušil, že, chce-li jim zjednat příznivé přijetí, musí posluchačům lichotit, odvolávaje se na svobodu; osladil několika zmírňujícími slovy hořkost obvinění vznešených vůči Církvi, tvrdil však v zápětí, že vše krásné, veliké a ušlechtilé bylo na straně myšlenky, ze které vyšla reformace, a že všechny stíny, které by mohly ztemnit obraz, padají zpět na Církev. Kdyby tomu tak nebylo, byl by nepo-

chybně shledal, že i když spočívá hlavní příčina protestantismu v lidském duchu, přece není třeba prováděti nespravedlivé srovnání. Mimo to nebyl by propadl nesouvislosti, která bije do očí, byl by nalezl kořen skutečnosti ve vlastní podstatě lidského ducha, a byl by vysvětloval její důležitost a vliv pouhým poukazem na povahu, postavení a poměry národních obcí, z jejichž středu vyšla. Byl by viděl, že tu nebylo nějaké mimořádné pozdvižení, nýbrž jen prosté opakování toho, co se objevovalo v každém století; že to byl obvyklý zjev, který nabyl zvláštního rázu pro zvláštní povahu okolností, které ho doprovázely.

Tento způsob, posuzovati protestantismus jako obyčejnou věc, která jen okolnostmi, za nichž vznikla, dosáhla takové důležitosti a takového vlivu, zdá se mi být právě tak rozumný jako vzácný. Dovolím si zde jinou poznámku, která poskytne zároveň důkazy a příklady. Poměry nového lidstva jsou od tří století toho druhu, že všechny události, které nyní přicházejí, přijímají všeobecný a tím významný charakter, jímž se liší od všech dřívějších událostí, jež se přihodily za docela odlišných poměrů lidstva. Pohlédneme-li na staré dějiny, shledáme, že všechny události do jisté míry vystupovaly jaksi ojedinělé, pročež neblahé události nepů-

sobily tak zhoubně a šťastné ne tak prospěšně. Kartago, Řím, Sparta, Athény a všechny ty staré, po cestě civilisace více nebo méně postoupivší státy, šly každý svou vlastní cestou, a vždy vlastním způsobem; názory, mravy, státní zřízení nastupovaly po sobě, aniž by však názory jednoho národa projevovaly účinek na druhý, mravy jednoho na mravy druhého, a tak se projevoval onen na všechny strany se šířící duch, který usiluje, aby vše sjednotil v jednom a témže středu; takže, vyjma případ násilného smísení, staří národové žili dlouhý čas vedle sebe a každý si mohl uchovati svůj zvláštní charakter, aniž vzájemným stykem utrpěl značnější změny.

Povšimněte si naproti tomu, jak jinak se měly tyto věci v Evropě. Revoluce v jedné zemi vzruší všechny ostatní; z nějaké školy vyšlá idea uvádí všechny národy v kvašení, všechny vlády ve strach; zde se neděje nic ojediněle, vše se zevšeobecňuje a šíří a, zatím co roste, rozvíjí se v strašnou moc. Proto není možné prozkoumati dějiny jednoho národa, aniž by nebyly vtaženy do okruhu všechny národy; a nelze být dobře zpravenu o dějinách nějaké vědy nebo umění, aniž by se současně nenavazovalo na sta vztahů k jiným předmětům, které nepatří ani k vědě ani k umění; proto se v žádné zemi nepřihodí nic, čeho by se ostatní neúčastnily

přímo nebo nepřímo; proto také idea neintervence je neproveditelná, poněvadž se ještě nikdy nestalo, aby se každý nepokusil vmísit se do všeho, co se ho týká.

Tyto příklady, vzaté z oboru politiky, vědy a umění, zdají se velmi vhodné, aby zřetelně osvětlili způsob mého nazírání pokud se týče zjevů v oboru náboženském; a i když zbavuje protestantismus filosofického charakteru, kterým se jej pokoušeli přikrýt již v kolébce; i když jej zbavuje všeho práva, aby se pokládal za myšlenku plnou vznešené předvídavosti a velikých plánů, za zárodek mimořádných věcí, přece ani dost málo nezmenšuje jeho význam a jeho rozsah, nezmenšuje skutečnosti, nýbrž spíše vyznačuje pravé příčiny, proč se objevil v tak nesmírné podobě.

Z právě vyloženého hlediska se dá všechno posouditi ve svém pravém významu; lidé, sotvaže se objeví, už zase mizí; zlořády se ukazují tím, čím jsou, jako příležitosti a záminky; veliké plány, veliké ušlechtilé myšlenky, usilování o svobodu se ukazují jako předpoklady a dohady; naděje na kořist, ctižádost a žárlivost knížat také působí jako více méně účinné příčiny, avšak vždy podřízeného významu; žádná příčina se nevylučuje, toliko každá se staví na své místo; žádná se ve svém vlivu nepřeceňuje a označuje-li se některá za hlavní příči-

nu, neunikne pozornosti, že při vzniku a vývoji událostí musely spolupůsobit síly nesčetné. A když se pak položí jedna z nejdůležitějších otázek, když se pátrá po příčině nenávisti a roztrpčení novotářů proti Římu; když se klade otázka, zda tím nebylo dokázáno, že v Církvi vládly veliké zlořády, a že bezpráví bylo na její straně, tu lze klidně odpověděti: při každé bouři zuřivě bijí vlny do nehybné skály, která jim vzdoruje.

Dalek toho, abych zlořádům připisoval onen vliv, jaký jim mnozí, pokud se týče vzniku a vývoje protestantismu, připisují, jsem naopak toho přesvědčení, že byť by se bylo provedlo sebe více zákonitých reforem a kdyby duchovní moc byla sebe ochotněji vyhovovala všem přáním a požadavkům všech tříd, přece jen bylo by k této neblahé události ve větším nebo menším rozsahu došlo.

Stačí jen trochu pozorovat velikou nestálost a vrtkavost ducha, a jen trochu znáti jeho dějiny, aby člověk v této události viděl jednu z těch velkých pohrom, které ve své dobrotivé prozřetelnosti může odvrátit jenom Bůh.[5])

KAPITOLA III.

Mimořádný zjev v Církvi katolické.

Tvrzení, vyslovené na konci předchozí kapitoly, má za následek jiné, které, neklamu-li se, poskytuje nový důkaz pro Božský původ katolické Církve.

Osmnáct století trvání Církve přes tolik mocných protivníků je považováno za neobyčejnou skutečnost; ještě však neobyčejnější je to, čeho si snad lidé dosti nepovšimli vzhledem k proměnlivosti a žárlivosti lidského ducha, totiž jednota učení uprostřed tak rozmanitých názorů, a značný počet velikých duchů, které v každou dobu vycházely z jejího lůna.

Chtěl bych zejména k tomuto bodu obrátit pozornost všech myslících lidí, a jsem přesvědčen, že i když se mi nepodaří tuto myšlenku, jak by si toho zasloužila, rozvinouti, přece v ní naleznou látku k vážným úvahám. Také by mohl tento způsob, takto posuzovati Církev, tím spíše odpovídati chuti mnohých čtenářů, když, nepřihlédneme-li k známkám katolicismu, jež se zakládají na zjeveních, nebudu jej posuzovati jako Bohem založené náboženství, nýbrž jako filosofickou školu.

Nikdo, kdo zná dějiny, nepopře, že z lůna Církve ve všech dobách vycházeli velcí, učeností se vy-

značující mužové. V prvních stoletích jsou dějiny církevních Otců zároveň dějinami největších učenců Evropy, Afriky, Asie; a po stěhování národů seznam mužů, u nichž bylo možno nalézti zbytky staré učenosti, nebyl ničím jiným než seznamem duchovních; a pokud se týče novějších dob, tu je nemožno jmenovati obor lidského vědění, v němž by nevynikal značný počet katolíků. To znamená, že po osmnáct století až do dnešního dne pokračovala nepřetržitě řada učených mužů, kteří buď byli katolíky, nebo patřili k učenému sboru, v němž platily katolickou Církví dochované pravdy. Nepřihlížíme-li tedy k zvláštním známkám Božského původu a posuzujeme-li ji jen jako školu nebo společnost, možno přece tvrditi, že v právě označené skutečnosti skýtá tak mimořádný zjev, že nic podobného nenaleznete, ani nevysvětlíte z obyčejného běhu věcí.

Není to sice v dějinách lidského ducha nic nového, že jistý počet velikých a učených mužů se po nějaký čas přiznával k více nebo méně rozumné škole, neboť tuto skutečnost nacházíme ve všech filosofických školách staré i nové doby; že se však nějaké učení uhájilo po mnoho století, a učenci všech dob a zemí se počítali k jeho stoupencům, a to učenci, jejichž osobní názory byly docela rozdílné, jejichž mravy si byly navzájem cizí, jejichž zájmy se

snad navzájem úplně potíraly, a jejichž snahy si docela odporovaly, tento zjev je nový, jediný svého druhu, a naleznete jej jen v katolické Církvi. Ačkoliv žádá v učení víru a jednotu, přece sama ustavičně podporuje objasňování a vše podrobuje zkoumání; podněcuje a nabádá sama ke zkoušení základů, na nichž spočívá víra, a dotazuje se na to starých řečí, památníků šerého pravěku, dějinných tradic, empirických objevů, věd a pouček analytických i syntetických věd; s ušlechtilou důvěrou se objevuje v každé době na vysokých školách, kde ozdoby učeného světa jako na právě tolika ohniscích spojují vše, co jim dřívější doby zůstavily a k tomu připojily svá úsilí. Tak se Církev vždy chovala, tak se také chová ještě dnes; a přece ji vidíme neotřesenu setrvávati ve víře a v jednotě učení; a spatříme v jejím středu zástup osvícených mužů, kteří nedbajíce vavřínů, jichž si vydobyli ve stovkách vědeckých zápasů, s jasným klidem sklánějí před ní čelo, aniž by se za to styděli nebo se domnívali, že by záře, která obklopuje jejich hlavy, tím potemněla.

Ti, kdož katolicismus posuzují jako jednu z mnoha sekt, které se všude vynořují, měli by prokázati skutečnost, která by se s touto dala srovnat, měli by nám vysvětlit, proč Církev nám může ustavičně skýtat zjev, jenž je se zděděnou nestálostí lidské-

ho ducha v tak zjevném rozporu; měli by nám říci, jak to římská Církev dokázala, že vykonala toto zázračné dílo, a jaká tajemná síla spočívá v rukou papežových, že může to, čeho žádná jiná moc nedokázala. Ti, kdož uctivě sklánějí hlavy před výroky Vatikánu, kdož umlčují své vlastní názory, aby naslouchali jedinému muži, kterého nazývají Otcem, ti všichni nejsou na straně nevědomosti a prostomyslnosti; pozorujete-li je dobře, objevíte na jejich vysokých čelech vědomí vlastní síly, a v jejich živých a pronikavých očích spatříte svítit plamen duchovní velikosti, který oživuje jejich nitro. Poznáte v nich tytéž muže, kteří zaujímají první místa v evropských akademiích, kteří svět plní slávou svých jmén, těch jmén, která příštím pokolením jsou dochována na zlatonosných proudech. Projděte dějiny všech dob, procestujte všechny země, a naleznete-li někdy takový mimořádný zjev, v němž je věda spojena s vírou, genius podroben autoritě, zkoumání sbratřeno s neměnitelností, pak nám jej předveďte.

Učiníte důležitý objev a vědě poskytnete novou otázku k řešení; přece to však nedokážete; víte to dobře. Proto hledáte ustavičně nové výmluvy, proto se snažíte klamnými závěry zatemniti jasnost tvrzení, které se jeví nestrannému soudu a dokonce i prostému rozumu jako skutečností ospravedlně-

ný důsledek, že je v Církvi něco, co jinak nikde nenaleznete.

„Tyto skutečnosti," odpovídají odpůrci, „jsou nepopiratelné, a úvahy, které se na to navazují, se objeví v oslnivém hávu, ale prozkoumá-li se věc podrobně, zmizí všechny obtíže, které by mohla skýtati mimořádná okolnost, že se Církev může vykázati zjevem, jakým se nemůže prokázati žádná sekta. Přihlédneme-li pečlivěji, nedokazuje vše, co dosud bylo řečeno nic jiného, než že Církev hájila jistý systém, který, opřen o pevný základ, mohl být zbudován s jednotnou pravidelností. V Církvi se poznalo, že síla spočívá v sjednocení, že k tomu, aby se způsobilo toto sjednocení, jest nutno zbudovat jednotu učení, a aby se tato jednota uhájila, musí se zavésti podřízení se nejvyšší moci. Podle tohoto uvážení se tedy zbudovala zásada podřízenosti a udržuje se pevně; tím se vysvětluje tento zjev, a nepopíráme, že je v tom veliká moudrost, velkolepý plán, mimořádný systém, ale pro Božský původ katolicismu tím nic nedokážete."

To nám odpoví, poněvadž nic jiného odpověděti nemohou; avšak každý vidí, že tato odpověď o nic nezmenšila obtíž. Ještě pevněji stojí tu skutečnost, že na zemi existuje společnost, která po osmnáct století měla pevné, neproměnné zásady; společnost, která touto zásadou dovedla připoutati nejzname-

nitější muže všech dob a zemí, a tak stále protivníkům nic jiného nezbývá, než klásti spletité otázky: Jak to, že Církev jediná tuto zásadu hájila? Jak to, že Církev jedinou tato myšlenka napadla? Jak to, že kdyby napadla jiné sektě, žádná by ji nemohla provésti? Jak to, že všechny filosofické sekty jedna po druhé zmizely, a Církev ne? Jak to, že druhé náboženské obce, jestliže chtěly uhájiti nějaký druh jednoty, musely se ustavičně štítiti světla, vyhýbati se duchu zkoumání a skrývati se v temném stínu, zatím co Církev uhájila svou jednotu v každé době, aniž by se vyhýbala světlu, aniž by skrývala své knihy, aniž by omezovala vyučování, nýbrž naopak tím, že všude zakládala koleje, university a jiné ústavy, kde se mohly shromažďovat a soustředit všechny ozdoby učenosti a vědy?

Zodpověděti tyto otázky s poukazem na systém, na plán nepostačí, neboť obtíž spočívá právě v existenci tohoto systému, tohoto plánu; je třeba, aby bylo přesně vysvětleno, jak by mohl býti tento systém, tento plán navržen a proveden. Kdyby se jednalo o nepatrný počet mužů, kteří za jistých okolností, v jistých dobách a zemích se spojili, aby provedli podnik, omezený na krátké údobí, pak by v tom nebylo nic neobyčejného; avšak jde o osmnáct století; jde o všechny země, o nejrozmanitější, nejrůznější, co nejvíce si odporující okolnosti: jde o

lidi, kteří by se neporovnali a nesjednotili. Jak to vše vysvětliti? Není-li to nic jiného než systém, lidský plán, jaké pak tajemství je ve městě Římě, které přitahuje do svého kruhu tolik velikých mužů všech dob a zemí? Je-li římský biskup jenom hlavou sekty, jak to přijde, že vykonává nad světem moc, jež se podobá moci kouzelné? Vykonal někdy nějaký kouzelník takovou úžasnou věc? Již dlouho se křičí o jeho náboženském despotismu, proč mu tedy někdo jiný nevyrval žezlo? Proč nevznikla jiná stolice, aby mu upírala jeho přednost a udržela se ve stejném lesku stejnou mocí? Snad pro jeho světskou moc? Je omezena, a nemohla by měřit své zbraně se žádnou mocí Evropy. Snad pro zvláštní charakter, vědění a ctnosti mužů, kteří drželi papežskou Stolici? Jak je to možné, že se během osmnácti století charaktery papežů a stupeň jejich učenosti a ctností příliš nelišily? Kdo není katolík, kdo nevidí v římském biskupu náměstka Ježíše Krista, tuto skálu, na které Ježíš zbudoval Církev, tomu se musí neochvějné trvání jeho moci jeviti jako jeden z nejmimořádnějších zjevů, jako jeden z úkolů, jenž je hoden, aby byl zkoumán vědou o dějinách lidského ducha; tedy vzniká otázka: jak je to možné, že po tolik století mohla pokračovati nepřetržitá řada velikých duchů, kteří se neodchýlili od učení Římské Stolice?

Při srovnání protestantismu s římskou Církví Guizot, jak se zdá, přiznává moci této pravdy jakýsi vliv na způsob svého nazírání, a ve svých úvahách o paprscích tohoto světla byl sveden ze svého směru. Vyslechněme ho ještě jednou, slyšme tohoto myslitele, jehož duševní dary a sláva v tomto oboru oslnily tolik čtenářů, kteří nevyšetřují cenu důkazů, pokud jsou oděny v krásné obrazy, kteří přijímají každou myšlenku s pochvalou, pokud jim je předváděna proudem strhující výmluvnosti; kteří plni nadšení nad zásluhami jednoho muže, považují jeho slova za neomylné výroky pravdy a, zatím co blábolí o svobodě ducha, přijímají rozhodnutí svého vůdce bez zkoumání, jeho výrokům naslouchají s pokorou a neodvažují se pozdvihnouti hlavu, aby zkoumali právo jeho autority. V slovech Guizotových shledáme, že postřehl, jako všichni velcí mužové protestantismu, nekonečnou prázdnotu, která je v této sektě, a životní sílu a plnost, které jsou v katolické Církvi: uvidíme, že se nemohl vymknouti všeobecnému zákonu velikých duchů, zákonu, který co nejvýslovněji je prokázán svědectvími, uloženými ve spisech nejznamenitějších mužů protestantské reformace. Když byl Guizot poukázal na rozpory ve vývoji protestantismu a na jeho nedostatečně utvářený duchovní řád, pokračuje: „Nechápalo se, že je třeba spojit práva a podmínky

tradice s požadavky svobody. A to je bezpochyby tím, že reformace nepoznala úplně ani své příčiny ani své účinky a ani je nesledovala." Co však je náboženství, které nezná ani nesleduje své příčiny a účinky? Vyslovil někdy lidský jazyk o reformaci rozhodnější odsuzující soud? Jak si může činiti právo na to, že by mohlo vésti lidi a lidskou společnost? Dalo by se to někdy říci o filosofických sektách starověku nebo novověku? „Odtud," pokračuje Guizot, „ony rozpory a onen omezený duch, které se ukázaly v protestantismu a které jeho protivníkům daly do rukou zbraně. Ti věděli dobře, co chtěli a konali, vycházeli z pevných zásad, které sledovali až do jejich nejkrajnějších konsekvencí. Nikdy neexistovala vláda, která by sledovala se svou stejnou důsledností stejný systém jako římská Církev." A odkud pochází tento systém se svou důsledností, když přece nestálost a vrtkavost lidského ducha je tak veliká? Neměly by filosofie, zdravý rozum z pozorování tohoto systému, z této důslednosti načerpati nějaké poučení?

Nemělo by se říci nic ve prospěch katolického náboženství při pohledu na ony strašné prvky rozkladu, jež jsou v lidském duchu a které u novějších pokolení dosáhly tak velikého vlivu vzhledem na zpustošení a zkázu, kterou způsobily ve všech filosofic-

kých školách, ve všech náboženských obcích, aniž by otřásly tak pevnou a neochvějnou budovou katolické Církve? Když se připustí, že Církev provedla to, co neprovedla žádná škola, žádná vláda, žádný národ, žádná náboženská obec, nepřiznává se již tím, že jest moudřejší, než všechno lidské pokolení? Není to důkazem, že za svůj původ neděkuje lidskému duchu, nýbrž že vyšla z lůna samého Stvořitele? Když lidmi stvořená společnost, pod vládou, vedenou lidmi, existuje po osmnáct století, rozšířila se po všech zemích, dovedla pro sebe získati divochy v jejich lesích, nomády v jejich stanech, civilisované lidi v bludišti nejlidnatějších měst, když společnost, která mezi své údy čítá kožíšeděné pastýře, rolníky i pyšné šlechtice; jejíž zásady platí právě tak dobře u prostých dělníků jako u učence, který se ve své světnici zabral do řešení nejhlubších otázek; když taková společnost, taková vláda, jak praví Guizot, sleduje stále p e v n o u z á s a d u, n e z m ě n i t e l n o u v ů l i, a p r a v i d e l n ý a s t e j n o m ě r n ý z p ů s o b j e d n á n í, není to její nejmocnější obhajovací řečí, její nejneodolatelnější chvalořečí, není to důkazem, že se v jejím klínu skrývá tajemství?

Tisíckráte jsem pozoroval tuto úžasnou skutečnost s obdivem, tisíckrát jsem upíral své zraky na tento nesmírný kmen, jehož větve se prostírají od východu k západu, od poledni k půlnoci, a vždy vi-

dím, jak v jeho stínu odpočívá tolik národů a neklidné hlavy geniů hledají tam ochlazení.

V Orientě, v prvních stoletích po objevení se tohoto božského náboženství na zemi, uprostřed zkázy, která zachvátila všechny sekty, vidím, jak se kolem něho shromažďují nejproslulejší filosofové, aby naslouchali jeho slovům; a v Řecku, v Asii, na březích Nilu, ve všech zemích, kde nedlouho předtím vládly nesčetné sekty, vidím pojednou zdvihati se pokolení velikých mužů, kteří při všem bohatství své učenosti, při svém vědění a své výmluvnosti si všichni rozumějí v jednotě katolické Církve. Na Západě, zatím co se na zapadající císařskou říši vrhá nesmírné množství barbarů, kteří se zjevují zdálky jako zlověstné mraky, uprostřed národa pohrouženého do nejhlubší mravní zkázy a zapomínajícího na svou starou velikost - vidím jediné muže, kteří se ještě právem mohou nazývati dědici římského jména, jak v tichu chrámu hledají útočiště pro přísnost svých mravů, aby zde vnuknutím náboženství zachovali zděděný poklad vědění, jej rozmnožili a zvětšili. Obdiv a úžas mne jímá, když vidím vznešeného ducha, důstojného dědice platonské moudrosti, který, když byl hledal pravdu ve všech školách a sektách, když byl s neklidnou bouřlivostí a nezkrotným smyslem pro svobodu prošel všemi omyly, na konec se cítí přemožen autoritou Církve,

takže svobodomyslný filosof se stane velikým biskupem v Hippo. V pozdějších dobách se objevuje před našima očima řada velikých mužů, kteří se skvěli v století Lva X. a Ludvíka XIV.; vidím toto osvícené pokolení tak pokračovati v neblahém století osmnáctém, a v devatenáctém opět vidím zdvihati se nové bojovníky, kteří, když byli pronásledovali blud všemi směry, ozdobili svými znaky vítězství brány katolické Církve.

Jaký div! Kde jsme se setkali s podobnou školou, sektou nebo náboženskou obcí? Všechno zkoumajíce, všechno vykládajíce, na všechno odpovídajíce, všechno vědouce, přece stále zůstávají jednomyslni v pravdě učení, vždy podrobeni autoritě, vždy plni uctivosti a oddanosti víře, zatím co jejich čela svítí moudrostí, mluví o vědomí ušlechtilé nezávislosti, a vzniká v nich tolik vznešených myšlenek. Nemohl by se tu člověk domnívati, že jsme objevili nové hvězdné nebe, po němž se v nesmírných kruzích nekonečným prostorem valí svítící zeměkoule, které jsou přitahovány tajemnou silou ze středu soustavy? Silou, která jim nedovoluje se odchýliti, která jim však také nic neubírá z velikosti jejich obsahu, z velkoleposti jejich běhu, nýbrž je spíše zalévá světlem a propůjčuje jejich chodu majestátní stejnoměrnost.[6])

KAPITOLA IV.

O protestantismu a o lidském duchu.

Tato pevná zásada, tato nedílná síla vůle, tento tak moudrý a stálý plán, tento tak dobře přizpůsobený systém, toto stále bezpečné zamíření na určitý cíl, toto podivuhodné spolupůsobení, které též Guizot pochvalně uznal a které Církvi bylo k tak veliké cti, tím, když to hlásá její hlubokou moudrost a zjevuje vznešenost jejího původu, tento zjev nebyl nikdy protestantismem napodoben ani ve zlém ani v dobrém, poněvadž, jak již bylo prokázáno, nemohl označiti ani jedinou myšlenku, o které by právem mohl tvrditi: je moje. Snažil se sice připsati si zásadu volného úsudku ve věcech víry, a někteří z jeho odpůrců se občas ani mnoho nerozpakovali, aby mu ji přiznali, poněvadž buď v tom neviděli žádnou podstatnou zvláštnost, anebo proto, že protestantismus, chtěje míti vyslovenu tuto zásadu a hledaje v tom svou slávu, napodoboval ony pošetilé otce, kteří hlásali svou hanbu tím, že nepodařené a prostopášné syny pokoušeli se vylíčiti jako svou radost a pýchu. Přece však je vždy nesprávné, že tato zásada vyšla z něho, naopak by se větším právem mohlo tvrdit, že zásada svobodného úsudku zplodila protestantismus, poněvadž tato zásada byla

již u všech sekt a prokázala se jako zárodek všech bludů. Proto protestanté tím, že hlásali svobodu úsudku ve věcech víry, neučinili nic jiného, než že ustoupili nutnosti, která je společná všem od Církve odloučeným sektám.

Zde nebylo plánu, ani předvídavosti, ani systému; již vzepření se autoritě Církve má v sobě nutnost neomezeně svobodného soudu, povýšení rozumu na jediného soudce: a proto počátečním úsilím hlav protestantismu potírati následky této zásady bylo docela marné, neboť je-li jednou hráz protržena, proud se již nedá zadržet.

„Právo, nejprve zkoumati to, čemu mám věřiti," praví proslulá protestantka (Md. Staël, O Německu, IV. díl, 2. kap.), „je základem protestantismu. Tak to první reformátoři nemínili; domnívali se, že mohou stanoviti meze lidského ducha; ale zklamali se v naději, že by jejich výroky mohly být přijímány jako neomylné, když byli popřeli neomylnost katolické Církve." Toto vzepření z jejich strany posloužilo jen jako důkaz pro to, že nebyli puzeni žádnou z oněch myšlének, které, i když mylně zavádějí rozum, při nejmenším projevují ušlechtilost srdce; a o nich nebude moci lidský duch říci, že jej svedli s cesty, aby mu opatřili větší svobodu. „Náboženská revoluce šestnáctého století," praví Guizot, „neznala pravé

zásady duševní svobody; odpoutala myšlenku a přece se ji opět pokoušela zahnati do pout zákona.“

Ale marně zápasil člověk s přirozeným během věcí; marně se protestantismus pokoušel omezovati šíření zásady svobodného soudu, marně občas pozdvihl svůj hlas a silně mával svou paží, jako by ji chtěl zničiti. Ale duch svobodného soudu ulpěl v nitru jeho podstaty, a zde se uhájil a vyvíjel, zde působil jemu na vzdory; a protestantismu nyní nezbylo jiné volby, než aby se buď vrhl do náručí autority, to je, aby přiznal svůj omyl, nebo aby ponechal v činnosti rozkladnou zásadu, která mezi odpadlými sektami dokonce odstraňuje stín náboženství Ježíše Krista, a křesťanství staví do řady filosofických škol. Když se jednou vzepření se autoritě stalo heslem, pak se neblahé následky daly velmi lehce vypočísti; předem se mohlo předvídati, že jedovatý zárodek při svém vývoji zničí všechny křesťanské pravdy. A jak se neměl tento zárodek v půdě, ve které dřímaly tak mohutné síly, rychle vyvíjeti? Hlasitě poukazovali katolíci na vážné a nevyhnutelné nebezpečí, a v zájmu pravdy se musí přiznati, že také to neušlo některým protestantům. Kdo by neznal výslovná přiznání, která již jak na počátku, tak i později bylo slyšet z úst jejich nejznamenitějších mužů? Protestantismus velikým duchům nikdy nevy-

hovoval, vždy v něm nacházeli nekonečnou prázdnotu a z toho důvodu buď brzy upadli v atheismus nebo se vrátili ke katolické jednotě.

Doba, veliký soudce všech názorů, potvrdila tuto smutnou předtuchu, a nyní dospěly věci tak daleko, že člověk jen velmi omezených vědomostí a nedostatečného úsudku mohl by přehlédnouti, že křesťanské náboženství, jak je chápou protestanté, není nic než názor, systém, který sestává z tisíce nesouvislých částí, a křesťanství staví do řady filosofických škol. Nesmíme se však diviti, má-li před nimi, jak se zdá, ještě jednu přednost, a má-li ještě některé rysy, kterými se liší jeho podoba od výtvorů čistě lidského rozumu; neboť víte, odkud to vše má? Od oné vznešenosti učení, od oné svatosti chování, které se vždy, třebaže více méně znetvořeno, nachází ve všem, co ještě nese na sobě stopu slova Ježíše Krista. Avšak slabý odlesk, který zápolí se stínem, když byla z obzoru zmizela zářící hvězda, nelze nikdy srovnávati s denním světlem; stíny se ustavičně přibližují a houstnou, brzy uhasí mdlý odlesk a posléze zahalí zemi tmou.

Tak se jeví křesťanské učení u protestantů; jediným pohledem na jeho sekty poznáte, že nejsou ani čistě filosofické, ani nenesou na sobě známky pravého náboženství; křesťanství je u nich bez každé autority: a zdá se tedy jako živá bytost, která je od-

loučena od svého živlu, jako strom, který zaschl ve svých kořenech, jako bledé strašidlo bez těla, které již neoživuje dech. Protestantismus mluví o víře a jeho první zásada ji smrtelně zraňuje; velebí Evangelium, a táž zásada podrývá jeho autoritu tím, že je předkládá zkoumání lidí; a poukazuje-li na svatost a čistotu mravouky Ježíše Krista, hned shledáme, že některé z postranních sekt protestantismu popírají božství Ježíše Krista, a že všechny ostatní mohly by si právě tak dobře počínat stejně, aniž by se odchýlily od jediné zásady, o kterou se opírají. A je-li jednou popíráno božství Ježíše Krista nebo uváděno v pochybnost, pak bude nanejvýš postaven do řady velikých myslitelů a zákonodárců a nutně ztratí autoritu, která jeho zákonům propůjčuje ono vznešené posvěcení, podle něhož se jeví smrtelníkům tak hodnými úcty. Již zákonům nemůže vtisknouti onu pečeť, která je vynáší nade všechny lidské myšlenky, a jeho vznešené výroky nejsou již učením, které plyne se rtů nestvořené moudrosti.

Na čem má budovati lidský duch, pakliže se mu odejme opora autority? Nezůstane ponechán svým snům a domněnkám? Nerozevírá se před ním opět temná a nejistá stezka rozporů, jež zavedla filosofy starých škol do nerozmotatelného chaosu? Je nepopiratelné, a souhlasí s tím rozum i zkušenost, že

kde na místo autority Církve nastoupí svobodný úsudek protestantů, zůstávají všechny veliké otázky o božství a lidech nerozřešeny, všechny pochybnosti nezodpovědděny; že lidský duch ve tmách stínu bez jediného paprsku světla, který by mu mohl posloužiti za vůdce, a za zmateného pokřiku tisíce škol, které se moří ustavičným zkoumáním, aniž by vynesly pravdu na světlo, upadne v onu malomyslnost a bezmocnost, v níž jej nalezlo křesťanství, a ze kterých ho s tak velikou námahou pozdvihlo. Zde budou pochybovačnost a lhostejnost tvořiti dědictví vynikajících duchů, prázdné theorie, neodůvodněné systémy, marnivé výplody mozku a snění budou poskytovati zábavu povrchních myslitelů, a pověra a pošetilost potravu nevědomosti. A jaký pokrok tedy učinilo lidstvo, copak vykonalo křesťanství na zemi? Na štěstí pro lidské pokolení neztroskotalo křesťanské náboženství v chaosu protestantských sekt, a nacházelo v autoritě katolické Církve vždy na širokém základě pevnou oporu, aby mohlo odolávati nátlaku sofistik a bludařství. Kam by to jinak již dospělo? Nebylo by její vznešené učení, její moudrá nařízení, její napomínání snad již jen líčeno okouzlující řečí jako krásné sny velikého myslitele? Ano, opakuji, bez autority Církve není již ve víře žádné jistoty. Bude-li uvedeno v pochybnost božství Ježíše Krista, a bude-li

bráno v pochybnost jeho poslání, křesťanské náboženství úplně zmizí; neboť neprokáže-li nám svůj nebeský původ, neposkytne-li nám úplné jistoty o tom, že vyšlo z klínu Věčného, že jeho slova jsou výroky téhož Boha, jenž sestoupil na zemi, aby vykoupil lidi, pak nemá práva žádati, abychom posvěcovali svého ducha. Stojí-li jednou v řadě čistě lidských myšlenek, pak se musí jako všechny ostatní názory lidí podrobit našemu soudu: před soudnou stolicí filosofie bude moci své učení více nebo méně rozumově hájiti, ale vždy se bude setkávat s výčitkou, že nás chtělo klamati a jeviti se jako dílo Boží, zatím co bylo jen lidským dílem; a vztahuje-li se zkoumání na pravdivost jeho učení, vždy bude proti němu strašné podezření, totiž že vylíčení jeho původu bylo lží.

Protestanti se vychloubají svou svobodou ducha a předhazují katolickému náboženství, že porušuje nejsvětější práva tím, že žádá poníženost, urážející lidskou důstojnost. Když se v tom smyslu rozhorlí, přijdou sami od sebe k přepjatému vychvalování moci našeho ducha a stačí jen do toho vplésti několik lákavých obrazů a vyslovit slova *smělý vzlet*, *nádherný rozmach*, aby docela strhly obyčejného čtenáře.

Lidský duch se těší ze svých výsad, chlubí se, že má Božskou jiskru, kterou nazýváme rozumem; s

pocity vládce přehlíží přírodu, a při pohledu na ostatní bytosti, které ho obklopují, hledí s uspokojením na nesmírnou převahu, kterou má nad všemi; staví se do středu děl, jimiž vyzdobil své obydlí a ukazuje na výtvory, vznikající všude, kam vstoupila jeho noha, jako na právě tolikerá svědectví své velikosti a moci. Pyšní se vládou, kterou si vydobyl svým rozumem a odvahou nad přírodou; ale smíme snad, abychom v uznání důstojnosti a vznešenosti našeho ducha prokázali Stvořiteli svou vděčnost za tyto jeho dary, jíti tak daleko, že bychom zapomněli na svou slabost a na své nedostatky? Proč bychom se měli sami klamat a namlouvati si, že víme, co skutečně nevíme? Proč bychom neměli být pamětlivi nestálosti a vrtkavosti našeho ducha? Proč bychom si měli tajiti, že v mnoha věcech, a rovněž v oboru lidského vědění, náš rozum upadá do zmatku a nepokoje, a že do našeho vědění se vplížilo mnoho bludných a při oceňování pokroku našeho poznání mnoho přepjatých představ? Nepopíráme jeden den to, co jsme den předtím tvrdili? Nevidíme ustavičně, jak se proud času vysmívá naším domněnkám, jak maří naše plány a odhaluje nicotnost všeho našeho myšlení a snažení?

Co slyšíme ve všech dobách od oněch vynikajících duchů, kterým bylo dopřáno sestoupiti k nejhlubším pramenům našeho vědění, kteří směle se

vznesli až do oboru nejvznešenějšího poznání a takřka změřili celý okruh, jenž byl vykázán lidskému duchu? Ano, největší duchové všech dob se vrací, když byli prozkoumali nejskrytější stezky vědění, když byli pronikli po nejsmělejších cestách, jež se nabízely jejich činnosti a jejich odvaze, nesmírným územím duchovní i fysické přírody, ze svých poutí s pocitem zklamaných očekávání, všichni nás ujišťují, že se před jejich zrakem rozplynul krásný přelud, že jako stín zmizel nádherný obraz, kterým byli tak mocně přitahováni, všichni podávají zprávu o tom, že, jakmile se domnívali, že vstupují do světlem ozářeného nebe, se zděšením objevili království temnot a s úlekem zpozorovali, že znovu stojí na půdě nevědomosti. A proto všichni hovoří s nedůvěrou o silách ducha, i ti, kdož jsou co nejživěji přesvědčeni, že jejich síly jsou daleko mocnější sil jejich spolubližních. „Ve vědění," řekl prozíravý Pascal, „se stýkají dva extrémy: první je přirozená nevědomost, a v tom se setkávají všichni lidé při svém zrození; v druhém se setkávají velké duše, které, když byly všechno prohlédly, co lidé mohou věděti, na konec shledají, že n i c n e v ě d í."

Katolicismus říká člověku: „Tvůj duch je slabý a v mnoha věcech potřebuje přispění a vůdce," a protestantismus mu říká: „Jsi zalit světlem, jdi kam chceš, nejlepším svým vůdcem jsi ty sám." Které z

obou náboženství se shoduje s učením o nejvyšším poznání?

Nemůže tedy již překvapit, že největší duchové protestantismu vesměs cítili jistou náklonnost ke katolickému náboženství a že jim nemohla ujít veliká moudrost, která tkví v myšlence, podrobiti v některých věcech lidského ducha soudu neodvolatelné autority. Neboť co získá lidský duch, odmítá-li výrok moci, která ve svém původu, svém založení, svém trvání, svém učení a svém konání sjednocuje všechny tituly, které přísluší Božské moci? Co získá, následuje-li v nejdůležitějších věcech pokynů své fantasie a potuluje-li se po nejrůznějších cestách, aniž by nacházel něco jiného než připomínky svých poblouzení, nepokojů a zklamání?

Připisuje-li lidský duch svým silám přílišný význam, pak ať pohlédne na jejich dějiny a tam nalezne nepopiratelně dokázáno, že ony samy nejsou s to, aby mu zajistily dobrý výsledek. Bohatý na systémy, nevyčerpatelný ve výmluvách, právě tak plodný na myšlenky, jako neschopný je nechat uzrát; naplněn množstvím myšlenek, které sotva se rozvíjejí, již se navzájem jako havěť v rybnících pohlcují; brzy vysoko se vznášející ve vzneseném rozjímání, brzy plazící se jako červ v prachu; právě tak pohotový a obratný k ničení cizího díla, jako neschopný dáti svému trvalý základ, strhován prud-

kostí svých vášní; nadouván pýchou, zmaten nekonečnou rozmanitostí věcí, které mu ze všech stran přicházejí před oči, oslněn množstvím falešného lesku a klamným zdáním; zcela sobě ponechán, lidský duch poskytuje obraz neklidně se kmitajícího blesku, jenž letí bez určitého směru nesmírným prostorem, kresle na své rychlé dráze množství podivných obrazců, a svou dráhu posévá tisíci třpytnými jiskrami, a na chvíli uchvátí oko svým leskem, rychlostí a rozmarností svých pohybů, aby pak ihned zmizel v temnotě, aniž by na nekonečné dráze zanechal jediný paprsek světla, který by mohl osvítiti tmu noci.

To jsou dějiny našeho vědění: toto nesmírné skladiště, kde jsou naházeny pravdy a omyly, moudrost a pošetilost, rozum a bláznovství, poskytuje hojnost důkazů pro vyslovená tvrzení, a ty mne ospravedlňují, měl-li bych být obviňován, že jsem nanášel barvy příliš černě.[7])

KAPITOLA V.

Instinkt víry ve vědách.

Pravdivost mých tvrzení o nedostatečnosti lidského ducha se jeví tak naléhavě a jasně, že i bez při-

brání náboženského hlediska poznáváme, že Stvořitel vložil do naší duše obranný prostředek proti přílišné proměnlivosti našeho ducha, a to takový prostředek, že by bez něho zanikla všechna sociální zařízení, nebo že by spíše nikdy nespatřila světlo; že by bez něho vědy nikdy nepostoupily ani o krok, a že, kdyby někdy vymizel z lidských srdcí, jednotlivec jako společnost by byly zachváceny všeobecným chaosem. Míním jistý instinkt podříditi se autoritě, instinkt víry, smím-li to tak nazvat, který si zaslouží, aby byl s velkou pozorností zkoumán, chceme-li jen poněkud poznati lidského ducha, prozkoumati s prospěchem dějiny jeho vývoje a pokroku, nalézti příčiny mnoha podivných zjevů, získati z tohoto hlediska nejskvělejší pohled na katolické náboženství, a který se chce posléze přesvědčiti o omezenosti a slabosti myšlenky, kterou je veden protestantismus.

Bylo již často poznamenáno, že bez zřetele na cizí úsudek, bez víry nelze vyříditi nejbližší potřeby, ani uskutečniti nejobyčejnější výkony: a je na bíledni, že by bez této víry celý poklad dějin a zkušeností zmizel, to je, že by základy vědění byly ztraceny.

Ačkoli tyto úvahy jsou významné a zároveň velmi vhodné, aby dokázaly bezdůvodnost výtky, která bývá vznášena proti katolickému náboženství, protože požaduje víru, musím však toho zanechati,

poněvadž zamýšlím tento předmět osvětliti z jiného hlediska a otázku přeložiti do jiného oboru, kde pravda získá na obsahu i rozsahu, aniž by ztratila na svých neochvějných základech.

Projdeme-li dějiny lidských věd a pohlédneme-li letmo na názory svých současníků, vždy shledáme, že právě ti, kdož kladou největší váhu na svůj úsudek a na svobodu myšlení, jsou více méně ohlasem cizích názorů. Zkoumáme-li bedlivě velký povyk, který se tak důležitě tropí ve jménu vědy, tu shledáme, že vlastně většinou závisí na autoritě, a jakmile se zde, také se zřetelem na ony body, jež patří jen do oboru reflexí, zkoumá jen opravdu samostatný úsudek, vědecká budova se shroutí, a jen málokteré si uchovají svá tajemství. Žádný obor vědní, i když se chlubí jasností a určitostí, není z tohoto všeobecného pravidla vyjmut. Empirické a exaktní vědy, při všem svém bohatství na nezvratné zásady, při vší bezúhonnosti svých závěrů, při všem bohatství svých pozorování a objevů, nespočívají v mnohých svých pravdách na jiných ještě hlubších pravdách, k jejichž poznání bylo by zapotřebí onoho bystrozraku v pozorování, oné jistoty ve výpočtu, jež jsou dosažitelny jen malému počtu lidí?

Když Newton překvapil vědecký svět ovocem svých hlubokých výpočtů, kolik bylo mezi jeho žáky těch, kteří se mohli chlubiti, že staví na vlastním

přesvědčení, též i mezi těmi, kdož dospěli s velikou námahou k tomu, aby do jisté míry pochopili tohoto velikého muže? Sledovali matematika v jeho výpočtech, obeznámili se s různými jednotlivými skutečnostmi a zkušenostmi, které přírodozpytec ukázal jejich zrakům a vyslechli důvody, o které filosof opíral svá tvrzení a domněnky: a tak se domnívali, že nabyli úplného přesvědčení, a svůj souhlas vyslovili ne s ohledem na autoritu, nýbrž jenom s ohledem na nezvratitelné důkazy! Nuže! Ať zmizí jméno Newtonovo, ať odumře v duších onen hluboký dojem, jaký vyvolala slova muže, jenž vystoupil s tak mimořádným objevem, a jenž při jeho odůvodňování rozvinul poklad vědomostí, jaké nacházíme jen u genia: odstraňme, pravím, Newtonův stín, a uvidíte, že zásady u jeho žáků kolísají, důkazy ztrácejí mnoho na své jistotě a důslednosti, a pozorování nesouhlasí tak přesně se skutečnostmi; a mnohý, který se považoval za docela nestranného pozorovatele, za naprosto nezávislého myslitele, pozná a ucítí, jak na něho působila moc autority, jak vliv genia; rozpozná a ucítí, že v mnohých bodech souhlasil tam, kde neměl přesvědčení, a že je snad učelivým a učeným žákem, ale nikoli dokonale samostatným myslitelem.

Poslyšme o tom učence ne nevědomé nebo takové, kteří při vědeckých studiích nepronikli pod po-

vrch, nýbrž opravdové, kteří v různých odvětvích věd vykonali zevrubné studie; ti ať sestoupí do svého nitra, aby přezkoušeli znovu své tak zvané vědecké přesvědčení: ať se zeptají se vším klidem a nezaujatostí, zda i v oněch oborech, o nichž se domnívají, že pronikli nejdále, nebyl občas jejich duch přemožen převahou výše nadaného ducha, a zda by nemuseli přiznati, že kdyby se v mnoha otázkách, které, jak se domnívají, probádali s největším úspěchem, byli řídili podle metody Cartesiovy, byli by shledali více víry než přesvědčení.

Tak tomu bylo vždy, tak tomu bude vždy: tato skutečnost tkví hluboko v podstatě našeho ducha, takže ji nelze odstraniti. Je pod vlivem pudu sebezáchovy, který Bůh s tak obdivuhodnou moudrostí vštípil smrtelníkům, nebo slouží jako účinný prostředek proti tolika rozkladným živlům, jež chová ve svém lůně lidská společnost.

Věru často musíme želeti, a velmi želeti, jak úzkostlivě sleduje člověk šlépěje druhého člověka, a jak nezřídka jsou s tím spojeny neblahé zmatky; ale ještě horší by to bylo, kdyby člověk, chtěje se vystříhat zklamání, setrvával v tvrdošíjném odporu proti každému druhému člověku a kdyby ve světě se uplatňovala ona pochybovačnost, která vše chce podrobiti přísnému zkoumání. Co by se stalo s lidstvem a člověkem, co s vědou, kdyby se duch přís-

ného, úzkostlivého a neomezeného zkoumání vztahoval na všecko!

Obdivuji se duševní velikosti Cartesiově, uznávám veliké zásluhy, které si získal o vědy, avšak více než jednou mi napadlo, že lidská společnost by musela brzo zaniknouti, kdyby na nějaký čas všeobecně zavládla pochybnost, jako u něho. Ba i mezi učenci, mezi filosofy by natropila podle mého náhledu veliké zlo, a každým způsobem by se ve vědeckém světě značně rozmnožil počet bláznů.

Na štěstí není třeba se toho obávati; a i když má člověk větší nebo menší sklon k bláznovství, pak má protiváhu ve zdravém rozumu, který mu nedovolí vybočiti, a kdekoli jednotlivé hlavy, dychtivé ničení, chtěly svět vehnati do náručí nerozumu, vzepřel se jim s posměchem, nebo nechal-li se na chvíli klamati, pak se hned vrátil sobě a s rozhořčením se odvrátil od svých falešných vůdců.

Kdo zná nejskrytější podstatu lidského ducha, pro toho budou ony hlučné žaloby na předsudky velikého množství, na jeho povolnost, s jakou následuje druhé, na jeho ochotu, se kterou věří všemu, aniž by něco zkoumalo, jen bezcennými otřepanými frázemi. Jako kdyby, pokud se týče předsudků a lehkověrnosti, nebylo dosti lidí, kteří nepatří mezi „množství", jako kdyby vědy nebyly plny libovolných domněnek, jako kdyby v nich nebyla sla-

bá místa, o které se důvěřivě opíráme jako o nejpevnější a nejtrvalejší základy!

Právo vydržení a promlčení je rovněž jedna z oněch zvláštností, které skýtají vědy, a je velmi pozoruhodno, že, aniž by mělo někdy toto jméno, je nicméně mlčenlivě avšak jednomyslně uznáváno. Jak je to možné? Ano, prozkoumejme dějiny věd a nalezneme tuto pravdu potvrzenu na každém kroku. Jak to, že uprostřed ustavičných sporů filosofů, staré učení kladlo novému tak veliký odpor a překáželo jeho rozšíření dlouhý čas nebo je snad dokonce znemožňovalo? To proto, že staré učení bylo již vydrženo a právem promlčení bylo upevněno; a i když tohoto jména nebylo používáno, skutečnost zůstávala táž; z toho důvodu jsou také vynálezci často odmítáni a potíráni, ne-li dokonce pronásledováni.

Ať se tomu vzpírá naše pýcha jakkoli, ať se tím leckterý zaslepený obdivovatel pokroku vědění pohorší, vždy musíme přiznati, že ať byl tento pokrok jakkoli veliký, a ať bylo jakkoli rozsáhlé pole, kterým prošel lidský duch, ať byl jakkoli veliký okruh, který proběhl, ať jakkoli úžasná byla díla, které jeho síly vykonaly, přece je ve všech těch věcech příliš nadsázky a mnohé je třeba škrtnouti, zejména, kde se jméno vědy vztahuje na obor morálky. Z takových vylíčení nelze vybrati nic, co by poskytlo dů-

kaz, že náš duch je s to, lehce a bezpečně proběhnouti každou drahou; nic, co by vyvracelo skutečnost, že lidský duch, i když nevědomky, téměř vždy je podroben autoritě druhého ducha.

Každý věk vynese menší počet duchů nadaných, kteří se ve svém letu vznesou nad všechny ostatní, aby jim na různých cestách sloužili za vůdčí hvězdy; za nimi se řítí veliké množství učenců, jak si říkají, a s očima upřenýma na vpředu se vznášející prapor, s námahou následují kroky nadanějších vůdců. A přece se všichni vychloubají svobodou pohybu, všichni se vynášejí, že razili novou cestu, jako kdyby ji objevili, jako kdyby ji samojediní a jen z vlastního vnuknutí a popudu vykonali. Vnější poměry, vnitřní záliby nebo jiné okolnosti nás předurčují, abychom sáhli po tom nebo onom odvětví vědy; naše slabost nám ustavičně připomíná, že nemáme tvůrčí síly; avšak ačkoli nemůžeme poskytnouti nic svého a nic, co by razilo novou dráhu, přece snad si namlouváme, že nám přísluší část slávy, když jsme následovali prapor proslulého vůdce, a v takových snech snad upadneme v domněnku, že jsme nesledovali cizí prapor a že se přiznáváme jedině ke svým přesvědčením, zatím co ve skutečnosti jsme jen stoupenci cizích názorů.

V tomto bodě myslí zdravý lidský rozum správněji než náš slabý duch; tak nám dává řeč (toto ta-

jemné označení věcí, v němž je obsažena tak bohatá hojnost výstižných pravd, aniž by se vědělo, od koho vyšly) přísnou důtku za naše marnivé vypínání; proti naší vůli nazývá věci jejich pravými jmény a staví nás i naše názory do řady těch, jejichž vůdce jsme následovali. Nebo jsou snad dějiny věd něčím jiným, než dějinami zápasů několika nadaných vůdců? Projděme starou i novou dobu, popatřme na různá odvětví vědění, a nalezneme jistý počet škol, které byly založeny velikým duchem, a dále vedeny jiným, který svým talentem byl hoden toho, aby zaujal jeho místo a vedl je, dokud se buď změnou poměrů škola sama nerozpadla pro nedostatek životních schopností, nebo dokud ji smělý duch, plný nepřemožitelného smyslu pro nezávislost nenapadl, nezničil a na jejich troskách nezřídil novou, podle své vůle utvářenou učebnou soustavu.

Neusedl Cartesius, když byl Aristotela sesadil s trůnu, hned na jeho místo? A zástup filosofů, kteří se vychloubali svou nezávislostí, zatím co přece byli již usvědčeni svým jménem Cartesiáni, se podobal národům, kteří při svém povstání provolali svobodu a starého knížete svrhli s trůnu, aby se hned podrobili prvnímu, který měl dostatek odvahy, aby zdvihl žezlo a korunu, jež opuštěny ležely před stupni starého trůnu.

Lidé v našem století věří, jako věřili v minulém, že

lidský duch docela postupuje nezávisle, a tím, že ustavičně napadal autoritu ve vědeckých věcech a velebil svobodu úsudku, dospělo se nakonec k názoru, že ty tam jsou časy, kdy autorita nějakého člověka ještě něco platila, a že nyní každý učenec sleduje již jen své vlastní a nejvnitřnější přesvědčení. Ke všemu tomu ještě přistupuje, že lidé pojali velikou nechuť k systémům a hypothesám a velikou zálibu pro zkoumání a analysování skutečností, takže mnozí se domnívají, že autorita v oboru věd nejen vymizela, nýbrž se stala úplně nemožnou.

Na první pohled by se to mohlo snad zdáti pravdou, ale rozhlédneme-li se pozorněji, tu neshledáme žádné jiné změny, než že počet vůdců se poněkud rozmnožil a trvání jejich vůdcovství se zkrátilo. Naše století je opravdu dobou převratů, jimiž ani vědy nezůstaly nedotčeny; a zde je to jako na poli politickém, kde se národy domnívají, že požívají největší svobody, když vloží moc do rukou mnohých, o nichž se opět domnívají, že je mohou lehčeji odstraniti, když jako tyrany rozsápou na kusy ty, které před tím nazývali otci a osvoboditeli; a když se pak utišila první bouře, zůstaví volné pole druhým, kteří snad na ně vloží skvělejší, ale právě tak drsné jako obtížné otěže. Což právě teď nevidíme mimo tyto příklady, kterých nám dějiny věd

po dobu jednoho století poskytují dostatek, kolik jmen nahradila jiná jména, kolik vůdců lidského ducha nastoupilo na místa jiných vůdců?

A nejsou také na poli politiky, kde přece, jak se zdá, má duch svobody největší pole, určití mužové, kteří jsou v čele, právě tak lehce rozeznatelni jako vojevůdcové v poli? Či snad vidíme na parlamentárním bojišti něco jiného, než dva nebo tři zástupy bojovníků, kteří své pohyby provádějí podle pokynů svých vůdců s největší přesností a shodně? Jak se musí zdáti tyto pravdy jasné těm, kdož zaujímají vysoká postavení! Ti, kdož znají naše slabosti a ze zkušenosti vědí, že většinou postačí slova, aby oklamala lidi, museli přece tisíckráte pocítit na svých rtech úsměv, když v pyšném pohledu na své triumfy a na kolem se tísnící dav nadšených přívrženců slyšeli, že jejich nejhorlivější a nejoddanější stoupenci, vesměs muži tak zvaného vzdělání, se vychloubají neomezenou svobodou úsudku, úplnou nezávislostí svých hlasů a názorů.

Takový je člověk, tak nám ho ukazují dějiny a denní zkušenost. Tvůrčí myšlenka genia, tato vznešená síla, která vyznačuje ducha několika nadaných bytostí, bude vždy působit kouzelným vlivem nejen na vědomost a prostotu, ale též na většinu vzdělanců. V čem tedy spočívá urážka, jíž prý katolické náboženství uráží rozum, když, předkládajíc do-

klady svého božského původu, žádá zároveň víru? Což by nemohl víru, kterou člověk svým spolubližním věnuje ve všech věcech, ba i v těch, ve kterých sám je zkušenějším, věnovati bez újmy své důstojnosti katolické Církvi? Byla by to urážka rozumu, kdyby mu poskytla jako vůdčí hvězda v oboru nejvyšších zájmů bezpečný směr, aniž by se, pokud se týče ostatních věcí, které Bůh přenechal lidskému zkoumání, v nejmenším omezila svoboda jeho úsudku? Je v tomto postupu Církve něco jiného, než že jedná podle učení nejvyšší moudrosti, projevuje hlubokou znalost lidského ducha a zachraňuje jej od tolika zel, jež vyvolávají jeho nestálost a vrtkavost, jeho těkavá pýcha v podivném spolku s onou neuvěřitelnou ochotou, s jakou přísahá na slova svého bližního? Kdo nevidí v tomto jednání katolické Církve hráz proti duchu proselytismu, který lidstvu přinesl již tolik zla? A poněvadž je v člověku neodolatelná náklonnost, aby následoval kroky druhého, neprokazuje zde katolická Církev lidstvu veliké dobrodiní tím, že mu naznačuje bezpečnou stezku, po níž může následovat kroky Bohočlověka? Nezůstane takto zachována lidská důstojnost, zatím co současně ony vědy, které jsou jednotlivci i lidstvu nejpotřebnější, uniknou strašnému ztroskotání?[8])

KAPITOLA VI.

Rozdíly v náboženských potřebách národů. — Matematika. — Vědy morální.

Nepochybně se budou lidé pokoušet proti soudní pravomoci autority nad rozumem uplatňovati jako právní důvod k dobru tak zvané emancipace lidského ducha, pokročilý vývoj lidstva a vysoký stupeň civilisace a kultury, jichž dosáhli dnešní národové. Podle mého soudu je však tato námitka tak málo oprávněná a skutečnostmi, které ji mají podepírati, tak slabě odůvodněna, že naopak vyšší vývoj lidstva poukazuje tím naléhavěji na nutnost živého zákona, jak to katolíci považují za nezbytné.

Tvrzení, že národové ve svém dětství a v prvních dobách svého vývoje měli této autority snad zapotřebí jako prospěšné otěže, že se však tyto otěže pro vyšší pokročilost lidského ducha staly zbytečnými a ponižujícími, vyjadřuje úplné nepochopení poměrů, v nichž je činnost takové moci k různým stavům našeho ducha.

Pravdivá idea Boží, původ, určení a morální povinnosti člověka a celé bohatství prostředků, jež mu Bůh propůjčuje k dosažení jeho vznešeného cíle, to jsou předměty víry. Pro ně katolíci považují neklamný zákon za nezbytnou nutnost, když tvrdí, že jinak

by nutně nastaly politováníhodné zmatky a pravda by byla vystavena bez ochrany každému klamu.

Tato prostá úvaha musí vésti k přesvědčení, že neomezená svoboda úsudku u takových národů, kteří na dráze svého vývoje ještě daleko nepokročili, nebyla by tak nebezpečná, jako u těch, kteří již pokročili dále. Lid, který je ještě blízek dětství, má též ještě zděděnou upřímnost a prostotu a tudíž nezmenšenou přístupnost pro učení, obsažené v posvátných knihách; hledá to, co se dá lehce pochopit a sklání hlavu před tmou oněch vznešených míst, které Bůh chtěl zahaliti závojem tajemství. Již jeho postavení muselo do jisté míry povolat do života autoritu; dosud prost domýšlivosti a hloubavosti byl by nucen svěřiti několika málo lidem výklad Božských zjevení, a tak by se vytvořil přirozeným způsobem střed, odkud by vycházelo všechno poučení.

Zcela jinak je tomu však u národa, který na cestě vědění již pokročil, neboť rozšíření vědomostí na větší počet individuí rozmnožuje pýchu a nestálost, tvoří sekty a dělí je opět v nekonečný počet menších sekt, na konec převrací všechny názory a zfalšuje ta nejušlechtilejší podání. Neboť národ, který je ještě blízek své kolébky a prost vší vědecké domýšlivosti, jde za svým prostým zaměstnáním a lpí na svých starých mravech, s uctivou pozorno-

stí naslouchá slovům ctihodného starce, který, obklopen svými syny a vnuky, s něžným dojetím vykládá dějinná podání a rady, jichž se mu dostalo od jeho předků. Když však společnost dospěla k vyššímu vývoji, když oslábla úcta před hlavami rodin a uctívání stáří bylo to tam, když skvělá jména, učená okázalost, veliké bibliotéky člověku vštěpují vysokou představu o moci jeho ducha, když rozmanitá činnost dopravních prostředků šíří myšlenky do veliké dálky, a kvašením, do něhož budou přivedeny, ustavičným ruchem dopravního života, dodá jim onu zázračnou sílu, kterou budou duchové podmaněni, pak bude třeba, a nezbytně třeba autorita, jež je vždy živá, všudy přítomná a ustavičně pohotová ukázat se tam, kde bude žádána její působnost; která bude chránit pevným štítem svaté dědictví pravd, nezávislých na čase a místě, bez jejichž poznání by člověk zůstal vydán věčně kolísajícím vlnám svých omylů a rozmarů a nejistým krokem by se potácel od kolébky do hrobu; oněch pravd, na nichž spočívá společenská budova jako na pevném základu, jehož porušením celá budova se rozpadne, sřítí a sesuje v trosky. Důkazy pro to nám poskytují politické i literární dějiny Evropy již po tři století s dostatek; je však třeba litovati, že náboženský převrat nastal právě v okamžiku, kdy musel účinkovati nejzhoubněji, neboť nalezl národy v neobyčej-

né činnosti, kterou právě vyvíjel lidský duch, protrhla se hráz právě ve chvíli, kdy měla být ještě více zpevněna.

Nepřinese to sice užitku, bude-li náš duch nemírně zmenšován a zatěžován nedostatky, jakých nemá, nebo budou-li zvětšovány jeho skutečné nedostatky: právě tak je nemístno živiti jeho pýchu tím, že se jeho silám připisuje přehnaný význam. To by mu nejen v mnohonásobných jiných vztazích škodilo, to by také brzdilo jeho pokrok, nepřihlédneme-li k tomu, že, přesně uváženo, se to nedá dobře srovnati s rozšafnou vážností, kterou se má vyznačovat opravdová věda. Neboť chce-li se věda ukázat hodna svého jména, nesmí se malicherně pyšniti přednostmi, jichž ve skutečnosti nemá; musí uznati hranice, které jsou jí určeny a otevřeně osvědčiti ušlechtilou upřímnost, která neskrývá svých slabostí.

Je v dějinách věd cosi, co současně odhaluje nejvnitřnější slabost ducha a vyjevuje vlastní hodnotu přílišných pochval, které jsou mu tak často udíleny, a co též ukazuje na nebezpečí, jež by vyvolal, kdyby byl ponechán sobě bez jakéhokoli vůdce. Jsou to temnoty, které houstnou při každém kroku, kterým se přibližujeme k prvním principům věd, jejichž tajemství se pokoušíme probádati; ba také u takových, které jsou většinou chváleny pro svou správ-

nost, pravdivost a přesnost, zdá se, že jakmile chceme zkoumati jejich základy, půda se stává nejistou a kluzkou, takže rozum zastrašeně couvá, aby nenarazil na bod, který by mohl všechny ony pravdy, nad jejichž nezvratností se cítil tak upokojen, zvrátiti v nejistotu a pochybnost.

Nesdílím Hobbesovu nechuť k matematice, ani nemůže býti při mém nadšení pro její pokroky a při mém hlubokém přesvědčení o prospěchu, jež toto studium poskytuje ostatním vědám i veškerému lidstvu, mým úmyslem zmenšovati její zásluhy, nebo popírati její přednosti. Ale kdo by chtěl tvrditi, že činí výjimku z všeobecného pravidla a že nemá žádné slabé body, ani stinné stránky?

Při zkoumání prvních pravidel této vědy, kde se posuzuje jen povšechně, a kdy se vyvozují z toho ty nejjednodušší věty, rozum nachází se na rovné a bezpečné půdě, kde nic nevyvolává myšlenku, že by snad mohla nastati úhona. Pomlčím zde o tmě, kterou by i na tuto první cestu mohly vrhnouti ideologie a metafysika, kdyby se chtěly příti toliko s odvoláním na spisy nejznamenitějších filosofů a omezím se na okruh, v němž se vlastně matematika pohybuje a kde každý, kdo se jí věnoval, nalezl během rozvinování jejich pouček některé body, kde rozum zmateně stane a, ačkoliv je důkaz prozkoumaný ve všech částech a je na bíle dni, přece kolísá

v nevysvětlitelné nejistotě, o čemž si sotva dovede podati vysvětlení. Kdo nezakusil, jak se po rozvláčných úvahách při objevování pravdy podobá člověku, který najednou spatřil denní světlo, když byl dlouho bloudil podzemní cestou ve tmě? Věnujeme-li pak živě pozornost myšlence, která prolétne duchem jako blesk, a téměř nepozorovatelným hnutím, jež v takových případech v naši duši ustavičně vznikají a zanikají, shledáme, že rozum ve svém kolísání bezděčně sáhne po kotvě, kterou mu poskytuje autorita, a ke svému uklidnění vyzaklíná stíny několika proslulých matematiků. Také srdce se zaraduje, že je nyní pravda úplně mimo pochybnost, poněvadž řada velikých mužů ji nalezla stejným způsobem. Vzbouří-li se proti takovým úvahám nevědomost a pýcha, tedy dobře, pak prozkoumejte tyto vědy nebo přečtěte si aspoň jejich dějiny, a přesvědčíte se, že také v nich naleznete četné důkazy pro slabost lidského ducha.

Nenalezly úžasné objevy Newtonovy a Leibnitzovy v Evropě četné protivníky? Neuplynul delší čas, než se uplatnily, a nemusel teprve prubířský kámen zkušeností utvrdit pravdivost zásad a správnost závěrů? Nebo domníváte se snad, že kdyby tento objev byl nyní znovu učiněn v oboru věd, vyzbrojen všemi důkazy, které jej podporují a zalit vším světlem, které jej osvětluje, myslíte snad, pravím, že by

opět neuplynul nějaký čas, dříve než, takřka právem promlčení, by byl potvrzen a ve svém okruhu dosáhl klidu, jakému se nyní těší?

Lehce lze si představiti, že i na ostatní vědy padá ne nepatrný díl této nejistoty, která má svůj původ v téže slabosti lidského ducha; a poněvadž odpor proti tomu považuji téměř za nemožný, přejdu ke krátké úvaze o zvláštním charakteru morálních věd.

Nepřihlíželo se dosti často k tomu, že není klamnějšího studia než studium morálních pravd. Nazývám je klamnými, poněvadž badatele zvábí svou zdánlivou lehkostí a pak ho zavedou na scestí odkud sotva již nalezne východ. Podobají se oněm tichým vodám, které se zdají být nepatrné hloubky, zatím co skrývají hlubinu bezednou. Poněvadž jsme se s jejich řečí seznámili již v útlém dětství, a setkáváme se s nimi v denním životě, takže je máme takřka v krvi i v těle, a zdá se nám jaksi snadno mluviti o mnohém bodu bez přípravy, lehce upadneme do bludné domněnky, jako by hluboké studium jejich nejvyšších zásad a jejich nejjemnějších vztahů skýtalo právě tak málo obtíží. Avšak hle! sotva vyjdeme ze sféry zdravého lidského rozumu, sotva začneme opouštět ony prosté výrazy, které jsme koktali na mateřském klínu, hned shledáme, že jsme v nejspletitějším labyrintu. Když pak rozum se spolehne na svou chytrost a už neposlouchá hlasu srdce,

který s právě tak velikou prostotou jako výmluvností k němu hovoří; když nemírní prudkost, k níž jej žene pýcha, nýbrž v ješitném zaslepení přehlíží vše, co předpisuje rozvaha, pak dospěje tak daleko, že si neváží pokladu oněch právě tak spásných jako nutných pravd, který lidstvo dědí z pokolení na pokolení; a protože sám tápá v husté tmě, na konec se střítí do propasti pošetilých nehorázností, o nichž nám dějiny věd podávají tolik politováníhodných příkladů.

Podobné shledáme při podrobnějším pozorování ve všech vědách; Tvůrce nám neodepřel žádné z oněch poznání, která jsou nezbytná k cestě životem a k dosažení našeho cíle, avšak odepřel nám znalosti, které živí jen naši hloubavost, nejsou však pro nás potřebou. Propůjčil duchu jistou způsobilost pro mnohé věci, aby ustavičně obohacoval své poklady; pole morálních pravd však pro něho zanechal zcela neplodné; čeho mu bylo zapotřebí, aby věděl, to mu buď prostými a pochopitelnými tahy vryl do srdce, nebo výslovně a určitě uložil do Písma svatého, když mu v autoritě Církve ukázal pevnou oporu, na kterou by se ve svých pochybnostech mohl obrátit; v ostatním však utvářel jeho postavení tak, že když se chce potulovat podle své nálady a hloubavosti, musí konati vždy stejnou cestu sem a tam, na jejímž jednom konci nalézne skep-

ticismus, na druhém čistou pravdu.

Někteří noví ideologové snad vznesou proti takovým tvrzením námitky, a postaví proti ním plody svého badání. „Pokud se nesáhlo k rozboru skutečností," řeknou, „pokud se kolísalo v neodůvodněných systémech a vynášelo se na odiv jen zmatené haraburdí ješitných slov bez bezpečného významu, mohlo to vše býti pravdou; od té doby jsme však stanovili pojmy mravního dobra a zla tak přesně, opravili nejasné představy a označení, opřeli celý systém morálky o dva tak prosté základní pilíře, radost a bolest, a v tomto oboru jsme vyložili názory tak jasné, jaké jsou různé pocity, které v nás vzbuzuje pomeranč, že nelze to tvrditi, aniž bychom se neukázali vůči vědám nevděčnými a aniž bychom si neváželi plodů tohoto úsilí." Znám sice práce některých moralistů a klamnou jednoduchost, s níž rozvíjejí své poučky tím, že dovedou nejtěžším bodům dáti nátěr prostoty a jasnosti, podle něhož se zdají i omezeným duchům pochopitelnými, poněvadž však zde není místa, abych vyšetřoval tyto poučky a blíže zkoumal toto rozčleněné badání, jen poznamenávám, že nepřihlédneme-li k této tak slavné jednoduchosti, lidstvo je nenásleduje a jejich názory, přesto, že se právě teprve objevily na světle, jsou již zastaralé. To však také nepřekvapuje, neboť nelze nepoznati, že tito

ideologové přes svůj positivismus, je-li dovolen tento výraz, staví neméně na hypotésách než mnozí jejich předchůdci, na které se ohlížejí s pohrdáním a posměchem. Věru malicherná a duchem chudá škola, která, aniž by měla pravdu, postrádá i onoho půvabu, jímž se jinak zdobí sny velikých mužů; domýšlivá a ješitná škola, která věří, že zkoumá skutečnost, když ji zahaluje ve tmu a domnívá se, že zaručuje jako pravdivé to, co prostě jen tvrdí; a která, když přetřásá morální vztahy, se domnívá, že rozebírá lidské srdce, prostě proto, že je rozřezala a rozložila.

Když se náš duch nachází v tomto rozpoložení, když jeho nedostatečnost v oboru všech věd je tak veliká, jeho neplodnost na poli morálního poznání tak značná, že se nemohl dostati ani o krok přes to, čemu ho naučila dobrotivá Prozřetelnost, jaké pak dobrodiní prokázal lidskému pokolení protestantismus tím, že zlomil moc autority, která jedině byla s to, aby postavila hráz tolika politováníhodným poblouzením?[9])

KAPITOLA VII.

Indiferentismus a fanatismus.

Když protestantismus zavrhl autoritu Církve a tuto negaci učinil svým jediným základem, musel hledati celou svou oporu v člověku; a tím, že tak dokonale nepochopil lidského ducha, jeho pravou podstatu a jeho poměr k náboženským a mravním poměrům, otevřelo se mu rozsáhlé pole, aby podle rozmanitostí okolností zahynul na jednu ze dvou protiv: na fanatismus nebo indiferentismus.

Že se takové protivy stýkají a že tak velmi se rozcházející bludné cesty mohou míti stejný počátek, mohlo by se zdáti překvapujícím, a přece není nic jistějšího, poněvadž také zde příklady z dějin potvrzují učení filosofie. Tím, že se protestantismus odvolává v náboženských věcech jenom na lidi, mohl si zvoliti jen dvě cesty; buď přijmouti předpoklad, že se člověku dostalo Zjevení z nebe, aby objevil pravdu, nebo podříditi všechny náboženské pravdy soudu rozumu, to je buď Zjevení nebo filosofii. Podřízení náboženských pravd soudu rozumu muselo dříve nebo později způsobiti indiferentismus, právě tak, jako vlasním vnuknutím vedený duch musel by vyvolati fanatismus.

Lidský duch má jednu vlastnost, o které nám podává zprávu každý list jeho dějin, totiž mocný sklon vymýšleti systémy, v nichž je odsunuta veškerá skutečnost věcí, a kde vystupuje jen plod ducha, který si předsevzal, že opustí obvyklou cestu a ve vší svobodě bude následovati popudy svých vnuknutí.

Dějiny filosofie poskytují málo jiných obrazů, než ustavičně opakování této skutečnosti, kterou také v jiných oborech nacházíme brzy v té brzy v oné podobě. Stvořil-li duch nějakou myšlenku, pak ji pozoruje s onou výlučnou a slepou zálibou, jakou vyznamenává otec své syny; a tím, že ji rozvíjí pod vlivem této záliby, utváří všechny věci podle jejího obrysu a podle jejího obsahu rozhoduje všechny úvahy. Co zpočátku bylo jen duchaplnou a přepjatou myšlenkou, brzy poskytne látku k mocné vědecké soustavě; a byla-li to vznětlivá hlava, z níž tato myšlenka vyšla, a bylo-li to horké srdce, jež se ji zmocnilo, pak tento žár vyvolá vření, a toto fanatismus, v jehož stínu bují každé šílenství.

K obzvláštní velikosti však vyrůstá toto nebezpečí, obsahuje-li nový systém náboženské věci nebo souvisí-li s takovými bezprostředně; pak se proměňí přepjatosti zaslepeného ducha ve vnuknutí nebe, horečný žár nerozumu v božský plamen a ctižádostivé podivínství v známku vyššího poslání. Poněvadž pýcha nesnáší odpor, vrhá se prudce na vše

platné, a tím, že se posmívá autoritě, napadá všechna zřízení a jednotlivého člověka nepovažuje za nic, pokouší se největší násilnosti zahalit do pláštíku duševní horlivosti, a ctižádost zastříti názvem „apoštolské poslání". Často — ne tak podvodník jako podváděný — přijde pak nešťastný otrok své pošetilosti k hlubokému přesvědčení, že jeho učení jsou pravdivá a že zaslechl výrok nebe; a tím, že v bouřlivé řeči šílenství, jak se zdá, projevuje neobyčejnou sílu, přenáší do jisté míry své šílenství na posluchače, a v krátkém čase získává značný počet přívržencŭ. Není sice mnoho těch, kdož dovedou hráti první roli šílenství, ale na neštěstí je dosti lidí pošetilých, aby se dali strhnouti prvním, kdo se odváží takového podniku, neboť dějiny i zkušenost nás přesvědčují s dostatek, že slovo je s to, aby podmanilo tisíce lidí, a že postačí jen zdvihnouti prapor, aby se stvořila, byť jen žalostná, přepjatá a směšná strana.

Poněvadž je zde k tomu příznivá příležitost, uvedu skutečnost, která, pokud vím, nebyla dosti zdůrazněna, totiž že Církev ve svých bojích proti bludným učením si získala o vědu, jež zkoumá pravou podstatu, snahy a pokroky lidského ducha, znamenité zásluhy. Svědomitá opatrovatelka všech velikých pravd ve všech dobách pečovala, aby je uchovala neporušené; a poněvadž znala celou slabost

lidského ducha a jeho přílišný sklon k snění a podivínství, sledovala jej při každém kroku, pozorovala všechny jeho pohyby, a pevnou rukou zabraňovala jeho bezmocným pokusům, kterými se snažil zkaliti čisté prameny, jejichž je strážkyní. V četných a dlouho trvajících bojích, jež s ním prodělala, podařilo se jí jasně ukázati jeho neblahé šílenství, odkrýti všechny jeho tajné nedostatky, a ukázati je ve všech jeho fázích; tak v dějinách bludařství sebrala bohatý poklad skutečností, vytvořila zajímavý obraz, v němž se lidský duch shledá zobrazen ve své pravé podstatě, ve své vlastní podobě se svými rozeznávacími rysy, obraz, který k dosud očekávanému velikému dílu: Pravdivé dějiny lidského ducha, poskytne bohatý materiál.[10])

Ze zmatků a výstřelků fanatismu dějiny Evropy za dobu tří století ukázaly nemálo příkladů: jsou přece zde ještě toho památky, ať kamkoli zamíříme, všude shledáme, že fanatické sekty, které vyšly z lůna protestantismu a ze semene jeho základního principu, svou cestu znamenaly krví. Bezmocnou byla proti pustošivému proudu prudkost Lutherova i básnící povaha, s níž postupoval proti každému, kdo hlásal jiné učení než zvěstoval on; jedna bezbožnost a neomalenost vytlačovala druhou, jeden fanatismus následoval druhý; brzy byla falešná reformace rozdělena v právě tolik násilnických

sekt, kolik bylo hlav, které se smutně proslulou plodností na systémy spojovaly odvahu k vztyčení praporu. Ale k tomu muselo dojít; neboť mimo nebezpečí, které lidský duch jako jediný soudce v náboženských otázkách měl ve své družině, byla tu ještě jiná okolnost, která musela vyvolat nejosudnější účinky, totiž výklad Písma svatého podle úsudku jednotlivců.

Tu se ukázalo zřetelně, že je to nejhrubší zneužití, jež bylo spácháno na nejušlechtilejších věcech, a že tato neocenitelná kniha, v níž může duch načerpati tolik poučení, srdce tolik útěchy, je nanejvýš zhoubná pro pyšný rozum, který s tvrdošíjným odporem proti autoritě ve věcech víry spojuje klamný názor, jako by Písmo svaté bylo ve všech svých částech knihou lehce pochopitelnou, a jako by stále bylo přichystáno nebeské zjevení, aby rozptýlilo každou pochybnost, která by se mohla naskytnouti; pro pyšný rozum, který v ní jen listuje s přáním nalézti nějaké místo, které by, více méně převráceno, mohlo poskytnouti oporu pro chytráctví, klamné závěry nebo nesmyslné náměty.

Nebylo většího přehmatu nad ten, jehož se dopustily hlavy protestantismu, když daly Bibli do ruky každému, a současně posílily bludnou domněnku, jako by každý křesťan byl schopen ji vykládati: je nemožné, nedbati docela podstaty Písma svatého.

Protestantismu sice nezbýval žádný jiný prostředek, a všechny překážky, jež kladl v cestu úplně volnému výkladu Písma svatého, byly křiklavým rozporem, popřením vlastních zásad, přehmatem proti jeho původu; ale právě v tom je nejrozhodnější moment pro jeho zatracující odsudek. Neboť jaké nám může poskytnouti nároky na pravdivost nebo svatost náboženství, které ve svém základním principu obsahuje zárodky nesčetných sekt a jehož fanatismus přináší lidstvu nevypočitatelné zlo?

Byl by to obtížný úkol, tolik skutečností, tolik úvah, tolik přesvědčujících důkazů proti tomu hlavnímu omylu protestantismu shrnouti na úzké prostranství, jak to sám učinil jeden protestant, totiž O'Callaghan. Nepochybuji o tom, že čtenáři k uspokojení postačí, když zde uvedu několik jeho slov; píše: „Puzeni duchem odporu proti římské Církvi, žádali první reformátoři s největším křikem, aby se přenechalo právo výkladu Písma svatého soudu každého jednotlivce; ... avšak ve své horlivosti, s níž se pokoušeli, aby lid vymkli autoritě římských biskupů, hlásali toto právo bez vysvětlení nebo omezení a následky byly s t r a š l i v é. Ve své prudkosti, s níž se namáhali, aby podkopali základy papežské moci, tvrdili bez jakékoli výhrady, že každý má nepopiratelné právo vykládat Písmo svaté podle svého rozumu, a poněvadž tato zásada, vzata v celém

svém rozsahu, byla neudržitelná, musela se jí k podpoře přidati jiná zásada, totiž, že Bible je lehce srozumitelná, pro každého přístupná kniha, a že nevyjádřitelná známka Božských zjevení je velmi jasná: dvě zásady, které, ať se již posuzují jednotlivě nebo pohromadě, nesnesou vážnou kritiku.

„Münzererův soud objevil v Písmu svatém, že privilegia šlechty a velkostatky jsou bezbožné, že je to bezpráví, odporující přirozené rovnosti věřících, a vyzval své stoupence, aby přezkoumali pravdivost té skutečnosti. Sektáři zkoumali věc, velebili Boha a pak započali ohněm a mečem vyhlazovati bezbožné, a zmocňovati se jejich statků. Jiný se domníval, že v Bibli objevil, že platné zákony jsou ustavičným omezováním křesťanské svobody, a hned odhodil Jan Leyden své náčiní, postavil se v čelo fanatického zástupu lidu, přepadl město Münster, sám se provolal za krále ze Sionu, a najednou si vzal čtrnáct žen na podkladě svého tvrzení, že mnohoženství je jednou z křesťanských svobod a privilegiem světců. Když však zločinné šílenství těchto sedláků cizí země musí zarmoutiti přátele humanity a rozumné piety, pak jsou anglické dějiny během větší části sedmnáctého století málo schopné, aby je potěšily. V tomto období povstalo veliké množství fanatiků, brzy společně, brzy jeden po druhém, všichni opojeni výstředním učením nebo nebezpečný-

mi vášněmi, od divokého šílenství Foxova až k metodistickému bláznovství Barclayovu, od strašného fanatismu Cromwellova až k tupé bezbožnosti Praise-God-Barebonesa. Bohabojnost, soudnost a zdravý lidský rozum jak se zdá, zmizely se světa, a na jejich místo nastoupily nesmírné pošetilosti, náboženské blouznění a šílená ztřeštěnost ve víře: všichni se odvolávali na Písmo, všichni tvrdili, že měli vnuknutí, zjevení, extase, což ovšem mohli tvrdit se stejným právem jedni jako druzí."

„Tvrdilo se s velkou vážností, že kněžství tak jako království musí býti zrušeno, poněvadž kněži jsou satanovi pacholci a králové vyslanci babylonské nevěstky, a existence jedněch jako druhých není slučitelná s královstvím Vykupitele. Tito fanatikové zatracovali vědu jako pohanský výmysl, a university jako semeniště Antikristových bezbožností. Biskupa nechránila svatost jeho úřadu, krále nechránil majestát jeho trůnu; oba byli předmětem nenávisti a pohrdání, a byli nemilosrdně ubíjeni těmito fanatiky, jejichž jedinou knihou byla Bible, pouhý text Bible. V tu dobu vládlo veliké nadšení pro modlitbu, kázání a čtení Písma svatého. Všechno se modlilo, kázalo, četlo, ale nikdo nechtěl naslouchati. Největší násilnosti byly ospravedlňovány Písmem svatým, při nejvšednějších událostech života bylo používáno řečí Písma svatého; v řeči o vnitř-

ních záležitostech národa i v jeho vnějších stycích bylo používáno výrazů Písma svatého; s Písmem svatým v ruce byly osnovány spiknutí a zrady a pronášeny klatby. Všechno bylo výroky Písma svatého nejen ospravedlňováno, nýbrž dokonce posvěceno. Často tyto dějinné skutečnosti uváděly moudré muže v úžas a zbožné duše v zděšení: ale čtenář, pohřížen příliš hluboko do svých myšlenek přehlíží, že je v těchto strašných zkušenostech vyjádřeno poučení, že totiž Bible bez výkladu a vysvětlení není četba pro hrubé a nevědomé lidi."

„Většina lidského pokolení se musí spokojiti tím, že přijímá své poučení od druhých, poněvadž jí není popřáno, aby se přiblížila k pramenům vědění. Nejdůležitější pravdy v lékařství, právovědě, přírodopisu, matematice zprostředkují ti, kdož pijí z prvních pramenů; a pokud se týče křesťanství, tu bylo možno pozorovat vždy stejnou metodu, a jakmile se člověk o určitý stupeň od toho odchýlil, byla společnost ve svých nejhlubších základech otřesena."

Tato slova O' Callaghanova nepotřebují vysvětlení, také nelze je prohlásit za přehánění, ani za výlevy ozdob milovné výmluvnosti, poněvadž jsou jen prostým vylíčením známých skutečností podle pravdy. Jediný pohled na ně musí již vésti k pře-

svědčení, jak je nebezpečno, dáti bez vysvětlení a objasnění Písmo svaté do rukou každému, jak to činí protestantismus, když byl ještě posílil klamnou domněnku, jako by k porozumění svatého textu byla autorita Církve zbytečná, a jako by křesťan nepotřeboval nic jiného dělati, než naslouchati našeptávání svých vášní a své fantasie. I kdyby se byl protestantismus dopustil jen tohoto jediného omylu, pak by již tím byl odsouzen a zatracen, jak se to stává každému náboženství, které se opírá o zásadu, jež v sobě chová zárodek své zkázy.

Aby se poznal přehmat, jehož se v tom dopustil protestantismus, a aby poznal nesprávné a nebezpečné postavení, v němž se ocitl vůči lidskému duchu, není třeba, aby byl člověk theologem nebo katolíkem, postačí, byť jen okem učence nebo filosofa, čísti Písmo svaté. Kniha, která v nevelikém rámci zahrnuje údobí čtyř tisíciletí a sahá až do hlubin nejvzdálenější budoucnosti, takže v sobě obsahuje původ i určení člověka a vesmíru; kniha, která v líčení dějin vyvoleného národa se svými příběhy a proroctvími spojuje převraty všech velikých říší; kniha, v níž, vedle velkolepých maleb, kde vystupují moc a lesk orientálních králů, je zobrazena nikoli vyumělkovanými tahy prostota domácích mravů, nebo jednoduchost a zachovalost vzkvétajícího národa; kniha, ve které dějepisec vypravuje,

mudřec vylévá olej svých zkušeností, apoštol káže, učenec vyučuje a opravuje; kniha, kde prorok pod vlivem Božího ducha hřímá proti zkáze mravů a pokleskům svého lidu, zvěstuje strašné soudy Boží ze Sinaje, oplakává s neutěšitelnou bolestí zajetí svých bratří a zpustošení a opuštěnost své vlasti, v podivné a vznešené řeči kreslí zjevení, jež táhla před jeho zaníceným duchem, a kde pod temným závojem, mezi tajemnými postavami a záhadnými obrazy vidí osudy lidstva a převraty přírody; kniha, nebo spíše sbírka knih, kde vládnou všechny druhy psaní, kde jsou ty nejrozmanitější nazírací způsoby, ve které vedle sebe plynou nebo splývají majestát hrdinné básně i prostota pastýřské písně, lyrický vzlet i didaktická hladkost, vážný odměřený chod dějepisného vyprávění i rychlost a život dramatu; sbírka knih, které byly sepsány v různých dobách a zemích, v různých řečech, za nejpodivnějších a nejmimořádnějších okolností - to vše by nemělo uvésti v zmatek pyšnou hlavu, která bez znalosti klimatických poměrů, časových okolností, zákonů, mravů a zvyků listuje v této knize, aby se setkávala s tolika narážkami, kterým nerozumí, narážela na tolik obrazů, které ji překvapují, na tolik zvláštností výrazů, jež nedovede vysvětliti, poněvadž to hebrejské a řecké, co bylo napsáno před tolika stoletími, slyší v řeči své doby?

Jaké účinky by muselo zároveň vyvolati tolik okolností, kdyby čtenář vycházel z názoru, že Písmo svaté je kniha lehce srozumitelná, že se přizpůsobí chápavosti každého, a že v každém případě, kde by se mohla vyskytnouti nějaká těžkost, není třeba cizího poučení, nýbrž postačí vlastní uvážení, nebo postačí jen se usebrati v duchu, aby se slyšelo nebeské vnuknutí a aby se viděl závoj, sňatý s nejhlubších tajemství? Kdo se ještě může diviti, že z protestantismu vyšli tak směšní blouznivci a tak bláznivi fanatici?

Snad se leckomu nechce věřiti, že pošetilost a fanatismus nacházejí vlastní živel v protestantismu, a je proto třeba přibrati nezavržitelná svědectví skutečností. Veliké svazky daly by se o tom naplnit, ale musíme se omezit na letmý pohled a začneme u Luthera. Nevím, možno-li bláznovství hnáti dále, než k tvrzení, že se člověku dostává zpráv od ďábla, a k tomu, že se tím chlubí a na takové autoritě zakládá nové učení. A přece právě zakladatel protestantismu, Luther sám, se takového šílenství dopustil, když nám ve svých dílech zanechal svědectví o své rozmluvě s ďáblem. Může být větší hloupost? Ať již se mu opravdu zjevil, nebo to byl sen horečné hlavy, v každém případě nelze pokračovati dále po cestě fanatismu, jako by se člověk chtěl vychloubati, že měl takového učitele. Luther

měl, jak nás ujišťuje, více rozmluv s ďáblem. Nejpozoruhodnější však je zjevení, ve kterém, jak nám o tom ve vší vážnosti podává zprávu, ho ďábel rozumovými důvody nutil, aby odvrhl soukromou mši. Vylíčení tohoto příběhu je velmi živý obraz. Luther procitne uprostřed noci, když se mu zjeví ďábel. Luther se ulekne, chvěje se, pot úzkosti ho zalévá, srdce bije v strašném rozčilení. Nicméně se začíná rozmluva, a svým disputačním uměním a rozumovými důvody doléhá na něho ďábel tou měrou, že mu již nedovede odpovídati. Luther je přemožen; to se však vysvětluje lehce jeho ujištěním, že ďáblovy důvody byly podporovány tak strašlivým hlasem, že mu krev tuhla v žilách. „Tu mi bylo jasné," vypráví tento nešťastník, „proč tolik lidí umírá při svítání; ďábel totiž může lidi umačkati nebo zadusiti, ba i bez toho jim nažene svými řečmi takový strach, že jim může přivodit smrt, jak jsem často sám zakusil." Jistě pozoruhodné místo.

Zjevení, jaké měl Zwingli, zakladatel protestantismu ve Švýcarsku, podává příklad právě tak směšného bláznovství. Bylo v plánu tohoto bludného učení, popírat skutečnou přítomnost Ježíše Krista v Svátosti Oltářní a tvrditi, že proměněné podoby nejsou nic než symbol. Poněvadž však Písmo svaté zřetelně říká opak, tu se vůči autoritě Písma svatého octl v rozpacích, a hle, zjeví se mu, když se

právě domnívá, že disputuje s městským písařem, bílé nebo černé strašidlo, jak sám nám vypráví, a naznačí mu, jak se dostati z nesnází. Touto líbeznou báchorkou nás obdařil sám Zwingli.

Nezabolí to každého, když spatří muže jako byl Melanchton, že má sklon k předsudkům, nesmyslům a nejpošetilejším pověrám? Být svědkem jeho lehkověrnosti, s jakou přijímá sny, podivná zjevení a hvězdopravectví? A přece není nic jistějšího; jen si přečtěte jeho listy, a na každém kroku narazíte na takové ubohosti. Během říšského sněmu v Augsburgu se mu jevilo jako příznivé znamení pro nové evangelium rozvodnění řeky Tibery, zrození mezka s nohou jeřába v Římě a telete s dvěma hlavami v augšburském kraji. Tyto události byly mu nepochybnou předzvěstí nového utváření věcí, totiž blízkého zániku Říma rozkolem víry. To psal se vší vážností Lutherovi. Sám sestavil své dceři horoskop, a obává se o ní, poněvadž se mu Mars jeví v strašném postavení, a mimo to se ještě vysoko na severu ukázal strašlivý plamen komety. Hvězdopravci ujišťovali, že na podzim budou hvězdy příznivější náboženským bojům, a toto ujištění postačilo, aby dobrého muže utěšilo nad zdlouhavým průběhem augšburského jednání o náboženských záležitostech. Takovýmito útěšnými důvody dají se uklidnit i jeho přátelé, totiž hlavy jeho strany.

Jako kdyby neměl již sdostatek trápení, ujišťují ho, že ve Východním moři loď s ním ztroskotá, pročež se střeží, aby neplul v těchto osudných vodách. Jeden františkán měl rozmarný nápad, aby zvěstoval, že papežská moc se blíží zániku a docela brzy padne, jako i to, že v roce 1600 v Italii a v Německu budou vládnouti Turci. A dobrý Melanchton se chlubí, že má originál proroctví, zatím co byl ve své víře ještě posílen zemětřesením, které se událo.

Sotva byl lidský duch povýšen na jediného soudce ve věcech víry, již Německo bylo následkem ukrutností nejbláznivějšího fanatismu zaplaveno krví. Novokřtěnec Matyáš Harlem se postavil v čelo divoké bandy, dal drancovati kostely, ničiti jejich poklady, a vyjma Bible spáliti všechny knihy jako bezbožné a neprospěšné. Když se byl usadil v Münsteru, který nazval horou Sionem, poručil obyvatelstvu, aby sneslo všechno zlato a stříbro a jiné drahocennosti. Vše prohlásil za společný poklad, a jmenoval sakristiána, který to měl rozděliti. Všichni jeho přívrženci byli přinuceni společně se stravovat, žít v úplné rovnosti, a zbrojit k válce, kterou podniknou, aby s hory Sionu, jak pravil, podrobili všechny národy jeho vládě. Posléze padne v odvážném podniku, když jako nový Gedeon s hrstkou lidí chtěl zničiti vojsko bezbožníků. Jako dědic jeho fanatismu brzy vystou-

pil Bockelson, který bývá obyčejně označován jménem Jan z Leydenu. Tento fanatik, povoláním krejčí, přišel na nápad, aby nahý běžel ulicemi Münsteru a volal: Král ze Sionu přichází. Když se vrátil do svého domu, uzavřel se na tři dny, a když se shlukl lid a po něm se tázal, předstíral, že ztratil řeč. Jako druhý Zachariáš dal znamení, aby mu podali psací náčiní a napsal, že Bůh mu vyjevil, že lid, podobně jako israelský národ, má býti řízen soudci. A jmenoval deset soudců z lidí, kteří mu byli nejvíce nakloněni, a opatrně dbal, aby se před nikým nenechal vidět, dokud nové úřady nebyly uznány. Brzy byla vážnost nového proroka do jisté míry upevněna, ale nespokojil se skutečnou mocí, nýbrž usiloval po lesku majestátu: jeho cílem nebylo nic menšího, než se dáti provolat za krále. Při nesmírném opojení, které zachvátilo tyto fanatické sektáře, nebylo mu obtížno toto šílené předsevzetí provésti. Jeden zlatník, který byl zasvěcen do jeho dalekosáhlých plánů a současně dovedl věštit, předstoupil před soudce Israele a takto k nim promluvil: Slyšte, tak praví Pán, věčný Bůh: jako jsem kdysi dosadil Saula nad Israele, a po něm Davida, který byl jen prostý pastýř, tak dnes dosazuji svého proroka Bockelsona jako krále nad Sionem. Soudcové se však nechtěli rozhodnouti poděkova-

ti se; tu ujišťoval Bockelson, že měl stejné vidění, a že je zamlčel jen z pokory; když však Bůh promluvil skrze jiného proroka, tu se nemůže již zpěčovat dosednouti na trůn, aby splnil příkaz Nejvyššího. Soudcové trvali na tom, aby byl svolán lid a ten se opravdu dostavil na tržiště. Když zde Bockelsonovi jeden prorok ve jménu Božím odevzdal tasený meč na znamení, že je dosazen za soudce nad celou zemí, aby rozšířil království Sionu do čtyř světových stran, byl za bouřlivého jásotu provolán králem, a dne 24. června 1534 slavnostně korunován. Když se oženil s chotí svého předchůdce, povýšil ji také do královské hodnosti, a ačkoliv tuto jedinou považoval za královnu, přece však držel si ještě až sedmnáct žen, — to vše podle svaté svobody, kterou v tomto bodě hlásal. Šílené pitky, vraždy, zločiny a výstřednosti všeho druhu, které po té následovaly, nelze vypsati, avšak možno tvrdit, že šestnáctiměsíční vláda tohoto šílence byla jen řetězem ukrutností. Katolíci žalovali na takové zločiny, ba i protestanté žalovali; ale kdo měl na tom vinu? Snad ne ti, které svedl odpor proti autoritě Církve, a kteří těmto nešťastníkům dali Bibli, aby jim vlastní volný výklad popletl hlavy a zavedl je na právě tak zločinné jako nesmyslné scestí? To poznali novokřtěnci sami, a proto byli na Luthera nadmíru

rozlícení, když je ve svých spisech zatracoval. A opravdu, jaké pak měl právo ten, kdo vyslovil zásadu napadat následky, které z ní vyplynuly? Když Luther nalezl v Bibli náznak, že papež je Antikrist, a z vlastní autority si přisvojil povolání zničiti papežovu říši, když byl celý svět vyzval, aby se proti němu pozdvihl, nemohli pak novokřtěnci též říci, že rozmlouvali s Bohem, a od něho přijali rozkaz, aby vyhladili všechny bezbožné a založili novou říši, na níž mají míti podíl jen zbožní a čistí, kterým vše musí být poddáno?

Heřman, který kázal smrt všem kněžím a vrchnostem; Davie George, který své učení prohlašoval za jedině úplné, který Starý a Nový Zákon zavrhoval jako neúplný a vydával se za pravého syna Božího; Mikuláš, který víru a uctívání Boha prohlásil za zbytečné, pohrdal základním učením mravnosti a hlásal zásadu, že je dobré setrvati ve hříchu, aby se mohla milost projeviti tím účinněji; Hacket, který tvrdil, že přijal ducha Mesiášova a vyslal své dva žáky, Arthingtona a Coppingera, kteří měli hlásati v londýnských ulicích, že Kristus se svým kalichem v ruce sestoupí, a ještě pod šibenicí a v náručí smrti volal: „Jehova! Jehova! nevidíte, jak se otvírá nebe, a Kristus se-

stupuje, aby mne osvobodil?“ — toto jakož i sta jiných politováníhodných podívaných, které bychom mohli předvésti, je právě důkazem strašlivých následků fanatismu, jaký vyvolává a živí učení protestantismu. Benner, Fox, William Simpson, J. Naylor, hrabě Zinzendorf, Wesley, baron Swedenborg a jiná taková jména postačí, aby obrátila pohled na množství tak bláznivých sekt a na řadu takových nesmírných výstřelků a ukrutností, že popisy toho by naplnily mohutné svazky a současně by vytvořily obraz nejsměšnějších a nejoškliveějších zmatků lidského ducha. Toto tvrzení není žádný výmysl, ani přehánění; otevřte jen dějiny, otažte se spisovatelů, netoliko katolických, nýbrž i protestantských, nebo ať se nazývají jakkoli: u všech naleznete množství svědectví pro pravdivost těchto skutečností, které se děly s velikým hlukem, před očima všech uprostřed největších měst a v dobách, které sahají až do našich dob. Nelze se také domnívati, že by prameny blouznění a šílenství byly vyčerpány; ještě se nezdá, že by byly vyschlé, a Evropa je stále ještě odsouzena k nešťastnému osudu, aby naslouchala vyprávění o jiných podobných viděních, jako byla vidění barona Swedenborga v londýnské hospodě, a musí viděti pasy s třemi pečetěmi, jako byl pas Johanna Southcota, kterým byl povolán do nebe.

KAPITOLA VIII.

O fanatismu. - O fanatismu v katolické Církvi.

Bylo by nespravedlivé nazvati nějaké náboženství bludným učením jedině z toho důvodu, že v jeho středu vystupovali fanatici; pak by se muselo zatratit každé, poněvadž ani jediné nezůstalo úplně prosto této poskvrny. Zlo nespočívá v tom, že mezi stoupenci některého náboženství jsou fanatici, nýbrž v tom, že je náboženství plodí, podněcuje k fanatismu, nebo jim k němu otevírá brány. Při bedlivějším zkoumání nalezneme v hlubinách lidského srdce plodné sémě horlivosti, a dějiny člověka nám odhalují tolik jeho stop, že sotva nějaká skutečnost mohla by býti nepochybnější. Každé šílenství, které vybájíte, sebe přepjatější zjev, který oznámíte, sebe nerozumnější systém, který vymyslíte získá též, dovedete-li jej obléci do náboženského hávu, nepochybně nadšené přívržence, kteří budou vaše učení hájiti a šířiti se vší horlivostí, a budou za vaši věc bojovat se slepě oddaným duchem a horoucím srdcem, to je, že se pod vaším praporem shromáždí množství fanatiků.

Někteří filosofové napsali mnoho stran pojednání proti fanatismu, a takřka si vzali za úkol, aby jej vyhladily ze země tím, že se brzy rozplývali v nud-

ných filosofických domluvách lidstvu, brzy svolávali proti netvoru všechnu moc hřímavé výmluvnosti. Význam, který přikládají slovu fanatismus, je ovšem tak široký, že v sobě zahrnuje každý druh náboženství; věřím však, že by byli lépe učinili, kdyby se omezili na boj proti opravdovému fanatismu, a místo aby se tolik namáhali, věnovali čas analytické zkoušce této látky a pak ji podrobili nezaujatému, důkladnému a rozvážnému zkoumání.

Při bedlivějším prozkoumání museli by se tito filosofové, jakmile by to považovali za nedostatek lidského ducha, zřeknouti naděje, že by mohli prokletého netvora vyhladiti z povrchu zemského rozumovými důvody a skvělými řečmi, neboť podle mého vědomí dosud nebylo slýcháno, že by filosofie přispěla k odstranění oněch velkých vad, které by se mohly nazvati dědictvím lidského rodu. Jeden z nejtěžších z četných omylů filosofie osmnáctého století byla touha po pravzorech; pro lidskou přirozenost, pro stát, pro vše si vymyslela pravzor, všechno muselo být přizpůsobeno tomuto pravzoru, a na vše, co by se nedalo vpraviti do této formy, by se vylil takový proud filosofického rozhorlení, že by aspoň nepoddajnost nezůstala nepotrestána.

Lze popírati, že je na světě fanatismus, a to ve vel-

ké míře? Lze popírati, že je zlem, a to vážného významu? Jak jej možno vyhladiti? Nikterak. Jak možno zmenšiti jeho rozšíření, oslabiti jeho vliv, zmírniti jeho prudkost? Tím, že se povedou lidé na pravou cestu. Nemůže se to státi pomocí filosofie? To hned uvidíme.

Z čeho vznikl ten fanatismus? Především musí býti určen pevný význam tohoto slova. V širším smyslu rozumí se slovem fanatismus živé vzrušení ducha ovládaného nějakou falešnou nebo přepjatou ideou. Je-li idea pravá a přesně ohraničena, pak nelze mluviti o fanatismu, nanejvýš jen vzhledem k prostředkům, jimiž je hájena; pak však by to byl také již falešný názor, pokud by se věřilo, že skutečná idea dovoluje takový prostředek, to je, byl by to omyl nebo upřílišování. Kde však je idea pravá, prostředky k její obraně jsou dovoleny a příležitost je příznivá, není to fanatismus, ať jakkoli veliké je vzrušení ducha, jakkoli živé je vzepjetí mysli, jakkoli mocné je učiněné úsilí, jakkoli těžké by byly přinesené oběti; tu se snad ukazuje nadšení v duši a hrdinná odvaha v činu, ale žádný fanatismus; neboť pak by se museli hrdinové všech dob a zemí poznamenati znamením fanatismu.

Posuzuje-li se fanatismus v celém svém rozsahu, pak se vztahuje na vše, co obsahuje lidský duch, a tak jsou fanatici v náboženství, politice, ba i ve vě-

dách a v krásné literatuře. Ale v nejvlastnějším významu obsahuje toto slovo, když se nejen posuzuje z etymologického hlediska, nýbrž také ze stanoviska jazykového usu, jen obor náboženský, pročež pouhé slovo fanatik bez přídomku označuje náboženského fanatika, kdežto v jiných oborech může býti použito jen s připojením označení; tak se říká politický fanatik, literární fanatik a podobně.

Nelze popírat, že se člověk v náboženských věcech rád nechává ovládat určitou ideou, pro níž se nadchne, kterou sděluje celému svému okolí a kterou by chtěl šířit na všechny strany, při čemž nezřídka zachází tak daleko, že ji chce druhým vnucovati násilím.

Až do jistého bodu se tato skutečnost opakuje také mimo obor náboženství, ale zůstává nepopiratelné, že tento zjev v náboženských věcech přijímá charakter, kterým se liší od každého jiného postupu. V náboženských věcech přijímá duše člověka novou sílu, strašnou odhodlanost, neodolatelné napětí, takže pro ní neexistují žádné překážky, ani obtíže, ani meze; materielní zájmy ustupují docela do pozadí, největší protivenství se jeví sladkým, mučedník ničeho nedbá, a sama smrt se mu zdá líbezným šálením.

Tato skutečnost se ukazuje v rozmanité podobě podle povahy osoby, na níž se projevuje, a podle

názorů a mravů lidu, v jehož klínu je zplozena, v podstatě však zůstává vždy stejnou; a pozorujeme-li ji v jejich kořenech, pak shledáme, že násilné činy přívrženců Mohamedových a výstřednosti žáků Foxových měly společný původ.

S těmito vášněmi se to má jako se všemi ostatními; jen proto vyvolávají tak veliké zlo, poněvadž se odchylují od vlastního cíle nebo se jej pokoušejí dosáhnouti prostředky, které odporují pravidlům zdravého rozumu a chytrosti; neboť, přesně pozorováno, fanatismus není nic jiného než *pobloužení náboženského vědomí*, vědomí, jež má v sobě člověk od kolébky až do hrobu, a s jehož existencí v lidstvu se shledáváme ve všech dobách. Až do dneška každý pokus oloupit člověka o jeho náboženské cítění, byl marný. Dal-li se svésti ten neb onen na scestí úplné irreligiosity, tu se přece lidský rod vyslovuje vždy proti každému, kdo dusí ve svém srdci náboženské vědomí. Poněvadž toto vědomí vykonává na lidi tak živý, tak mocný, tak neodolatelný vliv, tu se může sotva odvrátiti od vlastního cíle, sotva odchýliti od svého přirozeného směru, aniž by to vyvolalo ty nejsmutnější následky, pokud se spojují dvě příčiny, z nichž již každá sama o sobě může způsobiti ty nejosudnější účinky, totiž *úplné zaslepení rozumu a neodolatelnou průbojnost vůle*.

Mnoho protestantů a filosofů neopomenulo ve svých pojednáních proti fanatismu učiniti tuto předhůzku katolické Církvi, při čemž však měli postupovati s větší obezřelostí, aspoň s ohledem na požadavky dobré filosofie. Církev se sice nevychloubá, že by vyléčila všechny pošetilosti, ani netvrdí, že by u svých dětí vyhladila fanatismus natolik, že by občas z nich nevyšel nějaký fanatik; avšak tím se může chlubiti, že žádné náboženství nedovedlo lépe léčiti, pokud je to možno, tyto nedostatky lidského ducha. Mimo to možno tvrditi, že učinila svá opatření takovým způsobem, že fanatismus, kdekoli se objevil, byl hned obklopen závorami, za nimiž snad chvíli řádil, ale nemohl již způsobit zlo většího významu.

Tyto zmatky ducha, tyto bláznivé sny, které živeny a oživovány časem, strhují lidi k největším výstřednostem, ano i k nejhanebnějším zločinům, jsou obyčejně již ve svém počátku udušeny, je-li v hlubinách duše hojivé vědomí vlastní slabosti a hluboká úcta a pokora před neomylnou autoritou; a i když se občas nezdaří potlačiti je při vzniku, pak zůstane šílenství přece osamoceno, omezeno na okruh více nebo méně pravděpodobných skutečností, aniž by se dotklo pokladu pravého učení, a aniž by uvolnilo ony svazky, které objímají a spojují všechny věřící jako údy jednoho a téhož těla. Po-

kud se jedná o zjevení, úkazy, proroctví, extase, pokud to vše má charakter soukromé záležitosti a nerozšiřuje se to na pravdy víry, když byla výklady fakt ponechala učencům, Církev obyčejně setrvává ve shovívavém mlčení, aniž by zakročovala a věřícímu lidu povoluje značnou svobodu, aby si o tom utvořil libovolný názor. Jakmile však věci přijímají vážný charakter, jakmile visionář se pouští do vysvětlování některých dogmat, hned spatříte, jak upře tam své bdělé oko. Se vší pozorností naslouchá, nezaslechne-li hlas, který by se odchyloval od učení Božského mistra; všechnu pozornost věnuje novému kazateli, zda se nedopouští klamu nebo omylu ve věcech víry, nebo neprozrazuje-li dokonce vlka v rouše beránčím. V tomto případě hned pozdvihne svého hlasu, všem věřícím ukáže blud nebo nebezpečí, a hlasem pastýře se pokouší přivésti zpátky zbloudilou ovečku. Neslyší-li a chce-li kráčeti jen za svým vlastním názorem, pak ji oddělí od stáda, prohlásí ji za vlka, a tak u nikoho nelze nalézti blud a fanatismus, kdo chce setrvati v lůně Církve.

Jistě neopominou protestanté předhazovat katolíkům množství visionářů, kteří vyšli z lůna Církve, a zjevení a vidění tolika světců, jež uctíváme na svých oltářích; právě tak neopominou předhazovati nám fanatismus, pokud by nebyl dosti omezen, aby nevyvolával ty nejvelkolepější účinky. „Nepo-

skytují již," tak řeknou, „zakladatelé náboženských řádů podívanou na řadu fanatiků, kteří, oklamáni svým vlastním mámením, vykonávají na své spolubližní neslýchaný vliv řečí a příkladem?" Poněvadž není zde místo, abych se šířil o náboženských společenstvech, což se má státi v jiné části tohoto díla, omezím se zde jen na poznámku, že se také předpokládá, že zjevení a vidění našich světců a nebeská vnuknutí, jimiž se zakladatelé řádů domnívali být omilostněni, nebyla ničím jiným, než pouhými představami, ačkoli protivníci by tím nezískali ani tu nejmenší novou oporu, jíž by mohli odůvodňovati své obviňování katolické Církve z fanatismu. Avšak je lehce pochopitelno, že při viděních jednotlivce, pokud se omezují na okruh jeho osobnosti, může se jednati o šálení a též o fanatismus, aniž by to však bylo pro někoho zhoubné a aniž by to mohlo vyvolati otřesy pro veliký okruh lidí. Ať se ubohá žena domnívá, že se jí dostalo zvláštní milosti nebe, ať blouzní, že slýchá často oslovení nejblahoslavenější Panny a že se stýká s anděly, kteří jí přinášejí od Boha poselství, to vše snad u jedněch vzbudí víru a u druhých hněv, aniž by to však lidstvo stálo byť jen jedinou kapku krve nebo jedinou slzu.

A v čem spočívá fanatismus zakladatelů klášterních řádů? I když opomineme hlubokou úctu, kte-

rou si zaslouží jejich ctnosti, a vděčnost, kterou jim dluží lidstvo za neocenitelná dobrodiní, jež mu prokázali; i když předpokládáme, že se ve všech svých vnuknutích klamali, tu bychom je snad mohli nazvati snílky, ne však fanatiky. Ve skutečnosti nenalezneme u nich nic, co by se mohlo považovat za blouznění nebo domýšlivost, tito mužové jsou plni nedůvěry k sobě, ačkoliv se domnívají, že jsou povoláni nebem k velikému dílu, přece se však neodvažují přiložiti ruku k dílu, dokud se nevrhnou nejvyššímu veleknězi k nohám a nepředloží jeho soudu své stanovy, které zamýšlejí uložiti novému řádu; dříve, než by se dotázali jeho moudrosti a vyslechli jeho výrok, bez jehož schválení nechtějí nic podniknouti. Jaká je tedy podoba mezi zakladateli klášterních řádů a oněmi fanatiky, v jejichž družině se valí zástup šílenců, niče a vraždě a poznačuje svou cestu krví a popelem? V zakladatelích náboženských společenstev nalézáme muže, kteří mocně ovládáni nějakou ideou, snaží se ji také uskutečniti za cenu nejvyšších obětí; vždy však nalezneme rozvíjeti se určitou myšlenku podle rozumu a zaměřenu na nějaký vznešený náboženský a sociální účel; a co je nejdůležitější, shledáváme, že tento plán je podroben soudu autority, se zralým uvážením zkoumán a opravován, nebo podle pravidel moudrosti přetvářen. Pro nestranného myslitele, ať

již jsou jeho náboženské názory jakékoli, může býti ve všem tom více nebo méně klam, více nebo méně předsudek, chytrost a dovednost, nikdy však fanatismus, poněvadž to neposkytuje nic, co by v sobě mělo podobný charakter.[11])

KAPITOLA IX.

Nevěra a náboženský indiferentismus v Evropě jako následky protestantismu.

Sektářský fanatismus, jak byl probuzen a živen protestantskou zásadou osobních vnuknutí, je jistě těžké a povážlivé zlo, a přece není jeho charakter tak povážlivý a znepokojivý, jako nevěra a náboženský indiferentismus, tyto pustošivé nemoci, jež moderní společnost zdědila většinou po tak zvané reformaci. Tkvíce ve stejných zásadách, které tvoří bási protestantismu, a vyvolány odpornou pohoršlivostí tolikerých výstředních sekt, jež se všechny nazývají křesťanské, objevily se již v šestnáctém století za povážlivých symptomů. Časem se rozšířily děsivým způsobem, když byly svými jedy pronikly všechna odvětví věd a literatury, přenesly svůj způsob vyjadřování a svůj vkus také na jazykový usus a uváděly v pochybnost všechny vymo-

ženosti, jež získal lidský rod v oboru civilisace a kultury za dlouhá století.

Již v šestnáctém století, v ohni náboženských rozepří a válek, které protestantismus roznítil, nabývala nevěra převahy v povážlivé míře a byla by se snad ještě více rozšířila, kdyby brzy po době, v níž náboženské přesvědčení bylo tak hluboce zakořeněno, nebylo obtížno pojednou odhodit masku. Velmi pravděpodobné je, že nevěra se šířila pod pláštíkem reformace, a zatím, co se dnes přihlašuje k praporu jedné, zítra druhé sekty, pokouší se všechny oslabiti, aby na troskách všech systémů víry zřídila svůj trůn.

Není zapotřebí být pronikavým myslitelem, aby se přešlo od protestantismu k deismu, a od deismu k atheismu je jen krok. A zdá se nemožným, že by se v době vzniku nového bludného učení nenalezlo dosti mužů pronikavého pohledu, kteří by nesledovali systém až do nejzazších důsledností. Křesťanské náboženství podle pojetí protestantů je svého druhu více nebo méně rozumový filosofický systém, poněvadž, přesně posuzováno, ztrácí svůj božský charakter; a jak pak může ještě ovládati ducha, v němž se spojuje badatelský pud se smyslem pro nezávislost? A skutečně musel jediný pohled na první kroky protestantismu každého, kdo byl nezávislý na protestantismu a naproti tomu se neopíral a au-

toritu Církve, zahnati k náboženskému skepticismu: neboť řeči a jednání hlav protestantismu vzbuzovaly bezděky podezření tím, jak se tito lidé posmívali každé křesťanské víře, jak zahalovali svůj atheismus nebo indiferentismus podivným učením, aby pod tímto praporem shromažďovali přívržence; jak v proradném úmyslu, aby v duchu svých přívržencŭ rozdmychovali a živili fanatismus, rozšiřovali spisy, o jejichž obsahu nebyli sami přesvědčeni.

S bezpečným pohledem to rozpoznal otec proslulého Montaigna; ačkoliv spatřil jen první počátky reformace, nicméně předvídal, že „tato počáteční nemoc se zvrhne v atheismus hodný prokletí," pozoruhodné svědectví, které nám zanechal jeho syn Montaigne, spisovatel, který jistě nebyl ani omezenec ani blouznivec (Montaigne, Essaye, sv. II. kap. 12). Snad tušil tento muž, který s takovým bystrozrakem prohlédl jádro protestantismu, že jeho syn správnost jeho předpovědi zakusí na sobě samém, neboť, jak známo, Montaigne byl jeden z prvních skeptiků, kteří nabyli evropské proslulosti. V oněch dobách směl se atheismus nebo indiferentismus i mezi protestanty projevovat jen obezřele, ale i když je pochopitelné, že ne všichni nevěřící měli smělost Gruetsovu, přece možno uvěřiti ujištění proslulého Chacona z Toleda, který na počátku poslední třetiny šestnáctého století tvrdil, že „ka-

cířství atheistů, totiž těch, kteří v nic nevěří, je ve Francii a jinde velmi rozšířeno.“

Náboženské spory pokračovaly a poutaly pozornost všech učenců Evropy, a zatím rakovina nevěry nabývala převahy v děsivé míře, takže zlo do poloviny sedmnáctého století přijalo charakter, jenž vzbuzoval obavy. Koho ponechaly hluboce promýšlené Pascalovy výroky o lhostejnosti ve věcech víry bez pohnutí? Kdo v tom nepozoroval onen výraz hrůzy, kterým tento duch líčí dojem, jaký v něm vzbuzuje hrozné zlo, jímž se vidí obklopen?

Jak vidíme, věci již tak dalece pokročily, že nevěra se mohla téměř odvážiti postavit se jako nějaká škola do řady ostatních škol, které se v Evropě svářily o přednost. Více nebo méně zahalena se již delší dobu ukazovala v socinianismu; to však nedostačovalo, poněvadž socinianismus stále ještě měl jméno náboženské sekty a nevěra se cítila již dosti silná, aby se mohla nazývat svým pravým jménem.

V poslední třetině sedmnáctého století dospěly náboženské věci k pozoruhodnému obratu, k bodu, jehož snad nebylo patřičně dbáno, ačkoliv obracel na sebe pozornost nejnápadnějšími skutečnostmi. Tento obrat byl ve zvlažnění náboženských bojů, jak postupovaly ve dvou, navzájem takřka protivných a přece přirozených směrech, z nichž jeden se přiklánělke katolicismu a druhý k atheismu.

Je známo, jak se silně až do té doby zápasilo o náboženství; náboženské výklady byly všude na denním pořádku, tvořily oblíbené théma nejen katolických a protestantských duchovních, nýbrž též světských učenců, ba docházely obliby i v palácích knížat a králů. Tolik výkladů muselo na konec odhaliti základní zlo protestantismu, a poněvadž se duch nemohl udržeti na tak kluzké půdě, musel se pokusit odtamtud vyjíti, když byl buď přijal zásadu autority k podpoře nebo propadl atheismu nebo úplnému indiferentismu. Tyto dva směry se zřetelně projevovaly a tak se stalo, že, zatím co se Bayle domníval, že dostatečně připravil evropské lidstvo pro nauky nevěry a skepticismu, byla naproti tomu na druhé straně již navazována vážná a živá jednání za účelem sjednocení jinověrců Německa s katolickou Církví.

Každý vzdělanec zná zprostředkovací pokusy, které byly navázány mezi luteránským opatem Molanem z Lockumu a Krištofem, biskupem z Tyny později z Neustadtu; a aby pro tak veliký význam, který měla vyjednávání, nechyběl patřičný památník, byla nám zachována korespondence, kterou Bossuet a Leibnitz, dva nejznamenitější mužové Evropy obou konfesí v této záležitosti navázali. Šťastná hodina ještě nenastala, a politické úvahy, které měly ustoupiti před tváří tak vznešených zájmů,

příliš neblaze zapůsobily na velikou duši Leibnitzovu, než aby v průběhu porad a vyjednávání neosvědčoval onu upřímnost dobré vůle a onu vznešenost způsobu nazírání, jakou vynikal na počátku. Ačkoli jednání nebyla korunována žádným šťastným výsledkem, přece již ta skutečnost, že byla podniknuta, dostatečně ukazuje, jak citelná musela být prázdnota protestantismu. Dříve než dva z nejproslulejších mužů jeho vyznání, dříve než Molanus a Leibnitz podnikli tak významný krok, nepochybně museli shledávati u svých současníků hluboký sklon k návrátu do lůna Církve, poněvadž by se jinak byli nekompromitovali v tak důležité věci.

Připojme k tomu všemu ještě prohlášení luteránské university v Helmstädtu a další pokusy za účelem opětného sjednocení, pokusy podniknuté protestantským knížetem, který se obrátil na papeže Klimenta XI., a nechybí nám zřejmých známek, že se reformace cítila smrtelně zasažena a že kdyby byl chtěl Bůh, aby tak veliké dílo bylo závislé na lidské pomoci, snad by již tehdy přesvědčení největších mužů protestantismu o neudržitelnosti jeho systému připravilo zahojení ran, které zasadili revolucionáři šestnáctého století náboženské jednotě.

Ale Věčný ve svém nevyzpytatelném úradku chtěl jinak, a tím, že proudění duchů dopustil nejod-

chylnější a nejopačnější směr, lidi trestal výplody jejich vlastní pýchy. V následujících stoletích nevládl již sklon k jednotě, nýbrž záliba pro skeptickou filosofii, pro níž každé náboženství stejně málo platilo, katolické však bylo v největší nemilosti. Právě v té době se sdružily nejnešťastnější okolnosti, aby pracovaly proti úsilí po jednotě: nesčetná byla již odvětví, do nichž se roztříštil protestantismus, a ačkoliv se tím oslaboval, přece jen svým rozšířením, kterého dosáhli téměř po celé Evropě, vštípil jed náboženské pochybovačnosti všemu evropskému lidstvu; a poněvadž již nebylo žádné pravdy, jež by nebyla popírána, a nebylo možno již vymyslit žádný blud, který by nenalezl své rozšiřovatele a přívržence, bylo blízké nebezpečí, že duchové propadnou oné únavě a ochablosti, které následují po velikých a marných úsilích o dosažení cíle a upadnou do oné omrzelosti, jež bývá podnícena ustavičnými svárý a pobuřujícími hroznými činy.

Aby míra zla byla dovršena a ochabnutí a omrzelost přivedeny do krajnosti, připojilo se k tomu nové neštěstí, které za sebou táhlo nejsmutnější následky. S velikou odvahou a velikým štěstím útočili bojovníci katolicismu proti náboženským novotám protestantů; jazykověda, dějiny, kritika, filosofie, nejdrahocennější, nejmocnější a nejskvělejší zbraně lidského vědění byly se vší pompou uvede-

ny v činnost na tomto velikém bojišti; a velicí mužové, kteří všude bojovali v předních řadách mezi obhájci katolické Církve, jak se zdálo, byli jí jistou útěchou v politováníhodných ztrátách, jež utrpěla během šestnáctého století. Zatím co však svými pažemi objímala tolik milých synů, kteří se chlubili jejím jménem, pozorovala s bolestným překvapením několik jiných v postoji nepřátelském, byť skrytém. Z jejich dvojsmyslných řečí a jednání nebylo jí za těžko poznati, že se jí pokoušejí zasaditi smrtelnou ránu. Tím, že ji ustavičně ujišťovali svou oddaností, aniž by se jí někdy podrobili; tím, že se ustavičně vzpírali autoritě Církve a současně právě tuto autoritu i její božský původ nade vše vyzdvihovali; tím, že svou zášť proti platným zákonům a zařízením přikrývali zdáním horlivosti pro obnovení staré církevní kázně; tím, že podrývali základy mravnosti, pro něž zároveň stavěli na obdiv své ohnivé nadšení; tím, že pod falešnou pokorou a skromností skrývali své pokrytectví a pýchu a pokoušeli se uplatniti svou zavilost jako stálost, své vzpurné zaslepení jako odvahu, skýtali tito buřiči podívanou, jež budila obavy, jaké vzbuzovalo kterékoli kacířství, a jejich medově sladká slova, jejich předstíraná upřímnost, jejich záliba pro starověk a lesk jejich učenosti a vědění byly by snad oslnily i ty nejrozumnější muže, kdyby se novotáři hned na

počátku nevyznačovali věčnou a neklamnou známkou každého bludu, totiž nenávistí k autoritě.

Přitom občas bojovali proti úhlavním nepřátelům Církve, hájili s velikým vynaložením učenosti pravdu posvátných článků víry, odvolávali se s hlubokou uctivostí a vážností na spisy svatých Otců, vzdávali čest tradici a projevovali pokoru k rozhodnutím papežů a koncilů; a přitom stále ještě setrvávali na podivné aroganci, že se nazývali katolíky, aby toto jméno svými řečmi a skutky mohli učinit podezřelým, a jako na počátku, tak také během trvání tvrdošíjně popírali existenci své sekty a poskytovali neznalým smutné pohoršení zdánlivého rozštěpení víry v lůně samé Církve. Hlava Církve je prohlásila za kacíře, všichni opravdoví katolíci vzdávali hold výroku Náměstka Ježíše Krista, a ze všech končin katolického světa bylo jednomyslně slyšet zatracení každého, kdo by nechtěl poslouchati nástupce Petrova. Oni však, pokoušejíce se všecko to popříti, obejíti nebo překroutit, ustavičně se prohlašovali za skupinku katolíků, jež jako by byla rdoušena duchem vlažnosti, zneužívání a potměšilosti.

Toto nové pohoršení ještě chybělo, aby úplně zavedlo duchy, a aby neblahou rakovinu, která zachvátila evropskou společnost, šířilo s velikou ry-

chlostí, až nabyla velmi zneklidňující a velmi děsivý charakter. Tolik rozepří o náboženství, tak četné a rozmanité sekty, tak veliká nesnášenlivost a prudkost mezi vystupujícími protivníky musela na konec u těch, kdož nenacházeli v autoritě Církve svou oporu vzbuditi nechuť k náboženství samému. A aby z nevěry učinili systém, bezbožnost povýšili na učení a nemravnosti učinili módou, potřebovali jen muže, který by na to vynaložil potřebnou práci, aby ten nesmírný, v tolika dílech rozptýlený materiál sebral, spojil a utvářel v celek, a pak jej dovedl podati s filosofickým zabarvením, jež by odpovídalo tehdy vládnoucímu vkusu; muže, který by dovedl dáti svým klamným závěrům a výlevům výmluvnosti onen svůdný vzhled, onen klamný obrat, onen oslnivý lesk, jaký vždy nacházíme ve výplodech tvůrčího ducha i při největších poblouzeních. Tento muž se objevil. Byl to Bayle; a pozornost, kterou ve světě vzbudil jeho proslulý Dictionnaire, a rozšíření, jehož se mu hned dostalo, zřetelně ukazovaly, že spisovatel správně rozpoznal ducha své doby.

Bayleův slovník je jedno z oněch děl, která, nepřihlížíme-li k jeho větší nebo menší literární ceně, vždy působí mocným vlivem na svou dobu, poněvadž se zdá, že jsou v nich sebrány plody minulosti a rozvíjejí se v nich poupata vzdálené budoucnosti.

V takovém případě význam spisovatele není ani tak v zásluze, jako v jeho bystrozraku, s jakým si dovedl vybrati vhodné stanovisko, aby myšlenky v lidské společnosti již rozšířené, avšak bez určitého směru sem tam poletující vedl a zastupoval. Samotné jméno spisovatelovo nám potom připomíná objemné dějiny, poněvadž je jejich personifikací. Vydání Bayleova díla možno považovati za slavnostní otevření školy nevěry v Evropě. Sofistům osmnáctého století bylo tím poskytnuto bohaté naleziště, odkud mohli čerpati nejrůznější skutečnosti a důkazy; a aby nechybělo nic, aby zastaralá malba byla omlazena, vybledlé barvy opět oživeny a aby na všechny strany mohly býti vyslány čarovné kruhy obraznosti a šípy vtipu; aby lidstvu nechyběl vůdce, který by je přivedl po stezce poseté květy na pokraj propasti, objevil se na literárním nebi, sotva Bayle klesl do hrobu, mladík, jenž duševní převahy dosahoval jen svou zlobou a smělostí; tímto mladíkem byl Voltaire.

Bylo zapotřebí, abych čtenáře dovedl až k této epoše, kterou jsem právě nastínil, jinak by snad nepochopil vliv, jímž protestantismus zplodil a zobecnil v Evropě nevěru, bezbožnost a onen neblahý indiferentismus, jež dnešnímu lidstvu přinášejí tolik zla. Není mým úmyslem, abych všechny protestanty vinil z bezbožnosti, a rád uznávám upřímnost

a vytrvalost, s jakou někteří největší učenci protestantismu vystupovali proti pokroku bezbožnosti. Nepopírám, že lidé občas přijímají zásady, jejichž důsledky zavrhují, a že by tedy bylo nespravedlnosti, stavěti je do řady těch, kteří tyto důsledky otevřeně hájí; ale též vím, že ať se protestanti jakkoli vzpírají proti tomu, že jejich systém vede k atheismu, zůstává to přece nepochybné. Mohou ode mne žádati, abych v tomto ohledu jejich úmysly nepodezříval, ale nemohou si stěžovat, že jsem jejich hlavní zásadu sledoval až do nejzazších důsledků, aniž bych se byl v nejmenším odchýlil od souhlasného učení filosofie a dějin.

Každé, byť i stručné vylíčení evropských událostí od vystoupení Voltairova bylo by jistě zbytečné, poněvadž tyto události nejsou tak staré a spisů o této látce je sdostatek, takže to, co bych mohl o tom ještě říci, bylo by sotva více než opakováním. Vyhovím tudíž spíše svému úkolu, když připojím některé úvahy o přítomném stavu náboženství v protestantských zemích.

Uprostřed tolika otřesů a převratů, ve všeobecném opojení duchů, kdy se kymácely základy veškerého společenského pořádku a padaly nejlépe založená zřízení, kdy sama katolická pravda se mohla uhájiti jen se zřejmým přispěním Všemohoucího, možno lehce usouditi, jak hluboce musela být roz-

viklána slabá budova protestantismu, která, jako všechno ostatní, byla vystavena tak prudkým a dlouhotrvajícím útokům.

Je každému známo, kolik nesčetných sekt je jen v britské říši, a v jakém politováníhodném stavu je víra švýcarských protestantů dokonce i v nejdůležitějších bodech. A aby nebylo pochybností o pravém stavu protestantského náboženství v Německu, to jest v jeho domově, kde se jako ve svém nejdražším dědictví usadilo, sám protestantský duchovní, baron von Starch, rozpačitě nám oznámil, že v Německu není bodu křesťanské věrouky, který by nebyl od samotných protestantských duchovních otevřeně popírán. Proto se mi jeví pravý stav protestantismu nejživěji a nejzevrubněji vylíčen v podivné myšlence protestantského duchovního J. Heyera, který roku 1818 vydal dílo pod názvem Pohled na vyznání víry, a poněvadž nevěděl, jak se dostati z nesnází, v nichž se protestanté vždy ocitají, mají-li formulovati vyznání víry, navrhl velmi prostý prostředek, který jistě urovná všechny obtíže, totiž zavrhnouti všechna vyznání víry.

Jediný prostředek, kterým se může udržeti protestantismus je, aby svou hlavní zásadu pokud možno zfalšoval, totiž aby národy odvrátil od cesty svobodného úsudku ve věcech víry, přidržel je učení,

kterého se jim dostalo při výchově, a skryl jím rozpor, v němž se octli podřízenosti autoritě jednotlivce, když byli odvrhli autoritu katolické Církve. Ale věci měly jiný směr, a i když byli někteří protestanté nakloněni jíti naznačenou cestou, pak se naproti tomu tvoří biblické společnosti, které s horlivostí hodnou ušlechtilejší věci, usilují o to, aby rozšířily četbu Bible ve všech vrstvách společnosti, což bylo příliš mocným hyblem, než aby se mohl uspati duch národů. Toto rozšiřování Bible je ustavičnou výzvou k účasti na svobodném posuzování věcí víry, a na konec to ještě úplně rozloží zbytky protestantismu, národům však to připraví dny plné utrpení a hoře. To protestantům neušlo, a někteří z jeho nejvýznamnějších mužů již o tom promluvili a upozornili na nebezpečí.

Ukázal jsem na podezření, které vzbudili někteří vůdcové reformace, když učili v rozporu se svým přesvědčením, když nevěřili sami tomu, co hlásali, a když měli jen úmysl klamati své přívržence. Aby mne pro tuto výtku neobvinili z lehkomyslnosti, přednesu jako záruku pro svá tvrzení několik důkazů:

Poslyšme Luthera samotného: „Často si pro sebe myslím: sotva vím, co jsem a učím-li pravdu či nikoli.“ (Luther, colloq. Isleb. de Christo.) A je to týž muž, který tu říká: „Je jisté, že jsem své učení

přijal s nebe; ani vy, ani andělé s nebe nemají soudit mé učení." (Luther contra Reg. Ang.). Jan Mathesius, pisatel několika děl o životě Lutherově, v nichž nemůže vynachváliti bludné učení, zachoval nám podivné svědectví o Lutherově přesvědčení, v němž říká: „Kazatel, jménem Jan Musa, mi vyprávěl, že si jednoho dne stěžoval Lutherovi, že se nemůže odhodlati k tomu, aby věřil to, co jiným káže. Chvála Bohu! odpověděl Luther, že se jiným vede právě tak, jako mně, dosud jsem se domníval, že se tak děje jenom mně." (Joannes Matthesius, Pojednání 12.)

Učení nevěry nedalo na sebe dlouho čekati a naši čtenáři by snad ani nevěřili, že je v dílech Lutherových na různých místech jednoznačně vysloveno. „Je pravděpodobné, že s výjimkou mála všichni spí v bezvědomí," praví. „Jsem toho mínění, že mrtví leží pohrouženi v tak nepopsatelném a podivuhodném spánku, že pociťují nebo vidí méně než ti, kdo spí obyčejným spánkem. Duše zemřelých nepřicházejí ani do očistce ani do pekel. Lidská duše dříme v nečinnosti všech smyslů. V domě mrtvých není tryzně." (Tom 2. Epist. Latin. Isleb. fol. 44. Tom 6. Lat. Wittemberg. in cap. 2., cap. 23., cap. 25., cap. 42. et cap. 49. Genes. et Tom 4. Lat. Wittemberg Fol. 109.) Nechybělo také lidí, kteří přijímali takové výroky s pochvalou, a zlo, jež bylo napá-

cháno takovýmto učením, bylo tak veliké, že Brentzen, žák a nástupce Lutherův, bez rozmýšlení ujišťuje: „Ačkoliv se u nás často veřejně nevyznává, že duše s tělem zanikne, a že není z mrtvýchvstání, tak přece dosti zřetelně ukazuje nečistý a marný život, jaký většina lidí vede, že nevěří v příští život. Mnozí dokonce takovou myšlenku vyjadřují nejen pod vlivem opilství, nýbrž také střízliví v důvěrném hovoru.“ (Brentius, hom. 35. in cap. 20. Luc.)

Již v témže šestnáctém století bylo více lidí, kteří nechtěli přistoupiti ani k té ani k oné sektě, nýbrž netajeně se přiznávali k nevěře a skepticismu. Jak je známo, zaplatil pověstný Gruet tuto smělost životem; ale nebyli to katolíci, kteří si toho žádali, nýbrž Kalvíni, kterým se nelíbilo, že si nešťastník dovolil pravými barvami vylíčiti charakter a způsob jednání Kalvínova, a na zeď přibíti několik hanopisů, v nichž obvinil domnělé reformátory z nedůsledností, protože chtěli vykonávati nátlak na svědomí svých vrchností, když sami byli odvrhli jho autority. Vše to se sběhlo nedlouho po prvním vystoupení protestantismu, neboť ortel smrti nad Gruetem byl vykonán roku 1549.

Montaigne, jehož jsme nazvali jedním z prvních skeptiků, kteří si získali veliké jméno, hnal věci tak

daleko, že nepřipouštěl ani přirozené právo. „Je žertovné, vidíme-li jak lidé, aby dali zákonům jisté zdání, hájí trvání několika pevných, věčných a neměnných pravidel, jež nazývají přírodními zákony, a které svou přirozeností mají býti vštípeny lidskému pokolení.“ (Montaigne, Ess. Tom. 2, chap. 12.)

Již jsme viděli, co Luther smýšlel o smrti, nebo aspoň slyšeli výroky, které mu o tom uklouzly; nesmíme se proto diviti, když si Montaigne přál zemříti v opravdové nevěře a při pohledu na tuto strašnou chvíli řekl: „Se skloněnou hlavou a aniž bych ji pozoroval a poznal, vrhnu se do smrti jako do mlčící a temné propasti, která mne naráz pohltí a v okamžiku pohřbí do hlubokého spánku bez vědomí a bezcitnosti.“ (Montaigne, Livr. 3 chap. 9.)

Tento muž však, jehož podle vlastního přání měla smrt překvapit v jeho zeleninové zahradě a znenadání — Je veux que la mort me trouve plantant mes choux, mais sans me soucier d'elle — myslil v poslední hodině jinak; neboť když se mu přiblížila hodina smrti, přál si, aby Svátost oltářní byla přinesena do jeho pokoje, a zemřel v okamžiku, když, chtěje uctíti svatou hostii, zdvihl se na lůžku. Tedy nezůstala v jeho srdci neplodnou myšlenka, když maje na mysli křesťanské náboženství, řekl: „Pýcha svádí člověka s obvyklých cest a vede ho na nové, kde chce býti raději vůdcem zbloudilého houfu a

učitelem bludu a lži než žákem ve škole pravdy.“ Na jiném místě škrtem péra zatratil všechny odpadlé sekty slovy: „Ve věcech víry musíme se přidržeti těch, jimž je svěřeno rozhodnutí o dogmatech, a kteří mají zákonitou autoritu, nikoliv nejučenějším a nejdovednějším.“

Řečené skýtá dosti opory pro mé tvrzení, že protestantismus byl hlavní příčinou nevěry v Evropě. Opakuji zde ujištění, které jsem dal v textu, totiž, že naprosto uznávám úsilí, s nimž se někteří protestanté stavěli na odpor nevěře, neboť nenapadám osoby, nýbrž věci, a vážím si zásluh, kdekoli je shledám. Dále musím poznamenati, že i když u nemála protestantů v sedmnáctém století byl pozorován sklon ke katolicismu, tento snad pramenil z pozorování velkých pokroků, jimiž se šířila nevěra, a kterým se nemohlo zabrániti jinak, než když se člověk přidržel kotvy autority, jíž poskytovala Církev.

Aniž bych překročil meze, jež jsem si položil, bylo by mi nemožno podati zevrubná vysvětlení o korespondenci mezi Molanem a biskupem z Tyny, a mezi Leibnitzem a Bossuetem; kdo by však chtěl další zprávy o této záležitosti, nalezne bližší v dílech samého Bossueta nebo v zajímavém spise abbé Bausseta, který je otištěn vpředu ve spisech Bossuetových v pařížském vydání z roku 1814.

KAPITOLA X.

Co působí, že protestantismus ještě trvá?

Když byla zřejmě prokázána vnitřní slabost protestantismu, vnucuje se bezděky otázka: Jak to přijde, že se dosud nezhroutil, nedbáme-li jeho slabostí, nepřihlížíme-li k rakovině, jež rozežírá jeho vnitřní podstatu? Jestliže má v sobě zárodek smrti, jakpak mohl odolati dvěma tak mocným protivníkům, jako byli z jedné strany katolické náboženství a z druhé irreligiosita a atheismus? Abychom tuto otázku úplně rozřešili, musíme posuzovati protestantismus pod dvěma hledisky: jako označení určité víry a jako společné pojmenování pro množství sekt, které při vší rozmanitosti, jíž se od sebe liší, všechny jsou zajedno v tom, že se zovou křesťanské, zachovávají zdání křesťanství, zároveň však také zavrhují autoritu. Pod těmito dvěma hledisky musíme jej posuzovati, poněvadž, jak známo, jeho zakladatelé odstranili nejen autoritu a učení římské Církve, ale také se pokusili vytvořit systém zásad, který měl posloužit jeho přívržencům jako vyznání víry. Pokud se týče prvního hlediska, tedy protestantismus téměř již úplně zmizel, nebo spíše mizel již při svém vzniku, mož-

no-li vůbec říci, že někdy existoval. Po tom, co jsem řekl o jeho proměnách a jeho přítomném stavu v různých zemích Evropy, je tato pravda prokázána nade všechny pochybnosti; čas prokázal, jak dalece se domnělí reformátoři mýlili, když se, jak se protestantská spisovatelka paní de Staël vyjádřila, domnívali, že mohou zjistiti Herkulovy sloupy lidského ducha.

Ve skutečnosti kdopak ještě dnes hájí učení Lutherovo a Kalvínovo? Kdo dbá ještě mezí, které stanovili? U které ze všech protestantských náboženských obcí nalezneme živou horlivost po zachování toho neb onoho článku víry? Kde je protestant, který se nesměje božskému poslání Lutherovu, který ještě věří, že papež je Antikrist? Kde je někdo, kdo by bděl nad čistotou učení, kdo by označoval bludy nebo se stavěl proti ustavičně rostoucímu proudu sekt? Kde nalezneme v jejich spisech nebo v jejich kázáních strhující tón přesvědčení, horlivost pro pravdu? Kde je takový nápadný rozdíl, jako je mezi protestantskou a katolickou Církví? Ptejte se této na její pravdy víry, a uslyšíte z úst Nástupce Petrova totéž od Řehoře XVI., co slyšel Luther od Lva X.; srovnejte učení Lva X. s učením jeho předchůdců a shledáte, že jdete vždy přímým směrem, vždy po stejné cestě až k apoštolům, až k Ježíši Kristu. Pokuste se popírati některý článek víry

nebo zakalit čistotu mravouky, tu se pozdvihnou hlasy církevních Otců proti vašim výstřelkům a budete se domnívat, že opět vstali z hrobu Lev a Řehoř. Je-li vaše vůle slabá, setkáte se se shovívavostí; jsou-li vaše zásluhy veliké, bude vám vzdávána úcta; zaujímáte-li vynikající postavení ve světě, bude brán na vás ohled; zneužijete-li však svých duševních darů a zavedete-li do věrouky nějakou novotu; chcete-li kořistit ze svého vlivu, abyste dosáhl ústupků ve věcech víry; budete-li žádat, abyste zabránil zmatkům, uvaroval se rozkolů, usmířil mysli, smír nebo jen dvojsmyslné prohlášení, pak vám odpoví nástupce svatého Petra: Ne, ne, nikdy: víra je svatá zástava, na kterou nesmíme sáhnouti; pravda je neproměnná, neboť je jen jedna; a k hlasu Náměstka Ježíše Krista, který zmaří všechny vaše naděje, se připojí hlasy nového Atanáše, Řehoře Naziánského, Ambrože, Jeronýma a Augustina. Vždy táž pevnost ve stejné víře, vždy stejná neproměnnost, vždy táž stálost, aby se uchovala svatá zástava neporušená, aby se ubránila útokům bludu a věřícím se svěřila ve vší své čistotě a příštím pokolením byla zůstavena neporušena. Je to umíněnost, zaslepenost, fanatismus? Cožpak během osmnácti století převraty říší, strašlivé otřesy všech věcí, úplná změna názorů a mravů, pronásledování pozemskými moc-

nostmi, tma nevědomosti, odpor vášní, vědecké vysvětlování neosvětlily dostatečně toto šálení, nezlomily tuto umíněnost, neschladily tento fanatismus? Při pohledu na toto srovnání, jehož správnost a pravdivost nemůže neuznati, je-li jinak zpraven o tomto bodu, nepochybně musí myslící protestant, který se dovede povznésti nad předsudky výchovy, pojat silné pochybnosti o pravdivosti učení, jež mu bylo vštípeno, a aspoň pocítit touhu prozkoumat z blízka zázrak, který mu tak skvěle září vstříc v katolické Církvi. Vraťme se však k svému předmětu.

Nehledíme-li na rozklad, jenž zachvátil protestantské sekty tak rozsáhlou měrou a každým dnem působí zhoubněji, nesmíme se přece až do doby opětného spojení jinověrců s katolickou Církví diviti, že se protestantismus jako souhrn sekt, které se zovou křesťanské a uznávají některé křesťanské zásady, úplně nezhroutil. Kdyby se to mělo státi, pak by musely protestantské národy úplně zahynout v irreligiositě a atheismu nebo přijmouti jedno z ostatních náboženství, která existují v jiných světadílech. Ale obojí je nemožno, a z toho důvodu bude zachováno falešné křesťanství protestantů v té neb oné podobě, dokud se nevrátí do lůna Církve.

Rozvineme nyní tuto otázku poněkud podrobněji. Proč nezahynou protestantští národové úplně v irreligiositě a atheismu nebo indiferentismu? Po-

něvadž se to může státi snad jednotlivci, nikoli však celému národu. Špatnou četbou, nesmyslným hloubáním a ustavičným usilováním může se tomu nebo onomu podařiti, že potlačí nejživější city svého srdce, umlčí hlasy svého svědomí a nebude dbáti napomenutí zdravého rozumu, ale národu se to nezdaří nikdy; národ si vždy uchová sdostatek prostoty a poslušnosti, pomocí nichž i uprostřed nejtruchlivějších zmatků, ba i nejohavnějších zločinů ochotně poskytne sluch výstrahám přírody. Jakkoli mohou být lidé zvrácení ve svých mravech, jakkoliv přepjatí ve svých názorech, přece vždy je jen málo těch, kdož úmyslně ustavičně mezi sebou vedou válku, aby ze svých srdcí vyhladili ono úrodné sémě ušlechtilých citů, ono vzácné zrnko ušlechtilých myšlenek, kterými dobročinná ruka Tvůrcova chtěla obohatiti naše duše. Vzplanuvší žár vášní způsobil sice politováníhodná zla, ba i strašné zkázy, pomine-li však opojení, pak jde člověk opět do sebe a znovu otevře svou duši vlivům rozumu a ctnosti. Pozorujeme-li lidstvo zblízka, shledáme, že na štěstí není příliš veliký počet těch lidí, kteří jsou takřka obrněni vůči vlivům pravdy a dobra; kteří na napomínání zdravého rozumu odpovídají frivolními zchytralostmi, a k nejjemnějším a nejušlechtilejším vnuknutím přírody se staví s nejmrazivější lhostejností; kteří za vzor moudrosti, vytrvalosti a

duševní velikosti staví na odiv nevědomost, zarputilost a bezcitnost ledového srdce. Většina lidí je prostší, otevřenější, přirozenější a nesnáší se tudíž dobře se systémem atheismu nebo indiferentismu. Takový systém může získati vypínavého ducha pyšného snílka a zaujmouti jako pohodlný způsob nazírání vnímavou mysl mládí: v bouřlivých dobách se může rozšířiti na jistý okruh bezuzdných hlav, ale že by se klidně usadil uprostřed nějakého národa a trvale se uplatňoval, to se nikdy nestane.

Ne, tisíckrát ne! Jednotlivec může být irreligiosní, nikdy však rodina a národ. Bez základu, v němž by měla společenská budova oporu, bez velké plodné myšlenky, ze které se vyvinuly pojmy rozumu, ctnosti, spravedlnosti, povinnosti a práva, což vše je pro bytí a zachování společnosti tak nezbytné, jako krev a potrava pro život individua, společnost by zahynula; a bez sladkých pout, jimiž náboženské názory poutají rodinu, bez nebeské harmonie, která se klene nade všemi jejími poměry, přestala by rodina existovati nebo by zůstala nanejvýš smyslným přechodným spolužitím, podobným obcování zvířat. Na štěstí Bůh obdařil všechny bytosti obdivuhodným pudem sebezáchovy, a jím vedeny, rodina i národ s rozhořčením odmítají ony ponižující zásady, jež svým jedovatým dechem spalují každé semě života, uvolňují všechna pouta a rozrušují

každou společnost, a které by je tak pojednou srazily do nejhlubšího barbarství a posléze by všechny údy rozprášily jako náraz větru rozpráší zrnka prachu, jež nic nedrží pohromadě.

I když by to neukázalo pozorování člověka a společenských poměrů, pak by to mělo ukázat aspoň opakující se poučení ze zkušeností jistých filosofů, že názory a city, které ruka Tvůrce přírody vštípila lidskému srdci, nedají se vymýtiti nádhernými řečmi a klamnými závěry, a i když snad několik přechodných triumfů nadme jejich pýchu, a vleje jim přehnané naděje na úspěch v jejich úsilí, pak jim směr idejí a událostí brzy ukáže, že se ve svém vítězném jásotu podobali šílencům, kteří si namlouvají, že vyhladili ze země mateřskou lásku, poněvadž se jim podařilo v srdcích několika matek utlumit hlas přírody.

Když se společnost (dobře si povšimněte, že nepravím lid ani chátra), když se společnost zřekne víry, oddá se pověře; když odvrhne rozumné zásady, přidrží se nesmyslných pošetilostí; když pohrdne náboženstvím jako darem nebe, přijme je jako dílo člověka. Opak tvrditi bylo by šílenstvím; bojovati proti této tendenci, znamená bojovati proti věčnému zákonu; vzpírati se proti tomu, znamená chtíti slabou rukou zadržet v letu nesmírnou silou vymrštěné těleso. Ruka by byla ta tam a těleso by

sledovalo svou dráhu. Abyste překonali hněv nad utrpěným zklamáním, nazvete to pověrou, fanatismem, šalbou, jak chcete, ale vším tím se jen kupí slova a nosí voda do řeky.

Poněvadž náboženství jest opravdovou nutností, vysvětluje se tím zjev, který nacházíme jako zkušenost v dějinách, že totiž náboženství nikdy docela nezmizí, a že v případě změny, obě o panství zápasící náboženství zápasí spolu delší nebo kratší dobu na téže půdě, při čemž jedno ponenáhlu se uváže v držení území, jež na druhém dobylo. Z toho také vyplývá, že kdyby měl protestantismus úplně zmizet, muselo by na jeho místo nastoupit nějaké jiné náboženství; poněvadž by to za dnešního stavu civilisace nemohlo být žádné jiné než katolické, podrží proto protestantské sekty s většími nebo menšími změnami dále území, které zaujaly.

Nebo bylo by snad za dnešního stavu civilisace možno, aby se u protestantských národů ujaly nesmysly Koranu či ohavnosti modlářství?

Jak by to bylo možno za nynějších stavů, kdy duch křesťanství proudí všemi žilami národů, kdy na všech částech zákonodárství je vytlačena jeho pečeť, kdy se uplatňuje jeho vliv ve všech vědách, kdy jeho způsob vyjadřování nalézáme ve všech řečech; kdy podle jeho předpisů se upravují mravy, kdy jeho charakter se dokonce zrcadlí ve zvycích a způ-

sobu života; kdy ze všech památníků tvůrčího ducha promlouvá jeho vliv a všechna krásná umění následují jeho pokynů; zkrátka, jak by to bylo za dnešního stavu, kdy křesťanství žije a působí ve všech odvětvích této tak velkolepé, mnohostranné a plodné civilisace, jíž se chlubí dnešní pokolení, možno, aby dokonce zmizelo jméno náboženství, které s úctyhodným stářím víže tolik nároků na vděčnost, tolik něžných pout a vzpomínek? Jak by to bylo možno, aby uprostřed křesťanských národů došlo přijetí jedno z oněch ostatních náboženství, jež se již na první pohled jeví jako lidské dílo, které již na první pohled nesou jako poznávací znamení hrubou pečeť s nápisem degradace a ponížení? Ačkoliv hlavní princip protestantismu podrývá základy křesťanského náboženství, znetvořuje jeho krásu, zlehčuje jeho vznešenou nádheru, přece jen, pokud zachovává nějaké stopy křesťanství, pokud udržuje svůj pojem o božství a některé zásady mravouky, mají tyto stopy větší, daleko vyšší cenu, než všechny filosofické systémy, než všechna ostatní náboženství země.

Z toho jediného důvodu si protestantismus uchoval zdání křesťanského náboženství, poněvadž podle stavu národů, kteří se účastnili rozkolu, bylo nemožno, aby docela zmizelo křesťanské jméno; ne tedy proto, že by tak zvaná reformace sama mě-

la svou životní sílu. Mimo to je třeba ještě uvážiti snahy politické, přirozenou oddanost duchovních vlastnímu prospěchu, rozsah volného pole, jež pýše poskytla nepřítomnost každé autority, ustavičný vliv starých předsudků, moc výchovy a jiné podobné příčiny — a otázka je úplně vyřešena. Nezdá se nyní již podivným, že protestantismus se stále ještě uhájil v mnohých zemích, kde mu neblahá přízeň poměrů zjednala přístup a bezpečný domov.

KAPITOLA XI.

Positivní nauky protestantismu jsou zavrhovány instinktem civilisace.

Není mocnějšího důkazu pro velikou slabost protestantismu jakožto systém, než nepatrný vliv, jejž měl svými positivními základními thésemi na evropskou civilisaci. Positivními základními thésemi nazývám ony, kterými se pokusil stanoviti vlastní dogma, a takto je rozlišuji od ostatních, které bychom mohli nazvat negativními, poněvadž není v nich nic než negace autority. Tyto poslední, poněvadž nejvíce odpovídají nestálosti a proměnlivosti lidského ducha, také došly pochvaly, ne však ty první; ty všechny zmizely se svými původci a jsou po-

hřbeny v zapomenutí. Zachovalo-li se u protestantů ještě něco z křesťanství, pak to byly jen takové nezbytné body, bez nichž by evropská civilisace ztratila úplně svou podstatu a charakter; takže ony základní thése, v nichž byla patrna snaha, zbaviti tuto civilisaci úplně její podstaty, jsou jí zavrhovány, nebo spíše jimi pohrdá.

Zde narážíme na důležitou a přece snad ne dosti dbanou okolnost, totiž na poměr učení reformátorů k lidské svobodě. Jak známo, dopustili se Luther a Kalvín jednoho ze svých prvních a nejtěžších omylů, když popírali liberum arbitrium: nalezneme toto jejich zhoubné učení ve spisech, které nám zanechali. Mohli bychom se domnívati, že by toto učení mělo zůstati u protestantů v platnosti a býti trvale zachováváno, jak to obyčejně bývá u oněch bludných nauk, které k vytvoření sekty takřka poskytly jádro. Mohli bychom se dále domnívati, že když byl protestantismus u různých národů Evropy dosáhl tak velikého rozšíření a moci, že by toto fatalistické učení mělo míti také veliký vliv na zákonodárství protestantských národů, a přece tomu tak není. Evropská vzdělanost jim pohrdala, zákonodárství takový základ zavrhlo, a společnost jim opovrhla, a nechtěla se nechat ovládati a vésti zásadou, jež podrývá veškerou mravnost a která, kdyby se byla uplatnila v zákonodárství a mravech, byla

by dosadila na místo evropské civilisace a lidské důstojnosti musulmanské barbarství a zvrhlost.

Jednotlivci sice přijali toto neblahé učení, více nebo méně četné sekty je šířily; avšak také nelze popírati, že mravnosti některých národů způsobilo značné rány. Právě tak však je jisto, že veliká evropská rodina vůbec, vlády, soudní dvory, správy, zákonodárství, vědy a mravy nepropůjčily sluchu tomuto strašnému Lutherovu učení, v němž olupuje člověka o jeho svobodnou vůli, Boha činí původcem hříchu, všechnu zodpovědnost za poklesky člověka svádí na Stvořitele, líčí Ho jako tyrana, jehož zákony jsou nesplnitelné; nepropůjčily sluchu učení, v němž pojmy dobra a zla jsou strašně zmateny, a všechen popud k dobru je udušen tvrzením, že k blaženosti postačí sama víra, a že všechna díla spravedlivého jsou hříchy.

Veřejné právo, zdravý rozum a mravnost se zde staví na stranu katolicismu; a národové, kteří přijali tyto neblahé zásady jako náboženské učení, obyčejně je zavrhli jako morálku; neboť dojem, který v nich zanechalo katolické učení v tomto důležitém bodě, byl ještě příliš hluboký a vědomí civilisace, jež katolické thése vštípily evropské společnosti, příliš živé. Tak dovedla katolická Církev, když zavrhovala tyto neblahé bludy protestantismu, společnost uchrániti před ponížením, jež s se-

bou přinášejí fatalistické zásady; tak vytvořila závory proti despotismu, který všude zřizuje svůj trůn, kde národové ztratili vědomí své důstojnosti, postavila hráz proti nemravnosti, která se vždy protrhne, jakmile se člověk domnívá, že se odtrhl od slepého osudu, jako od železného řetězu; tak osvobodila lidského ducha od onoho ochabnutí, do něhož upadá, jakmile se vidí zbaven práva voliti si svou cestu a působiti na chod událostí. Tak papež tím, že zatratil tyto Lutherovy bludy, toto jádro rozpukajícího protestantismu, vyzváněl na poplach proti vpádu barbarství do světa myšlenek, a zachránil takto mravnost, zákony, veřejný řád, trvání společnosti; tak Vatikán zachoval lidskou důstojnost, když ve svatyni svědomí zajistil vědomí svobody; tak se římská Stolice tím, že potírala protestantské zásady a hájila svatou zástavu, která jí byla svěřena Božským Mistrem, současně projevila jako ochranný duch civilisace.

Dobře uvažte tyto veliké pravdy, dobře si je zapamatujte vy, kdož mluvíte o náboženských výkladech s lhostejností, s výrazem posměchu a soucitu ve tváři, jako by to bylo žákovské tlachání. Národové žijí ne samým chlebem, ale také myšlenkami, zásadami, které proměňují v duševní potravu, které jim poskytují důstojnost a sílu, nebo je ponižují a oslabují, snižují je na bezmocné

a zdivočelé bytosti. Obhlédněte svým zrakem svět, projděte dějinami lidstva, porovnejte dobu s dobou, národ s národem a uvidíte, že katolická Církev tím, že přikládala takovou velikou důležitost zachování jedné z nejvlivnějších pravd a nedala se ani dost málo od toho odvrátit, lépe než kterákoli jiná pochopila vznešenou a spásnou zásadu a ji uplatňovala, totiž že pravda musí být královnou světa, že na směru myšlenek závisí běh událostí a že, když jde o tak veliké pravdy, jsou v sázce osudy lidstva.

Shrneme krátce to, co jsme dosud řekli: hlavní princip protestantismu je rozkladný; v tom je příčina ustavičných proměn, příčina jeho rozkladu a zničení. Jako zvláštní náboženství již neexistuje, poněvadž nemá vlastní dogma, žádný positivní charakter, spásná zřízení, vůbec nic, co je potřebné k náboženskému systému; je dokonalou negací. Jeho celý obsah, který bychom mohli nazvati positivním, leží toliko v troskách a zbytcích; vše je bez síly, bez účinnosti, bez schopnosti k životu. Nemůže se prokázati žádným zřízením, které by bylo vytvořeno jeho rukou, nemůže vejít mezi neocenitelná díla, která dopomohla katolicismu ke slávě, nemůže říci: Toto je mé dílo. Protestantismus se může ukázati jen uprostřed strašných trosek, a o nich může říci se vší opravdovostí: Ty jsem nakupil.

Pokud zuřil v této sektě fanatismus, pokud v ní byl rozněcován přepjatými řečmi a živen politováníhodnými okolnostmi, plápolal v ní oheň, vyvíjela jistou sílu, která sice nebyla projevem žádné životní síly, avšak projevovala křečovité úsilí šílenství. Tento čas pominul, proud času odplavil tyto živly, které poskytovaly ohni potravu; a jakkoli se reformace namáhala, aby se uplatnila jako božské dílo, přece nemohla skrýti to, čím v pravdě je: dílem lidských vášní. Nedejme se klamati úsilím, které nyní opět vyvíjí. Co se tu hýbe, není živý protestantismus, nýbrž falešná filosofie, snad také politika nebo nízká zištnost, jimž jeho jméno musí sloužit za pláštík. A poněvadž se osvědčil jako dobře schopný k působení neklidu a vyvolávání rozkolů a uvolňování společenských pout, shromažďuje se voda, která ještě zůstala v kalužích, jež vydechují mor, aby se smrtelný jed ve zlatém poháru zrádně podal bezelstným národům.

Ale marně bojuje slabý smrtelník proti rameni Všemohoucího. Bůh neopustí své dílo, a ať se člověk namáhá sebe více, aby napodobil dílo Nejvyššího, nikdy se mu nepodaří vyhladit věčné znamení, jímž se odlišuje pravda od bludu. Pravda má v sobě svou sílu a moc, a poněvadž je souhrnem vztahů, kterými jsou spojeny bytosti, slučuje se a splétá se s nimi co nejúžeji, takže ani úsilí lidí, ani

otřesy dob je nemohou rozloučiti. Blud, klamný přelud vznešených svazků držících pohromadě vesmír, naproti tomu pokrývá jemu vyměřené území jako netvárná hromada suchých větví, které ani nepřijímají potravu ze země, ani se nezdobí zelení listí, nýbrž jen tvoří tajnou léčku ke zkáze poutníků.

Mějte se na pozoru, národové! Nedejte se zlákat třpytem, okázalými slovy a pokryteckou horlivostí; pravda se nehonosí ani nevychloubá, neboť je čistá a silná; blud se krášlí a nadouvá, poněvadž je prachnivina a bezmocnost. Pravda je krásná panna, která u vědomí své krásy pohrdá zevním vyšňořením, blud se zdobí a krášlí, a pokouší se mocí pozdvihnouti své vnější nedostatky, poněvadž jeho rysy jsou bez výrazu a života, jeho podoba bez půvabu a důstojnosti. Kdybyste se snad podivovali jeho horlivosti a úsilí, pak vězte, že je jen potud silný, pokud se kolem něho shlukuje nějaká sekta nebo strana; vězte, že svým neurvalým jednáním a svými násilnými prostředky se podobá zlověstnému meteoru, který za blýskání a hřmění se objeví a náhle opět zmizí, aby za sebou zanechal jen tmu, zkázu a smrt; pravda naproti tomu je denice, která klidně rozlévá své životodárné a radostné světlo, milým teplem zúrodňuje přírodu a všude šíří život, radost a krásu.

KAPITOLA XII.

O účincích, které by byl vyvolal u nás protestantismus.

Aby bylo lze účinky, které by mohlo vyvolati učení protestantismu u našeho lidu, posouditi podle své opravdové hodnoty, bude prospěšné, obrátíme-li zřetel na přítomný stav náboženských názorů v Evropě. Nepřihlížíme-li k opojení ideami, jakým se hlavně vyznačuje přítomnost, přece jen duch nevěry a bezbožnosti patrně ztratil mnoho na svém vlivu, a tam, kde na neštěstí dosud vládne, se proměnil v indiferentismus, zatím co v minulých stoletích tvořil vlastní systém. Čas oslabuje všechny výbuchy hněvu, dává posměchu a nadávkám na konec vyzníti neúčinně; posléze roztrpčuje ducha proti nesnášenlivosti a nevěrnosti stran, odhaluje bezdůvodnost systémů, nesrovnalost názorů, nerozvážnost úsudků, nedostatečnost důkazů; během doby vyjdou na jevo skutečnosti, kterými se prokáže tolik záměrů zrádnými, tolik řečí lživými, tolik účelů zavržitelnými, tolik prostředků zločinnými; a na konec pravda dojde opět k svému právu, věci budou nazvány svými pravými jmény a veřejné mínění dá se jiným směrem; co se před tím zdálo nevinné a ušlechtilé, ukáže se nyní zhoubné a hodné opovržení; a lež, zbavená své šalebné ma-

sky, setká se všude s nedůvěrou, s níž se měla vždy setkávati.

Jako všechny ideje, které vznikají u velmi civilisovaných národů, tak se nemohly a nechtěly ani irreligiosní názory omeziti na okruh teorie, nýbrž se rozšířily též do oboru praxe, kde se pokoušely ovládnouti všechna odvětví politiky a správy. Převrat, který musely vyvolati ve společnosti, byl však jim samým zhoubný, neboť nic tak dobře neodhaluje nedostatek systému, a především člověka tak dokonale nezklame, jako zkušební kámen zkušeností. Náš duch má neuvěřitelnou schopnost pozorovati věci z množství hledisek, a politováníhodnou plodnost na klamné závěry, aby podporoval ty největší nesrovnalosti; neboť v oboru výkladů je rozum sotva s to, aby unikl zchytralostem sofistiky. Na půdě zkušeností se však utváří vše jinak: rozum mlčí, kde hovoří skutečnosti; a když se potvrdí ve velkých a důležitých věcech zkušenost, jsou zdánlivé důvody sotva s to, aby přesvědčující výmluvnost přehlušily získané výsledky. Proto se stává, že člověk velkých zkušeností, jak denně pozorujeme, má vždy tak jemný a bezpečný takt, že již po povrchním prozkoumání nějakého systému dovede označiti všechny jeho nedostatky. Nezkrotná a domýšlivá nezkušenost se opírá o rozumové závěry a učenou okázalost, zatím co zdravý rozum, vzác-

ný a neocenitelný rozum povážlivě potřásá hlavou a klidně a s úsměvem přenechá času, aby prokázal jeho předpovědi.

Bylo by zbytečné, zkoumati ještě praktický výsledek onoho učení, jehož heslem byla nevěra; bylo již řečeno o této věci tolik, že opakovaný výklad mohl by se zdát zbytečným tlacháním. Postačí tudíž poznámka, že i ti, kdož ze zásady, zájmu, příchylnosti nebo jiných příčin patřili dosud předchozímu století, viděli se však nuceni opraviti své názory, omeziti své zásady, zastříti své plány, přetvořiti své systémy a ztlumiti prudkost svých potup, jestliže chtěli oněm spisovatelům, kteří byli miláčky jejich mládí, poskytnouti důkaz své vážnosti a úcty, tvrdit v shovívavém tónů, že „tito mužové byli velcí učenci, byť jen teoretičtí učenci"; jako kdyby na poli skutečností a fakt nebyla pouhá tak zvaná teoretická učenost nebezpečnou nevědomostí.

Ať je tomu jakkoli, je jisté, že tyto pokusy přivedly irreligositu jako systém v nepřízeň, a národové je pozorovali, i když ne s ošklivostí, tedy přece s nedůvěrou a nelibostí. Vědecká zkoumání, jež byla ve všech oborech podnícena irreligositou, která se v pošetilé naději domnívala, že nebe pomine, přestane hlásati Tvůrcovu vznešenost, že země se nebude již znáti k Tomu, který ji stvořil z ničeho, a celá příroda že bude svědčit proti Bohu, který jí

poskytl bytí a vdechl život, způsobila pohoršlivou roztržku, která se počala tvořiti mezi náboženstvím a vědami, a ukázalo se, že náboženské zpěvy, jež byly před dobou Husovou běžné, mohou beze škody pro čest vědy zaznívati také z úst učence devatenáctého století. A co máme říci o triumfech, kterých Církev dobyla ve všem, co je na zemi krásného, něžného a vznešeného? Jak velikým se ukázalo v těchto triumfech řízení Prozřetelnosti? Ano, ve všech velikých krisích lidstva má tato tajemná ruka, jejíž pokyny tvoří zákony vesmíru, takřka připraveného mimořádného muže, a v rozhodující chvíli tento muž vystoupí a půjde svou cestou, aniž by věděl kam, ale půjde jistým krokem, aby splnil vznešené poslání, které mu věčný Bůh předurčil.

Zatím co se Francie atheismem vrhla do moře krve a slz, tiše plul přes oceán neznámý muž; a zatím co síla bouře připravila jeho plavidlo o stožár, zamyšleně naslouchal strašlivému hlasu orkánu a pohroužil se do pozorování majestátu oblohy. Bloudě pustinami Ameriky, dotazoval se zázračných děl stvoření na jméno jejich Mistra; a hranice divočiny mu odpovídaly hřměním, lesy mu odpovídaly tlumeným šuměním a nádherná příroda harmonickými zpěvy lásky. Pohled na opuštěný kříž mu vyjevuje hluboké tajemství, šlépěje neznámého misi-

onáře probouzejí v něm mocné vzpomínky, které spojují Nový svět se starým; rozpadlý památník, chatrč v divočině mu vštěpují ony vznešené myšlenky, které lidstvo a lidské srdce pronikají co nejhlouběji. Opojen pocity, jimiž ho zmohlo velkolepé divadlo, s duchem plným vznešených myšlenek, srdcem plným sladkosti, jimiž je naplnil kouzelný půvab takové krásy, opět vstupuje na půdu své vlasti. A co zde nachází? Krvavé stopy bezbožnosti, trosky a popel staletých, ohněm ztrávených nebo kladivem barbarství zničených chrámů; nesčíslné hroby, které kryjí zbytky tolika nevinných obětí, když byly nedlouho před tím poskytovaly ve svých temnotách pronásledovaným křesťanům skryté útočiště. Nachází však také hnutí k lepšímu: opět vidí, jak náboženství sestupuje na Francii jako útěšná myšlenka, aby zmírnila bídu, jako dech života, aby opět oživilo mrtvou; pak všude zaslechne zvuky plné nebeské harmonie a v jeho veliké duši se kvasíce hýbají vnuknutí rozjímání a samoty, a ve vzletu extase opěvá ohnivou řečí krásy náboženství, odhaluje jeho jemné a vzácné vztahy k přírodě, a žasnoucímu člověku ukazuje v nenapodobitelných obrazech tajemné zlaté řetězy, které spojují nebe se zemí; tento muž byl Chateaubriand.

Musíme však připustiti, že opojení, které zachvátilo svět idejí, nebude opět tak hned vyléčeno, a hlu-

boké stopy, jež zanechala irreligiosita se svým zpustošením, bude možno zahladiti jen s nejkrajnější námahou. Duchové systému irreligiosity sice zemdleli; hluboká nespokojenost hýbá společností, která ztratila svou rovnováhu, rodina pociťuje, že se její pouta uvolnila, a individuum vzdychá po paprsku světla, prahne po útěše a naději. Ale kde by měl svět hledati chybějící oporu? Nastoupí pravou, jedinou cestu, a vrátí se do lůna katolické Církve? Bůh jediný zná tajemství budoucnosti; on jediný vidí ve vší jasnosti veliké události, které bez pochyby očekávají lidstvo; on sám ví, co přinese tato čilá horlivost, jež nutká duchy, aby zkoumali veliké sociální a náboženské otázky; on jediný ví, jaké ovoce budou příští pokolení sklízet z triumfů, jichž dobylo náboženství v krásných uměních, literatuře, vědách, politice, ve všech odvětvích duševní činnosti.

Co můžeme my slabí smrtelníci, stržení ženoucím se proudem otřesů a převratů? Můžeme sotva letmo pohlédnouti na chaos, který obklopuje naši cestu. O čem můžeme říci, že by v tom byla nějaká jistota? Můžeme jen dosvědčiti, že naše dny jsou dobou neklidu, pohybu, přechodu; že mnohonásobné výstrahy a opakovaná zklamání, plody neslýchaných pohrom a strašných převratů všude rozšířily nedůvěru vůči učení převratu a bezbožnosti, aniž by však na jeho místě dosáhlo opravdové ná-

boženství zaslouženého vlivu; že tolika pohromami obměkčené srdce se ochotně otvírá naději, aniž by duch přestával s velikou obavou hleděti do budoucnosti a v dáli snad neviděl nový řetěz neštěstí. Následkem revolucí, rozmachu průmyslu, čilosti a rozšíření obchodu, zdokonalení a úžasného rozšíření tisku, vědeckých pokroků, lehkosti, rychlosti a rozsahu dopravních prostředků, rozkladné činnosti protestantismu, nevěry a skepticismu, lidský duch, jak se zdá, ocitl se nyní v jedné z oněch přeměn, které v jeho dějinách tvoří právě tolik epoch.

Rozum, obraznost, srdce se nacházejí ve stavu mimořádného vzrušení, čilosti a vývoje, zatím co nám současně poskytují nejpodivnější kontrasty, nejsměšnější nesrovnalosti, ba i nejhrubší rozpory.

Pozorujeme-li vědy, kromě oněch zdlouhavých prací, oné neúnavné trpělivosti, umírněnosti a rozvážnosti, jimiž se vyznačovala učená zkoumání dřívějších dob a duch pozorování, shledáme manie zevšeobecňovat, úsilí posuzovati otázky z vysokého a obsáhlého hlediska, a zejména snaha zacházeti se všemi vědami tak, aby styčné body, kde splývají, pouta, kterými jsou spolu spjaty, a kanály, jimiž si vzájemně sdílejí světlo, se jevily spojeny.

Zkoumání o náboženství, politice, morálce, zákonodárství a správě jsou všechna spolu spjata, tvoří jedinou řadu, a jeví se na vědeckém nebi ve veli-

kosti a rozsahu, v jakém ještě nikdy nebyla viděna. Tento pokrok, nebo tato vada, nebo tento zmatek, jak to chcete nazvati, je skutečnost, jež při zkoumání ducha doby nebo nynějších náboženských poměrů nesmí býti přehlížena; neboť není dílem jednotlivce, není účinkem náhody, nýbrž plodem nesčetných příčin, které lidstvo přivedly až k tomuto bodu; je to veliká, z množství okolností vzniklá skutečnost, výraz duševních stavů naší doby, znamení síly a slabosti, předzvěst přechodu a nového utváření věcí, snad potěšitelné, snad však také nešťastné znamení. Kdo nepozoroval vzlet obraznosti, podivnou expansi srdce v této tak rozmanité, tak nespořádané, tak proměnlivé literatuře, která je současně tak bohatá na nádherné obrazy, tak bujná na něžné city, tak plodná na odvážné a ušlechtilé myšlenky? Říkejte si co chcete o úpadku věd, o ubývání učených zkoumání, poukazujte s ironickým úsměvem na osvětu století, obracejte zarmoucený zrak na učené, vědecké doby, a jako při každém podobném posuzování, tak také zde budou pravdy, nesprávnosti, přehánění; ale nepopřete, že, ať již je užitek z jejich plodů jakýkoli, lidský duch snad nikdy nevyvíjel takovou činnost, snad nikdy neměl tak živý a mnohostranný rozmach, a že se snad nikdy nepokoušel s tak prominutelnou dychtivostí a netrpělivostí nazdvihnouti závoj, který zahaluje nekonečnou budoucnost.

Kdo dovede zvládnouti tak si odporující a mocné živly? Kdo dovede na tomto tolika bouřemi hýbaném moři zjednati klid? Kdo je dovede spojit a sloučit v celek tak, aby to bylo něco trvalého a odolalo to působení času? Kdo to dokáže u živlů, které si tak velmi odporují, a ve svém ustavičném vzájemném boji často tak mocně vzkypí? Snad protestantismus se svým základním principem? Snad hlásání, šíření a obhajování oné rozkladné zásady, která povýšila úsudek jednotlivcův na rozhodujícího soudce ve věcech víry? Snad rozdílení Bible do všech vrstev společnosti?

Při svém nesmírném rozsahu, se svou pýchou na svou moc a na své vědění, při zábavách, kterými se rozptylují, a luxu, kterým choulostivějí, za ustavičného vlivu tisku a v držení dopravních prostředků, které by se naším otcům zdály pohádkovými, poskytují dnešní národové tento krb, kde nalezne každá vášeň svůj plamen, každé bezpráví svou záminku, každá špatnost závoj, každý zločin právní důvod, každý blud obhájce, každý zájem zástupce, kde jména střídají svůj význam a kde základy všeho jsoucího jsou podkopávány; tito národové, jež, nedbajíce tolika výstrah a zklamání, přece kolísají v děsivé nejistotě mezi pravdou a lží, kteří, i když občas vrhnou pohled na nebeské světlo, aby sledovali jeho paprsky, hned opět pospíchají za prchavým třpytem

bludičky, když se nyní vzchopí, aby zkrotili bouři, hned se opět vydávají na pospas větru a vlnám; tito dnešní národové nám poskytují právě tak zvláštní jako zajímavý obraz, kde nacházejí neomezené hřiště strach i naděje, vypočítavost i domněnky, aniž by si však lidé směli s jistotou lichotit, aniž by rozumný člověk mohl dělat něco chytřejšího než odevzdaně vyčkávat vývoj, jejž podle svých usnesení předepsal Pán, před jehož zraky se rozvíjejí se vší jasností události všech dob, jakož i příští osudy národů.

Lze však lehce rozpoznati, že protestantismus podle svého rozkladného principu, na němž spočívá, nemůže ani v oboru mravnosti ani v náboženství nic vytvořiti, čím by podporoval blahobyt národů; neboť toto blaho nemůže existovati, pokud se duchové vzájemně potírají v nejdůležitějších a nejvznešenějších otázkách lidského poznání.

Když divák v tomto temném chaosu, kde se ustavičně potírá a ničí tolik právě tak rozličných jako mocných živlů, hledá světelný bod, paprsek proti tmě, a účinnou myšlenku proti všeobecnému rozrušení, ideu, která by se zmocnila duchů a zavedla je na cestu pravdy, tu hned narazí na katolicismus jako jedinou moc, která by toho byla schopna; a při pohledu na lesk a moc, kterými, nehledíme-li na neslýchané úsilí, jež se denně vyvíjí k jeho zni-

čení, se hájí, srdce se naplní útěchou, naděje v něm opět procitne a vybízí je, aby pozdravilo toto náboženství a blahopřálo k novému triumfu, jehož bude na zemi dobyto.

Byl čas, kdy Evropa byla zaplavena proudem barbarů a rázem byly zničeny všechny památníky staré civilisace a kultury; kdy vzali za své zákonodárci se zákony, říše se svým leskem a mocí, učenci s vědami, umění se svými mistrovskými díly, vše; a nesmírné pruhy země, kde krátce předtím kvetla všechna civilisace a kultura, jak se vyvinuly během mnoha století, byly pojednou pohřbeny v nevědomosti a barbarství. Ale i uprostřed tohoto chaosu zářil ještě jasný paprsek, který se z Palestiny šířil po světě; marně se zdvihaly husté mraky, jež jej hrozily zahaliti tmou; živen dechem Věčného, ustavičně svítil; staletí plynula, ale světelný kruh se ustavičně rozšiřoval a národové, kteří jej snad považovali jen za vůdce, jenž je měl bezpečně provésti tmou, poznávali v něm zářivé slunce, které na všechny strany rozlévá světlo a život.

A kdo ví, zda tomuto náboženství v tajemných rozhodnutích věčného Boha není vyhražen obtížnější, ale právě tak požehnaný a skvělý triumf? Tím, že poučovalo nevědomé, civilisovalo barbary, zušlechťovalo hrubé a krotilo divoké, uchovalo lidstvo před ustavičným zotročováním ze strany nej-

hrubší moci a ponižující nevědomosti; přece však oč zářivější by byla jeho sláva, kdyby dovedlo opraviti názory, sjednotiti a očistiti mysli, stanoviti věčné základy každého společenského svazku, zkrotiti vášně, zameziti výstřelky a ovládati všechny projevy rozumu a vůle, takže by bylo takřka vedoucím a pořádajícím hlasem, který by současně podporoval každé odvětví poznání a pokroku, a lidstvu by vštěpoval patřičnou rozvážnost, tomuto lidstvu, v němž kvasí tolik živlů, jež bez středu, jenž je přitahuje, ustavičně hrozí zkázou a chaosem?

Člověku není dopřáno, aby prohlédl budoucnost; ale fysický svět by propadl děsivé zkáze, jakmile by základy, v nichž různé pohyby všech systémů nacházejí svou jednotu, řád a jednomyslnost, chyběly byť jen na okamžik; a kdyby se lidstvo v mnohočlenném utváření svého pohnutého života nesvěřilo vedení pořádajícího, všeobecného a neproměnného principu, musel by pohled na osud příštích pokolení naplniti ducha pochmurnými myšlenkami a srdce těžkou úzkostí.

Naproti tomu objevil se nanejvýš potěšitelný zjev, totiž podivuhodný pokrok katolicismu v různých zemích. Ve Francii a v Belgii sílí jeho vliv, na severu, jak se zdá, se ho obávají, poněvadž jej tak horlivě potírají; v Anglii za méně než půl století učinil takové pokroky, že kdyby tu nebylo svědectví nepo-

chybných skutečností, mohlo by se to zdáti neuvěřitelným; a ve svých misiích opět projevuje takovou podnikavost a plodnost, že nám to připomíná doby jeho nejmocnějšího vlivu.

Tísnivá obava naplňuje duši při pouhé myšlence, že by jednou z našeho středu mohla vymizet ona náboženská jednota, která je tak hluboce spojena s našími návyky, našími zvyky, našími mravy a zákony, jež v jeskyni Covadongy střeží kolébku naší říše, která je symbolem našeho praporu v zápase po osm set let proti strašlivé moci půlměsíce; náboženská jednota, která uprostřed tak pohnutých dob dovedla naši civilisaci k tak bohatému rozkvětu, která provázela naše strašné prapory, když ji Evropa umlčovala, která vedla naše mořeplavce k objevům nových světů a jim nejprve ukazovala cestu kolem zeměkoule, která posilovala naše vojáky, aby vykonali bohatýrské výboje, a v poslední době korunovala dlouhou řadu takových velikých činů pádem Napoleona. Vy, kdož tak lehkomyslně zatracujete díla staletí, kdož urážíte španělský národ takovou opovážlivostí, a pomlouváte základy naší civilisace jako barbarství a ohlupování, víte též, koho urážíte? Víte, co oživovalo ducha velikého Gonzalva, Ferdinanda Corteza, Pizzara, vítěze u Lepanta? Nemáte úctu před stínem Garcilasovým, Herrerovým, Ercilovým, Ludvíka z Leone, Cervante, Lope de Ve-

ga? Odvažujete se snad zpřetrhat pouto, které nás s nimi pojí, ukázat nás jako nehodné vnuky tak osvícených mužů? Je snad vaším úmyslem vyhloubit propast mezi naší vírou a jejich vírou, našimi mravy a jejich mravy a tak nás oloupit o všechnu tradici, pohřbít naše nejkrásnější a nejskvělejší vzpomínky, a ponechat nám velkolepé a vznešené památníky náboženského smýšlení naších předků jen jako přísnou a výmluvnou důtku? Líbilo by se vám, kdyby vyschly bohaté prameny, jejichž silami opět probudíme literaturu, oživujeme nově vědu, přetvořujeme zákonodárství, opět pozdvihujeme národního ducha, opět křísíme naši slávu, a tento nešťastný národ tím, že mu propůjčujeme ono štěstí a onen blahobyt, o které tak horlivě usiluje a jež tuší ve svém srdci, můžeme povznésti k onomu vysokému stupni, k němuž jej opravňují jeho ctnosti?

KAPITOLA XIII.

O protestantismu a katolicismu v jejich vztahu k pokroku sociálnímu. - Předběžný přehled.

Když jsem byl porovnal v právě načrtnutém obrazu katolicismus a protestantismus v náboženském ohledu, a prokázal přednosti prvního před druhým

nejen pokud se týče jistoty, nýbrž také ve všem, co se týká náklonností, názorů, zásad a podstaty lidského ducha, bylo by snad na místě prozkoumati jinou, jistě právě tak důležitou, ale ještě spletitější otázku, při čemž bude třeba vyvrátiti těžké námitky a odstraniti množství omylů a předsudků. Uprostřed obtíží, jež jsou spojeny s tímto podnikem, posiluje mě mocná naděje, že totiž zajímavost látky, která současně zcela odpovídá vědeckému vkusu století, snad přiláká k četbě, a tak ujdu nebezpečí, jemuž se vystavuje každý obhájce katolického náboženství: zavrhnou ho dříve než ho vyslechnou. Tato otázka se dá vyjádřit takto: Je katolicismus nebo protestantismus prospěšný opravdové svobodě, opravdovému pokroku národů, věci civilisace?

Svoboda, to je jedno z těch právě tak všeobecně běžných jako nechápaných slov, která, poněvadž obsahují mnohoznačný, zvučný pojem, jsou zdánlivě velmi jasná, zatím co podle množství a různosti předmětů, pro něž bývají používány, připouštějí nesmírný počet významů, takže lze jejich pojem velmi těžko určiti. Kdo by dovedl vypočísti všechny pojmy, pro něž bývá použito slova svoboda? Ačkoli se všemi je spojen jen jeden pojem, který bychom mohli nazvati základním, přece odstíny a odstupňování, jimž podléhá, jsou nesčetné. Vzduch se po-

hybuje volně všemi směry, uvolňujeme vše kolem rostliny, co by mohlo brániti jejímu volnému vývoji a růstu, uvolňujeme vodní strouhu, aby voda měla volný běh; pouštíme ryby ze sítě, ptáka z klece, abychom jim poskytli svobodu; jsou volné mravy, volné myšlenky, svobodné řeči, svobodná vůle, svobodný obchod; bez svobody je člověk zajatec, nezletilý syn; velmi omezenou svobodu má dívka, žena je právě tak málo svobodná, v cizině si člověk počíná svobodně, vojín nemá žádnou svobodu; mnozí jsou osvobozeni od odvodu, dávek; je svoboda hlasování, volné názory, volné výklady, volné zpracování, svobodný obchod, svoboda učení, svoboda tisku, svoboda svědomí, občanská svoboda, politická svoboda, spravedlivá a nespravedlivá, rozumná a nerozumná, mírná a nemírná, omezená a neomezená, bezuzdná, časná a nečasná svoboda; ale nač toto únavné vypočítávání! Vždyť téměř nelze dokončiti tak obsáhlý úkol. Zdá se mi nicméně nezbytným prodlíti poněkud déle u tohoto předmětu, ba i při nebezpečí, že budu čtenáře nuditi; snad toto nudící prodlení přispěje k tomu, aby vštípilo jeho duchu spásnou pravdu, že i když se v hovorech, ve spisech, veřejných jednáních a v zákonech tak často používá tohoto slova svoboda u nejbezvýznamnějších věcí, je dobře snad též uvažovati i o množství a podstatě představ, které probouzí v příslušném případě, u-

važovati o smyslu výkladů, jež připouští předmět, o smyslu odstínů, které s sebou přinášejí okolnosti, obezřelosti a rozvahy, které vyžaduje rozmanité používání.

Jakkoli možno chápati slovo svoboda, přece zřejmě svým významem značí vždy nedostatek příčiny, kterou by byl výkon nějaké schopnosti zabraňován nebo omezován. Z toho vyplývá, že, aby se mohl pokaždé určiti pravý význam tohoto slova, třeba uvážiti podstatu i okolnosti schopnosti, jejímuž výkonu je bráněno nebo je omezován, aniž by se pustily se zřetele různé věci, na něž se vztahuje, jako podmínky jejího vykonávání, jakož i povaha, účinnost a dosah příčiny, kterou by bylo účinku dosaženo. Abychom ujasnili věc, prozkoumejme větu: Člověk musí mít svobodu myšlení. Tím je řečeno, že myšlení člověka nemá být omezováno. Je však zde myšleno fysické omezení, které by bylo bezprostředně vůči myšlení samo vykonáváno? Pak je věta docela bezvýznamná; neboť poněvadž takové omezení je nemožné, je zbytečno říkati, že by se nemělo vykonávati. Nebo má tím být řečeno, že se nesmí omezovati projev myšleného, to znamená, že se nesmí potlačovati nebo omezovati svoboda veřejného projevování všeho, co si kdo myslí; pak je učiněn veliký krok, a otázka je převedena na docela jiné pole; a nechce-li se tím

vyjádřiti, že každému člověku v každý čas a na každém místě je dovoleno vyslovit o každém předmětu vše, co mu napadne, a způsobem, jak se mu líbí, pak musíme rozeznávati věci, osoby, čas, místo, způsob, všechny podmínky; zkrátka musíme bráti zřetel na tisíce okolností; musíme některou docela odstraniti, jinou omeziti, tuto rozšířiti, onu omeziti, to znamená, vynaložiti takovou námahu, že je zbytečno ve prospěch svobody myšlení uváděti tuto tak mnohoznačnou větu s její zdánlivou prostotou a jasností. A vnikneme-li do svatyně myšlení, do tohoto místa, kam nevnikne žádný zrak, a jež je otevřena jen Božímu oku, copak znamená svoboda myšlení? Nemá snad myšlenka také své zákony, jímž se musí nezbytně podrobiti, nechce-li zaniknouti v chaosu? Může nedbati pravidel zdravého rozumu? Může nechat nepovšímnuty rady zdravého rozumu? Může zapomínati, že jejím cílem je pravda? Může obcházeti věčné zásady morálky?

Vidíme tedy, zkoumáme-li význam slova svoboda a použijeme-li je pro to nepochybně nejsvobodnější v člověku, pro myšlení, nalezneme takové množství a různost významů, že musíme dělati nesmírný počet rozlišování, a všeobecnou větu nezbytně omeziti, chceme-li jinak něco vyjádřiti, co nemá odporovati pravidlům zdravého rozumu a zdravému chápání, věčným zákonům morálky, blahu indivi-

dua samého, jakož i řádu a zachování společnosti. A co by se nedalo říci o tolikerém jiném užití slova svoboda, jež se pod neurčitými a kolísavými, úmyslně do dvojsmyslnosti a tmy zahalenými jmény ustavičně vyslovuje?

Uvádím tyto příklady jen proto, abych zabránil záměně pojmů; neboť jako obhájce věci katolicismu nepotřebuji hovořiti ve prospěch potlačování, ani svolávat na lidi železnou ruku, ani tleskat k porušování jejich svatých práv. Ano, svatými nazývám jejich práva, poněvadž podle učení vznešeného náboženství Ježíše Krista, podle svého vznešeného původu a svého určení, podle obrazu Božího, který z něho vyzařuje a podle milosti, kterou byl Synem věčného Otce z nevýslovné lásky spasen, je člověk v očích svého spolubližního posvěcen; Božským náboženstvím jsou práva člověka prohlášena za svatá, poněvadž jejich Božský původce každému hrozí věčným ohněm, nikoli jenom tomu, kdo ho usmrtí, kdo s ním zle nakládá, kdo ho oloupí, nýbrž dokonce i každému, kdo by mu jen slovem chtěl ublížit. „Kdo by řekl bratru svému „blázne“, propadne pekelnému ohni.“ (Matouš 5, 22.) Tak mluvil Božský Mistr.

Proto se dme hruď ušlechtilým rozhořčením, když slyšíme, že náboženství Ježíše Krista jest obviňováno, že se pokouší zotročiti lidstvo. Nelze sice popí-

rati, že, zaměňuje-li se duch pravé svobody s duchem demagogů, nebude ten v katolicismu nalezen; nebudou-li však jména příliš převrácena, přiloží-li se slovu svoboda jeho nejrozumnější, nejpřirozenější, nejprospěšnější a nejvhodnější význam, pak může katolické náboženství vznésti nárok na vděčnost lidského pokolení: národy, které se k němu hlásily, civilisovalo; a pravá svoboda je v civilisaci.

Je všeobecně uznávanou a veřejně přiznanou skutečností, že křesťanství vykonalo na vývoj evropské civilisace mocný a blahodárný vliv; přece však někteří lidé mu nepřikládají patřičnou důležitost, poněvadž civilisaci jak se sluší neocenili. Občas bývá, pokud se týče civilisace, rozeznáván vliv křesťanství od vlivu katolicismu, při čemž se zásluhy prvého vyzdvihují až k nebi, zatím co se druhému přiznává toliko nejskoupější uznání, aniž by se uvážilo, že, co se týče evropské civilisace, katolicismus si zaslouží největší a pro dlouhý čas dokonce výlučné pozornosti, poněvadž provádění tohoto obrovského díla po dlouhá staletí příslušelo toliko jemu. Lidé však nechtějí nahlédnouti, že při vystoupení protestantismu v Evropě bylo toto dílo již blízko svému zakončení, a katolicismu se s nezodpovědnou nespravedlností a nevděčností předhazoval duch barbarství, ohlupování a potlačování, zatím co se mohli

chlubiti velikou civilisací, osvětou a svobodou, za něž přece hlavně měli co děkovati jemu.

I když také nemají chuti prozkoumati nejtajnější vztahy katolicismu k evropské civilisaci, i když jim chybí potřebná trpělivost k dlouho trvajícím zkoumáním, s nimiž je takové zkoušení spojeno, tak přece se zdá býti účelné pohlédnouti letmo na stav oněch zemí, kde katolické náboženství v pohnutých dobách nevykonávalo docela svůj vliv, a porovnati jej s poměry druhých zemí, kde byl vládnoucím principem. Východ a západ, jež oba prodělaly veliké převraty, oba oddány křesťanství, avšak tak, že na Východě byl katolický princip slabý a vratký, zatím co na Západě spočíval na silných a hlubokých základech, tvoří dva velmi vhodné srovnávací body, chce-li člověk posouditi, co křesťanství bez katolicismu dokázalo, kde šlo o to, zachránit civilisaci a existenci národů. Na Západě byly převraty četné a strašné, chaos dosáhl vrcholu, a přece z tohoto chaosu vyrazilo světlo a život. Ani barbarství národů, kteří zaplavili tyto země, a v nich se usadili, ani zuřivé vpády Islamu v největším rozkvětu jeho moci, nebyly s to, aby udusily zárodek bohaté a plodné civilisace. Na Východě vše stárnouc šlo vstříc úpadku, nic se již neomlazovalo, a pod nárazem berana, který proti nám nic nezmohl, vše se zhroutilo. Tato duševní moc Říma, tento vliv na záležito-

sti časné, měly docela jiné výsledky, než za podobných okolností měl jeho žlučivý protivník.

Měla-li by býti Evropa někdy ohrožena novým velikým a všeobecným převratem, vzniklým buď následkem všeobecného výbuchu revolučních myšlenek nebo násilného vpádu pauperismu do sociální moci a vlastnictví, měl-li by se dáti na pochod onen kolos, jenž se zdvihá na svém trůně, zbudovaném ve věčném sněhu na severu, který má v hlavě osvětu a v ruce třímá slepou moc, který současně vládne nad pomocnými prameny civilisace i barbarství, jehož zraky jsou ustavičně upřeny s onou chtivostí a lstivostí, jakými se v dějinách vyznačují všichni dobyvatelé k východu, poledni i západu, aby v příznivém okamžiku vyrazil k útoku na nezávislost Evropy, pak snad spatříme prokázáno skutkem, co by ve velkých nesnázích dovedl katolický princip, pak by se lidé přesvědčili o moci této jednoty, jak je hlásána a hájena katolicismem, pak by se poznala při pohledu na středověk jedna z příčin slabosti Východu a životní síly Západu, pak bychom se rozpomněli na skutečnost, na kterou, ačkoliv je teprve z nedávné doby, rádo by se zapomnělo, totiž, že onen národ, na jehož hrdinství se zlomila Napoleonova moc, je příslovečně zván katolický. A kdo ví, zda přehmaty Ruska proti katolicismu, na něž si stěžoval náměstek Ježíše Krista

tak dojemnými slovy, nevznikly z tajné předtuchy nebo snad také z předvídavosti, aby oslabilo tuto vznešenou moc, která, kde šlo o věc lidství, vždy stála v čele všech velikých hnutí? Avšak vraťme se k svému předmětu!

Nedá se popříti, že evropské civilisaci od šestnáctého století přibylo na plnosti a lesku, ale bylo by omylem, připisovati tento zjev protestantismu. Aby se prozkoumal vliv a účinnost skutečnosti, musíme míti na zřeteli nejen úspěchy, jež po ní nastaly, nýbrž též uvážiti, zda tyto úspěchy nebyly již připraveny, zda-li nejsou více než nezbytným výsledkem předchozích skutečností; zde se nesmíme říditi podle závěru, který filosofové označují za sofistický: Poté, tedy skrze to; post hoc, ergo propter hoc. Bez protestantismu a před protestantismem dosáhla evropská civilisace úsilím a vlivem katolického náboženství vysokého stupně; a plnost a lesk, jichž od té doby dosáhla, se nevyvinuly mocí protestantismu, nýbrž bez zřetele na protestantismus.

K mylným názorům o tomto předmětu nemálo přispělo to, že se lidé vesměs spokojovali s povrchním zkoumáním křesťanství i onoho učení o bratrství, jež tak velmi doporučovali, aniž by se hlouběji vniklo do církevních dějin. Aby se pochopil náboženský systém ve své nejhlubší podstatě, nestačí

seznámiti se s jeho hlavními zásadami, musíme jej sledovat krok za krokem, aby se vidělo, jak uskutečňuje tyto zásady, jak překonává překážky, které se mu staví do cesty. Nikdy se nepochopí dějinná skutečnost úplně, dokud se pozorně neprozkoumají její dějiny; a bádání o dějinách katolické Církve v jejich vztazích k civilisaci má ještě velmi daleko k dokonalosti. Ne že by se neprováděla hluboká bádání v církevních dějinách, nýbrž od té doby, co se vyvinul duch společenské zkázy, nejsou předmětem oněch podivuhodných prací, jež z dogmatického a kritického stanoviska vrhly na ně tolik světla.

Druhá překážka, která nedovoluje patřičné osvětlení tohoto předmětu, je přílišná důležitost, jež se přikládá plánům lidí, zatím co se přehlíží vážný a majestátní běh věcí. Měří se velikost, oceňuje se povaha událostí podle bezprostředních pohnutek, jimiž byly určovány a podle účelů, jež osobnosti do toho zapletené měly na mysli: to je však velký omyl! Pohled musí zabrati větší území, musí sledovati ponenáhlý vývoj myšlenek, jejich vliv na události, pozorovati zařízení, které vyvolaly v život, to vše však v celku, to znamená pozorovati to na velikém obsáhlém obraze, aniž by se prodlévalo u jednotlivých skutečností v jejich bezvýznamných zvláštních okolnostech. Neboť je to snad příliš má-

lo povzbudivá pravda, že vývoj jedné z oněch velikých událostí, která přetvořila osud značné části lidstva, většinou nebyl chápán právě muži, kteří do ní byli zapleteni a hrají v ní významnou úlohu. Vývoj lidstva je veliké drama, osoby jsou lidé, kteří tu vystupují a opět odcházejí; člověk je malý, jen Bůh je veliký. Ani hrdinové na jevišti starých východních říší, ani Alexandr na svých dobyvatelských výpravách v Asii, kterými si podrobil tolik národů, ani Římané se svou světovládou, ani barbaři při pádu a vyvrácení římské říše, ani Musulmani jako vládci Asie a Afriky a postrach nezávislé Evropy, nemyslili nebo nemohli myslit, že jsou jen nástroji, které mají způsobit přetváření věcí, jak se jim nyní podivujeme.

Tím má býti naznačeno, že pokud se týče křesťanské civilisace, zkoumají-li se a analysují skutečnosti označující její cestu, domněnka, jako by mužové, kteří při tom hlavně spolupůsobili, poznali úspěch své činnosti v celém jejím rozsahu, je zbytečná, ba občas neúčelná. K slávě člověka postačí, aby byl považován za vyvolený nástroj Prozřetelnosti, aniž by bylo zapotřebí přikládati jeho zvláštnímu náhledu nebo osobním záměrům přehnaný význam; postačí uznání, že paprsek nebe ozářil jeho hlavu, ale je zbytečno se domnívati, že sám předvídal, že odlesk tohoto paprsku bude v nekonečných světel-

ných pruzích padati na příští pokolení. Bezvýznamní lidé jsou obyčejně bezvýznamnější než si myslí, velcí mužové bývají občas větší, než se domnívají; nepoznávají celou svou velikost, poněvadž nevědí, že jsou nástroji vznešených úradků Prozřetelnosti.

Třeba uvážiti ještě jedno, co třeba míti na mysli při zkoumání této veliké události, totiž, že nesmíme hledati žádný systém, jehož souvislost a shoda jsou patrny již na první pohled. Musíme se vpraviti do toho, že spatříme některé nepravidelnosti a nepříjemné zjevy, musíme se střežiti dětinské netrpělivosti, která chce předbíhati čas; je nezbytné, abychom se vzdali touhy, která s větší nebo menší mocí v nás přebývá, že nalezneme vše utvářeno podle našeho způsobu nazírání, že uvidíme vše provedeno podle naší záliby. Nevidíte, jak nádherná, bohatá a rozmanitá příroda v jistém nepořádku marnotratně plýtvá svými plody, když nejdražší kámen a žíly nejušlechtilejšího kovu skrývá pod hromadami hrubé země, když vedle nejlíbeznějších niv ukazuje nekonečné řetězy hor, nepřístupné skály, strašlivé propasti? Nevidíte tento zdánlivý nepořádek, toto plýtvání, uprostřed něhož spolupůsobí nesčíslné síly v tajuplné shodě, aby vytvořily tento zázračný celek, jenž uchvacuje naše oko a okouzluje přírodozpytce? Podobně je to s lidstvem: tu a tam roztroušeny nastupují události, aniž by často po-

skytovaly zdání řádu nebo souvislosti; příhody následují po sobě, doléhají, aniž by prozrazovaly plán; lidé se sjednocují a rozdělují, podporují a pronásledují jeden druhého, avšak čas, tato nezbytná moc při provádění velkých děl, jde svým chodem a vede vše k určení, jež bylo předepsáno v usneseních Věčného.

Takto lze pochopit cestu lidstva, takto se koná filosofické studium dějin, takto se člověk naučí poznávat vliv oněch plodných myšlenek, mocných systémů, jež se časem vynoří mezi lidmi, aby vyvolaly novou tvářnost věcí. Objeví-li takto člověk pod příkrovem událostí plodnou myšlenku, mocný systém, tu místo aby se polekal při pohledu na tu neb onu nepravidelnost, naopak se uklidní a posílí. Jestiť znamenitým svědectvím pro pravdu, jež obsahuje tato myšlenka, svědectvím pro životní sílu tohoto systému, že prošly chaosem století a neporušeny vyšly z nejstrašnějších otřesů. Že se ten neb onen člověk nepodrobil myšlence, neodpovídal účelu systému, to nic neznamená; jen když systém přežil převraty, myšlenka nezahynula v bouřlivém moři vášní. Pak je poukaz na slabost, ubohost, trestnost a bezbožnost lidí nejvýmluvnější obranou myšlenky a systému.

Posuzujeme-li takto lidi, neopustíme ani své vlastní stanovisko, ani na ně neklademe požadavky, ja-

ké rozumně klásti nemůžeme. Ponecháme-li lidi takřka v hlubokém řečišti proudu událostí, nepřičteme-li jejich soudu a jejich vůli žádný větší obor působnosti, než jaký jest jim přiměřený; a aniž bychom podceňovali proto velikost a význam díla, k němuž přispěli, nepřikládáme-li jejich osobnosti žádnou přehnanou důležitost tím, že jim věnujeme nezaslouženou chválu, nebo vznášíme proti ním nespravedlivou hanu, pak nebude doba a okolnosti nehorázně zaměňovány; s klidem a střízlivě divák zkoumá události, jež se rozvíjejí před jeho zrakem; nemyslí si o vládě Karla Velikého to, co si může mysliti o panství Napoleonově, a nepronáší trpkých výroků o Řehoři VII., poněvadž ve své politice nesledoval stejný směr jako Řehoř XVI.

Mimo to si dobře povšimněte, že od filosofického dějepisce nežádám bezcitnou neúčast k dobru a zlu, k spravedlnosti a nespravedlnosti; dobře si povšimněte, že nežádám shovívavost k nepravosti, nebo že si snad přeji, aby byly zkráceny zásluhy ctností; nesouhlasím s onou fatalistickou dějepisnou školou, jež by chtěla znova pozdvihnouti na trůn světa osud lidí starověku, školu, která by při větším vlivu zmařila nejkrásnější část historických prací a zadusila světlé paprsky nejušlechtilejších myšlenek. Vidím ve vývoji lidstva plán, souvislost, ne slepou nezbytnost; nevěřím, že události zmateně bez ladu

víří v temné urně osudu, ani že osud svírá svět železným prstencem.

Ano, vidím staletími napjat zázračný řetěz, ale nikoli řetěz, který by překážel pokroku jednotlivců nebo národů; řetěz, jenž se v jemných výkyvech podrobuje přílivu a odlivu, jak toho vyžaduje povaha věcí, a který svým dotykem v lidech probouzí veliké myšlenky; zlatý řetěz, jenž třímá ruka Stvořitele a řídí jej s nekonečnou moudrostí a láskou.

KAPITOLA XIV.

Byl v době objevení se křesťanství ještě jiný princip obnovy?

V jakém stavu nalezlo křesťanství svět? Této otázce musíme věnovati svou pozornost, chceme-li náležitě oceniti dobrodiní, jež toto božské náboženství přineslo člověku a lidstvu, a chceme-li poznati pravou podstatu křesťanské civilisace.

Věru, pochmurný obraz skýtala společnost, v jejímž lůně spatřilo světlo světa křesťanství. Pokryta lesklými cetkami, v srdci však zachvácena smrtelnou nemocí, skýtala obraz nejodpornější hniloby pod třpytným hávem nádhery a bohatství. Při morálce bez podkladu, nečistých mravech, bezuzdných

vášních, bezmocných zákonech a náboženství, jež popíralo Boha, byly ideje hříčkou předsudků náboženského fanatismu a sofistických zchytralostí. Člověk byl sám sobě hlubokým tajemstvím a nedovedl oceniti svou důstojnost, poněvadž se stavěl na roveň zvířeti, a pokoušel-li se o to někdy, tu se nedovedl udržeti v mezích, jež stanovily rozum a příroda; neboť zatím co větší část lidstva hynula v nejhorším otroctví, lidé se domnívali, že mohou stavěti na oltáře bohů hrdiny, ba i nejohavnější netvory.

Takové živly musely dříve nebo později přivoditi záhubu společnosti; a i kdyby se nebyla přivalila mohutná vlna barbarů, přece by společnost neušla převratu, poněvadž neznala ani jedinou plodnou myšlenku, ani jedinou útěšnou myšlenku, ani jediný paprsek naděje, jimiž by se mohla zachrániť před zánikem.

Modloslužba pozbyla své moci; opotřebováno časem a hrubým zneužíváním ze strany vášní, její slabé tkanivo se rozpadlo pod pitevními noži filosofického zkoumání; a i když podle zakořeněných návyků vykonávala ještě mechanicky vliv na národy, přece byl nepatrný, aby uspokojil lidstvo nebo aby probudil ono žhavé nadšení, jež rozplameňuje k velikým činům, nadšení, které může být probuzeno v nezkažených srdcích i nejpošetilejší a nejne-

chutnější pověrou. Vezme-li se v úvahu zkáza mravů, ochabnutí duchů, změkčující luxus, nesmírný sklon k nejodpornějším kratochvílím a nejhnusnějším zábavám, tu jasně vidíme, že náboženské názory si sotva již uchovaly stín onoho majestátu, jaký jsme viděli v dobách heroů, a svou bezobsažností měly na ducha národů svrchovaně nepatrný vliv, zatím co politováníhodným způsobem sloužily za nástroje zkázy. Také tomu nemohlo býti jinak. Nedalo se očekávati od národů, kteří jako Řekové a Římané se povznesli na tak vysoký stupeň kultury, jejichž mudrci zkoumali nejvznešenější otázky Božství a člověka, že setrvají v oné prostotě, jíž bylo zapotřebí k nepřekonatelným nechutnostem pohanství; i když také to mohlo býti názorem většiny nevědomého lidu, jisté je, že nenacházelo již žádné víry u těch, kdo se povznesli nad obyčejný obzor, k nimž patřili bystrozrací myslitelé jako byl Cicero, a kteří se kochali zlomyslnými vtipy svých satyrických básníků.

Snad však při bezmocnosti náboženství byla věda s to poskytnouti útěchu. Dříve než blíže prozkoumáme, čeho se lze od ní nadíti, musím poznamenati, že věda nikdy nezaložila stát, ani nedovedla opět zříditi jeho ztracenou rovnováhu. Ohlédněme se na dějiny starověku a objevíme v čele některých národů vynikající muže, kteří svým kouzelným vli-

vem na mysl předpisují zákony, odstraňují zlořády, opravují názory, řídí mravy a zajišťují si panství, jež se opírá o moudré zásady, kteří větší nebo menší měrou národům, jež se svěřili jejich vedení a péči, připravují štěstí a blahobyt. Ale bylo by velikým omylem, kdybychom předpokládali, že by postup těchto mužů byl následek učených výpočtů; obyčejně prosté, často také drsné a hrubé bytosti, jednaly podle popudů svého dobrého srdce a podle vnuknutí zdravého rozumu a správného pohledu, s nimiž otec řídí domácí záležitosti rodiny, nikdy se však neřídily oněmi ubohými výmysly, jež nazýváme teoriemi, neobsažnou ideovou směsí, kterou pompésně jmenujeme vědou. Či snad byly nejkrásnější ty doby Řecka, kdy zářili Plato a Aristoteles? Pyšní Římané, kteří si podrobili svět, jistě neměli nadbytek a rozmanitost vědění, jakému se obdivujeme v době Augustově; nicméně kdo by zaměňoval jednu dobu s druhou, jedno pokolení s druhým?

Také novější doby by nám mohly poskytnouti množství důkazů nedostatečnosti vědy, kdy se jedná o sociální zřízení, což lze tím lehčeji postřehnouti, jsou-li známy praktické výsledky, k nimž vedly přírodní vědy. Zde, mohlo by se říci, bylo člověku dáno, co mu tam bylo odepřeno, takže při bližším pozorování různost není tak veliká, jak se na první

pohled zdá. Chce-li člověk použíti vědomostí, jež získal o přírodě, cítí se nutkán ctíti ji; a byť by se sebe více namáhal, nepodařilo by se mu jeho slabou rukou ji značnou měrou přetvořiti, a tak se omezuje na malé pokusy, a právě touha po úspěchu ho nutí, aby se podrobil zákonům, jimiž tělesa, k nimž se obrací jeho činnost, se řídí. Při použití sociálních věd je to však jiné; člověk může na společnost bezprostředně působiti; je s to jí svou rukou otřásti, nevidí se nucen omezovati své pokusy na bezvýznamné předměty a dbáti věčných zákonů lidství, nýbrž může je podle libosti přetvářeti, zacházeti s nimi podle svých nálad a celému lidskému pokolení přivoditi hrozné zlo. Vzpomeňme si na podivné názory o přírodě, jaké měly staré a nové filosofické školy a pochopíme, kam by bylo přivedeno zázračné zřízení vesmíru, kdyby filosofové s ním směli zacházeti podle svého dobrého zdání. Na neštěstí je to se společností jinak; pokusy jsou namířeny proti ní samé, proti jejím věčným základům, a z toho vzniká největší zlo, jež však vždy ukazuje nedostatečnost lidského vědění. Nezapomínejme, že vlastní věda je málo schopná, aby přispěla k obnovení společenských zřízení; a v nových dobách, kdy se tolik vychloubá svou zdánlivou plodností, musíme jí připomenouti, že to, co připisuje svému úsilí, je přece ovocem staletí, správného cítění ná-

rodů a snad vnuknutím velikých duchů, že však cítění národů a vnuknutí velkých duchů nemají s vědou nic společného.

Ponechme však stranou tyto všeobecné úvahy, ačkoliv velmi přispívají k poznání člověka, a zkoumejme to, co můžeme očekávati od falešného světla vědy, jež se v řečené době ještě udržela na troskách starých škol. Jakkoli nepatrné bylo v těchto věcech poznání starých filosofů, i když bylo prvního řádu, přece musíme doznati, že jména jako Sokrates, Plato, Aristoteles připomínají něco, co je hodno úcty, a že, nepřihlížíme-li k jejich přehmatům a omylům, vzbuzují v nás důstojné pojmy o vznešenosti jejich ducha. Když se však objevilo křesťanství, byly zárodky vědy, jež tito velcí duchové zaseli, již udušeny; na místo vznešených a plodných myšlenek nastoupily sny, touha po vědění byla vytlačena touhou po disputaci, a zralost úsudku a bystrost dokazování byly nahrazeny zchytralostmi a klamnými závěry.

Když byly svrženy staré školy a na jejich troskách zřízeny právě tak neplodné jako podivné systémy, všude se to hemžilo sofisty, kteří se podobali onomu odpornému hmyzu, který se shromažďuje kolem hnijící mrtvoly. Vzácné výklady vědy té doby nám zachovala Církev v dějinách prvních kacířů, kde, nepřihlížíme-li k jejich hluboké nemravnosti, která nás

pobuřuje, nalezneme pohromadě vše, co je pošetilého, nechutného a ubohého.[12])

Ačkoliv římské zákonodárství, které nám tak velmi doporučují pro jeho spravedlnost a správnost, moudrost a takt, možno počítat k nejvzácnějším ozdobám římské civilisace, přece jen nebylo dostatečné, aby odvrátilo nedalekou zkázu společnosti. Společnost nikdy nemůže za své zachování děkovati právníkům, neboť takové dílo není nikdy v oboru vlivu právnické vzdělanosti. Byť by zákony byly sebe dokonalejší, byť by právověda dosáhla nejvyššího stupně svého lesku, byť by soudci byli naplněni nejchvalitebnějším smýšlením a vedeni nejčistšími úmysly, vše je marné, je-li srdce společnosti zkažené, ztratily-li mravní zásady svou moc a odporují-li mravy ustavičně zákonům.

Povšimněme si obrazu římských mravů, jak nám jej vykreslili sami římští dějepisci a uvidíme, zda jsou v něm rysy poctivosti, spravedlnosti a zdravého rozumu, jež římskému zákonodárství zjednaly čestné příjmení p s a n ý r o z u m.

Na důkaz nestrannosti úmyslně opomíjím vyjmenovati nedostatky, jež lpí na římském právu, abych odvrátil od sebe výtku, jako bych se pokoušel zmenšovati vše, co není dílem křesťanství. Nicméně tvrzení, jako by křesťanství nemělo podíl na zdokonalení římské právovědy, nemohu nechati bez po-

všímnutí, protože na ni působilo nejen v dobách křesťanských císařů, což je nepochybné, nýbrž i v dobách dřívějších. Je známo, že již před narozením Krista Pána římské zákony vzrostly ve velký počet a jejich studium a sestavování přivábilo k sobě pozornost nejznamenitějších mužů. Suetonius nám podává zprávu (in Caes. c. 44), že Julius Cesar si uložil záslužný úkol, vybrati do několika knih nejlepší a nejpotřebnější zákony z nesmírné spousty; podobnou myšlenku měl Cicero, který podle svědectví Gallia (Noct. Att. 1. I. c. 22) napsal knihu o metodickém sepisování civilního práva (De jure civili in arte redigendo); a podle Tacita (Ann. 1. III. c. 28) vzbudila tato práce též pozornost císaře Augusta. Tyto návrhy dosti jasně ukazují, že zákonodárství nebylo již ve svém dětství; právě tak však zůstává pravdou, že římské právo, jak je známe, je téměř naprosto dílem pozdějších století. Mnoho nejproslulejších právníků, jejichž výroky tvoří značnou část sbírky, žilo dlouho po narození Krista Pána; a právní ustanovení císařů již svými jmény připomínají na dobu svého vzniku.

Když byly zjištěny tyto skutečnosti, poznamenávám, že ačkoli císařové a právníci byli pohané, přece křesťanské zásady mohly svým vlivem působiti na jejich dílo. Křesťanství mělo všude četné stoupence, a právě krutost, s níž křesťané byli proná-

sledováni, hrdinná stálost, s níž vzdorovali všem mukám a smrti, musely na sebe upoutat veškerou pozornost; a zdá se býti nemožným, aby v myslících mužích neprocitla touha prozkoumati podstatu učení, které nové náboženství poskytovalo svým vyznavačům. Spisy na obranu křesťanství, jež byly sepsány již v prvních stoletích s takovou přesvědčující a uchvacující silou, různá díla prvních církevních Otců a řeči biskupů k národům obsahují takovou náplň moudrosti, dýchají tak velikou lásku k pravdě a právu, hlásají tak hlasitě věčné zásady morálky, že jejich vliv museli pocítit i ti, kdož zatracovali náboženství Ukřižovaného.

Je-li hlásáno učení, jež je tak důležité pro člověka, je-li toto učení šířeno s vroucí horlivostí, dychtivě přijímáno stále rostoucím množstvím stoupenců, a hájeno nejduchaplnějšími a nejučenějšími muži, pak všude zanechává hluboké stopy a působí i tam, kde je s největší prudkostí potíráno. I když je v takových případech vliv nepatrný, pak právě proto zůstává skutečný a opravdový; podobá se výparům, jimiž je prosycena atmosféra; se vzduchem, který vdechujeme, přijímáme jednou smrt, po druhé léčivé aroma, jež nás očisťuje a sílí.

Stejný zjev musel doprovázet i učení, jež bylo hlásáno tak mimořádným způsobem, které se šířilo s takovou rychlostí, jehož pravdivost byla zpečetěna

proudy krve a které bylo hájeno takovými znamenitými muži jako byl Justinus, Klemens z Alexandrie, Ireneus a Tertullian. Hluboká moudrost, úchvatná krása pravd, které hlásali křesťanští učitelé, musela obrátit pozornost k pramenům, odkud byly čerpány, a možno předpokládati, že tato dráždivá novinka povzbudila mnoho filosofů a právníků, aby vzali do rukou knihy Písma Svatého. Proč bychom se měli diviti, pakliže Epiktet nejčastěji nacházel potěšení v četbě Kázání na hoře, nebo že velmistři právovědy bezděky přijímali vnuknutí náboženství, které dosáhlo takového zázračného rozšíření a moci, a zachvacovalo všechny vrstvy společnosti? Žhavá láska pro pravdu a právo, duch lásky k bližnímu, vznešené zásady o důstojnosti člověka, jež tvoří věčné základy křesťanského učení, nemohly zůstati omezeny toliko na okruh dětí Církve; ponenáhlu pronikaly všemi třídami, a když s obrácením císaře Konstantina dosáhly politického vlivu a všeobecné platnosti, bylo to jen opakování skutečnosti, že každý systém, jenž nabyl moci v oboru sociálním na konec dospěje též k panství nebo aspoň k vlivu v politickém oboru. Ponechám úvahy o tom důvěřivě úsudku myslících lidí v přesvědčení, že je přijmou, i když ne se souhlasem, tedy aspoň je shledají hodnými povšímnutí. Žijeme v době bohaté na události, která již prožila veliké

převraty a dovedeme tudíž spíše pochopiti nevypočitatelné úspěchy nepřímo a zvolna působících vlivů, silnou moc myšlenek a neodolatelnou sílu, jimiž si toto učení razilo cestu.

K tomuto nedostatku životně posilujících myšlenek na obrození společnosti, k těmto tak silným živlům zkázy, jež jsou v jejím lůně, připojilo se ještě jiné zlo, nedostatečná politická organisace. Svět se skláněl pod římským jhem, a sta a sta národů s nejrůznějšími zvyky a mravy bylo jako kořist na bojišti shrnuto v netvárnou masu, aby tvořili zdánlivé tělo, jako znamení vítězství na kopí.

Jednota ve vládě nemohla býti na prospěch, poněvadž byla násilná; a poněvadž nadto byla od císařského trůnu až k poslednímu úředníku despotická, nemohla dosáhnouti jiného úspěchu než degradace a ochabnutí národů, poněvadž jí nebylo možno rozvíjeti duševní velikost a duševní sílu, plody vědomí vlastní důstojnosti a lásky k nezávislosti vlasti. Kdyby si byl Řím aspoň uchoval své staré mravy, kdyby byl počítal mezi své syny ještě ony válečníky, kteří vynikali ne méně svou prostotou a čistotou svého života než leskem svých vítězství, pak by bylo možno doufati, že přemožení národové si osvojí některé přednosti vítězů, jako se omladí nejvážnější nemocí oslabené tělo svěžestí mladého a silného srdce. Na neštěstí však bylo to vše ji-

né: Fabiové, Camillové, Scipionové by byli své nehodné pokolení již nepoznali, a Řím, vládce světa, ležel zotročen u nohou několika netvorů, kteří po stupních násilností a úplatků dospěli k trůnu, poskvrnili žezlo svou zkažeností a ukrutností a umírali dýkou zákeřných vrahů. Vážnost senátu i lidu zmizela, zbyly jen ještě některé stopy, vestigia morientis libertatis, jak je nazývá Tacitus, stopy zmizelé svobody lidu, o němž praví Juvenal (Satira 10):

Quid dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem et circenem.

Jenž kdysi rozdával
vlády, úřady, legie a vše,
dnes skromně mlčí, maje na mysli jen dvě věci:
chléb a hry.

Posléze naplnil se čas, objevilo se křesťanství, a aniž hlásalo nějakou změnu politických forem, aniž napadalo nějakou vládu, aniž se mísilo do nějakých světských a pozemských záležitostí, přinášelo lidem dvojí spásu tím, že je zvalo na cestu věčné blaženosti a zároveň plnýma rukama rozhazovalo jediný ochranný prostředek proti úpadku společnosti, zárodek ponenáhlého, pokojného, avšak velkolepého,

všestranného, trvalého nového utváření věcí, jež mělo vzdorovati všem otřesům staletí. A tento ochranný prostředek, tento zárodek neocenitelných dobrodiní bylo vznešené a čisté učení pro všechny lidi bez rozdílu stáří, stavu nebo pohlaví; bylo možno jej přirovnati k blahodárnému dešti, jenž dští občerstvující vláhu na vypráhlá pole.

Žádné náboženství se nevyrovnalo křesťanství, ani ve vysokém umění, jak vésti lidi, ani ve způsobu, jímž právě výkonem tohoto umění složilo nejslavnostnější svědectví svého uznání vznešeného důstojenství člověka. Křesťanství vycházelo vždy ze zásady, že, chceme-li získati celého člověka, musíme především získati jeho ducha; že, chceme-li vyhladiti zlo nebo vytvořiti něco dobrého, musíme si zvoliti za nejvznešenější cíl myšlenek důstojnost lidskou, poněvadž jen takto lze systémům násilí, jež vládnou všude, kde není křesťanství, zasaditi smrtelnou ránu a ukázati spásnou pravdu, že násilí je nejnedůstojnější a nejslabší prostředek, jak vésti lidi; pravdu právě tak blahodárnou jako plodná, která otvírá lidem novou a šťastnou budoucnost.

Teprve od objevení se křesťanství existují takřka učitelské kathedry nejvznešenější filosofie pro všechny třídy lidu, pro všechny doby a místa, nejvyšší pravdy o Bohu a člověku; zákony nejčistší mravouky nejsou již hlásány toliko vybranému hloučku

žáků v nejasných a tajuplných přednáškách; vznešená filosofie křesťanství byla smělejší, odvažovala se říci lidem celou a neskrývanou pravdu, a to veřejně, hlasitě a s onou ušlechtilou odvahou, jakou má jen pravda.

„Co Vám pravím ve tmě, povězte na světle, a co slyšíte v ucho, hlásejte na střechách". Tak mluvil Ježíš Kristus ke svým učedníkům. (Matouš 10, 27.)

Jakmile křesťanství a pohanství stanuly proti sobě, objevila se převaha prvého nejen v obsahu jeho učení, nýbrž také ve způsobu, jak bylo šířeno; hned bylo možno poznati, že náboženství, jehož učení bylo tak moudré a ryzí, a které, aby se rozšířilo, se rovnou obrátilo k rozumu a srdci, vypudí ze svého příslušného obvodu druhé náboženství, jež bylo plné lží a klamu. Neboť co učinilo pohanství pro blaho lidí? V čem spočívala jeho mravouka? Jaké hráze stavělo proti zkáze mravů? „Proč", praví svatý Augustin, „se bohové nestarali o špatné mravy svých ctitelů? Pravý Bůh, jehož nevzývali, je opustil, a to právem; ale proč bohové, jejichž uctívání, jak naříkají tito nevděční lidé, je zakázáno, nepodporují své služebníky zákonem jako návodem k dobrému životu? Poněvadž lidé nezapomínali na svou službu, neměli, jak se slušelo, ani oni zanedbávati dozor nad jejich životem a chováním. Snad mi bude namítáno, že nikdo není zlý, kromě toho, kdo jim

chce býti; kdo to popírá? Ale bylo povinností bohů, aby národům, které jim sloužili, nezatajovali zásady dobra, nýbrž je jasně hlásali, hříšníky varovali ústy věštců a je polepšovali; těm, kdož páchali zlo, hrozili veřejnými tresty a slibovali odměnu těm, kdož činili dobro. Ale kdy byl slýchán v chrámech bohů jasný a mocný hlas, který by byl hlásal tak ušlechtilý účel?" (De civit. Dei, II. 4). Nyní svatý církevní Učitel rozvíjí temný obraz nemravnosti a ohavností, jež se dály při náboženských radovánkách a hrách k oslavě bohů, jichž sám byl v dětství svědkem, jak ujišťuje, a pokračuje: „Z toho plyne, že se bohové nestarali o život a mravnost měst a národů, kteří jim sloužili, neboť je nejen neuchránili od strašných pohrom, jimiž utrpěly škody jejich pole a vinice, jejich domy a majetek, i jejich tělo - sluha duše, nýbrž jim též dovolovali, místo aby je zdržovali hrozivými zákazy, poskvrňovati hříchy samu duši, velitelku těla. A chce-li někdo tvrditi, že zakazovali zlo, ať nám to dokáže. Vychloubají se jistými zjeveními, jež byla poskytnuta několika málo lidem, a v nichž měly býti pod tajemným závojem obsaženy návody k čestnému a bezúhonnému životu; ale ukazují se nám tato místa, určená pro takové schůzky! Nikoliv místo, kde šprýmaři prováděli necudnými slovy a posunky své hry, kde s nejdrzejší nevázaností byly slaveny slavnosti tak

zvané zdrženlivosti, nýbrž ona místa, kde bylo národům hlásáno přikázání bohů o potlačování lakoty, mírnění ctižádosti a krocení požitkářství; kde tito nešťastníci slyšeli učení, jež jim vážně doporučoval Persius (Sat.3). Učte se, nešťastníci, řekl, znáti příčiny věcí, co jsme, k čemu jsme zrozeni, jaké má býti naše chování, jak nejistý je cíl naší dráhy, jak daleko smí jíti láska k penězům, v čem je jejich vlastní cena, čím jsme povinni svým příbuzným a vlasti, k čemu nás Bůh povolal, a jaké postavení zaujímáme mezi lidmi. Jmenujte nám místa, kde ve jménu bohů byla hlásána taková přikázání, kde národové, kteří jim sloužili, je mohli častěji slýchati; ukažte nám taková místa, jako my ukazujeme k tomu účelu zbudované kostely všude, kdekoliv křesťanské učení má své přívržence". (De civit. Dei, II. 6.)

Toto Božské náboženství podle svých hlubokých znalostí člověka nikdy nezapomínalo na základní rysy jeho povahy, na jeho slabosti a nestálost, a proto vždy bylo neměnným pravidlem jeho postupu, že ustavičně, s neúnavnou vytrvalostí a neochvějnou trpělivostí mu připomínalo spásné pravdy, od nichž závisí jeho časné blaho a věčná blaženost. Pokud se týče morálních pravd, člověk velmi rád zapomíná na to, co mu ustavičně nezaznívá v sluch; a i když paměť podrží dobré zásady, budou

jako mrtvé sémě, aniž by oplodnily srdce. Je náramně dobré a prospěšné, že otcové toto učení přenášejí na své děti, je náramně dobré a prospěšné, že je předmětem domácí výchovy, jemuž se dává přednost, ale kromě toho je také třeba, aby existoval veřejný učitelský úřad, který by se jím ustavičně obíral, jenž by je hlásal všem třídám a stavům a tak doplňoval to, co se zanedbalo v rodinách, a oživoval vzpomínky a dojmy, jež časem a vášněmi bývají neustále zahlazovány.

Tento systém nepřetržitého kázání a učení, jak jej sledovala katolická Církev po všechny časy a na všech místech, je pro poučování a mravnost národů tak důležitý, že musí býti považováno za veliké dobrodiní, že první protestanté, přes všechen spěch, s nímž odstranili všechna náboženská cvičení Církve, přece si ponechali úřad kazatelský. Nelze ovšem podceňovati zlo, jež občas napáchaly prudké výroky několika pletichářských nebo fanatických kazatelů: když však jednou byla roztržena jednota, a národové zbloudili na neblahou dráhu rozkolu, nemá nemalého vlivu pro šíření důležitých myšlenek o Bohu a člověku a hlavních zásad morálky to, že národové mohli slyšeti takové pravdy od těch, kdož ode dávna zasvěceni ve Svaté Písmo a často tyto zásady vysvětlovali. Smrtelná rána, kterou protestantismus zasadil hierarchiím; tím způsobená de-

gradace kněžstva odňala arci kazatelnám jinověrců posvátný ráz hlasatelen Ducha Svatého. Také jest plodnému působení kazatelského úřadu na závadu to, že protestantský duchovní nemůže již vystupovati jako pomazaný Páně, poněvadž dle výroku jistého duchaplného spisovatele jest jen černě oděný muž, který každou neděli stoupá na kazatelnu, aby promluvil o důležitých otázkách; ale národové přece aspoň zaslechnou nějaké zlomky morálních pouček, jež jsou ve svatých knihách, a jejich pozornost bývá často obrácena k povznášejícím příkladům, jimiž Starý a Nový Zákon tak oplývá; a co je nejlepší, často se jim připomínají rysy ze života Ježíše Krista, tohoto podivuhodného vzoru vší dokonalosti, z toho života, který i když je pozorován jen lidským zrakem, je uznáván všeobecně za nejčistší svatost, za nejskvělejší obraz mravů, jaký kdy byl vytvořen, za uskutečnění nejkrásnějšího ideálu, jaký kdy filosofie ve svém nejvznešenějším nazírání propůjčila lidské postavě, nebo jaký vymyslilo básnictví ve svých nejzářivějších snech. Ano, to je velmi užitečné a prospěšné, jako vše, co živí ducha národů oživujícím pokrmem morálních pravd, a povzbuzuje je mocí tak vznešených příkladů k ctnosti.

KAPITOLA XV.

Nesnáze, které křesťanství muselo překonávat v díle sociální obnovy. — Otroctví. — Mohlo být otroctví zrušeno naráz?

Ačkoliv Církev kladla velikou váhu na šíření pravdy, ačkoliv byla přesvědčena, že k odstranění nesmírné spousty nemravnosti a zvrhlosti, jež se jevila jejím zrakům, především musí vystaviti sžíravým plamenům pravého učení blud, přece neomezila svou činnost na to, nýbrž sestoupila do oboru skutečna, aby pomocí systému (rozumu) a moudrosti poskytla lidem drahocenné plody, jaké poskytuje učení Krista Pána též v oboru časných záležitostí. Církev nebyla jen velikou a plodnou školou, byla též spojením, plným znovu oživujících sil; nešířila své všeobecné učení nazdařbůh v naději, že by časem mohlo přinésti ovoce, nýbrž rozvíjela je ve všech jeho oborech, používala je na všechny předměty, pokoušela se uplatniti je v mravech i zákonech, a ztělesniti v zřízeních, jež měla býti příštím pokolením němými a přece výmluvnými učiteli. Lidská důstojnost byla znevážněna, neboť všude vládlo otroctví; žena byla ponížena, neboť byla poskvrněna zkázou mravů a utlačována mužovou libovůlí; rodinné poměry byly

zvrácené, poněvadž otci příslušela práva, která mu příroda věčně upírala; city lidskosti byly udušeny tím, že dětství bylo ponecháno náhodě, chudí a nemocní bídě; nelidskými zákony, podle nichž se postupovalo, barbarství a ukrutnost ve válce byly vystupňovány na nejvyšší míru; posléze společenská budova vyvrcholila nenáviděným tyranstvím, jehož rádcem bylo patolízalství a oporou železo, tyranstvím, které s opovržením shlíželo na nešťastné národy, jež mu ležely v okovech u nohou.

Za tohoto stavu věcí jistě nebylo nepatrným úkolem vyhladiti blud, zlepšiti a uvésti na míru mravy, odstraniti otroctví, odpomoci nedostatku zákonodárství, omeziti moc a uvésti ji v soulad s všeobecným dobrem, dáti jednotlivci nový život, rodině a státu novou tvářnost, - a přece to vše Církev dokázala.

Začněme otroctvím. Tento předmět si zaslouží, aby byl co nejzevrubněji zkoumán, ježto zahrnuje v sobě jednu z oněch otázek, které současně poutají zkoumavý pohled vědy a zaujímají city srdce. Kdo odstranil u křesťanských národů otroctví? Bylo to křesťanství? Bylo to samotné křesťanství se svými velkolepými myšlenkami o lidské důstojnosti, se svými zásadami a duchem bratrství a láskou k bližnímu a svou moudrou, mírnou a blahodárnou vlá-

dou? Lichotím si, že mám dostatečné důkazy, abych odpověděl kladně.

Nikdo již nemůže popírati, že katolická Církev měla veliký vliv na odstranění otroctví; je to příliš jasná, příliš zřejmá pravda, než aby mohla býti popírána. Uznávaje úspěšné úsilí Církve o nápravu sociálních poměrů, praví Guizot: „Je všeobecně známo, jak vytrvale potírala veliká zastaralá zla oněch poměrů, jako na příklad otroctví." Hned však, jako by mu bylo zatěžko, bez výhrady uznati skutečnost, jež by nezbytně musela vynésti katolické Církvi díky veškerého lidstva, pokračuje: „Bylo často opakováno, že odstranění otroctví v novějších dobách je třeba připsati úplně zásadám křesťanství. Podle mého názoru je tím řečeno příliš mnoho: otroctví u křesťanských národů trvalo dlouho, aniž by takový stav budil u nich údiv nebo rozhořčení." Guizot se však dopouští velikého přehmatu, když toto své tvrzení, že odstranění otroctví nelze výlučně připsati křesťanství, chce opravdu dokázati skutečností, že takový stav trval dlouhý čas u křesťanských národů. Chce-li postupovati podle pravidel logiky, musí především zkoumati, zda bylo možné náhlé odstranění otroctví, a zda duch pořádku a pokoje, jenž oživuje Církev, jí dovoloval, aby se odvážila podniku, který mohl svět vyvrátiti ze stěžejí, aniž dovedl k cíli, o nějž u-

silovala. Počet otroků byl nesmírný: otroctví bylo hluboce zakořeněno v celém způsobu nazírání, v mravech, zákonech, zvláštních i všeobecných zájmech; jistě neblahý stav, a přece bylo by nerozvážností, chtít je rázem odstraniti, poněvadž jeho kořeny sahaly příliš hluboko a vězely v útrobách země.

Při jednom sčítání v Athénách se zjistilo dvacet tisíc občanů a čtyřicet tisíc otroků; v peleponneské válce jich přešlo, jak píše Thukydides, neméně než dvacet tisíc k nepřátelům. Týž dějepisec nás ujišťuje, že na Chiosu byl velmi značný počet otroků, a že když přešli k Athéňanům, jejich páni se octli ve veliké tísni; všeobecně byl jejich počet všude tak veliký, že nezřídka ohrožovali veřejný klid. Z toho důvodu musela býti učiněna bezpečnostní opatření, aby se zabránilo jejich společnému působení. „Otroci," praví Plato (Dial. 6. O zákonech), „nesmí pocházeti z jedné země, a jejich mravy a náklonnosti se musí, pokud možno, od sebe lišit; neboť jejich opětovné odpadnutí, jak se stalo v Messeně a jiných městech, jež měla mnoho otroků stejného původu, učí, jak zhoubnou může býti tato okolnost."

Aristoteles podává ve svém Učení o státním hospodářství (I. 5.) různá pravidla o tom, jak zacházeti s otroky, a kupodivu, je stejného názoru jako Plato, neboť výslovně poznamenává, že není

radno míti mnoho otroků z jedné země. Ve svém Učení o státě (II. 7.) nás ujišťuje, že Thesalonští se pro množství paenestů, druhu to otroků, octli ve velké tísni, což postihlo též Lacedaemonské pro heloty. „Stávalo se často, že se v Thessalii vzbouřili paenesti, a kdykoliv byli postiženi Lacedaemonští neštěstím, byli ohrožováni vzpourou helotů.“ Tato nenáležitost vzbuzovala u politiků vážnou pozornost a nevěděli, jak by měli odstraniti nebezpečí, jež neslo s sebou velké množství otroků. Aristoteles si stěžuje na tuto obtíž, jak nalézti způsob, kterak s nimi správně zacházeti, a označuje tento bod za jádro mnoha starostí. Zde jsou jeho slova: „Věru, otázka, jak zacházeti s touto třídou lidí, je jedna z obtížných úloh, jež působí starosti, neboť bude-li se s nimi zacházeti mírně, budou zpupní a budou chtíti být postaveni na roveň svým pánům; bude-li se s nimi zacházeti tvrdě, budou naplněni záští a puzeni k záludné mstě.“

V Římě počet otroků vzrostl do takové míry, že senát se vzepřel návrhu, aby jim byl dán zvláštní oblek, neboť se obával, že by mohli ohroziti veřejný klid, kdyby byli tím upozorněni, jaké množství jich je; také taková obava nebyla neodůvodněna, když již dávno předtím otroci v Italii vyvolali veliké otřesy. Plato, aby posílil svůj výše uvedený názor, poznamenává, že otroci „Italii několikráte zpustošili

loupeží a drancováním"; a později Spartakus v čele vojska otroků byl postrachem Italie a dlouho nejlepším vojevůdcům Říma kladl tvrdošíjný odpor.

V Římě vzrostl počet otroků tak nesmírně, že mnozí páni měli jich sta. Po zavraždění Pedania Secunda bylo čtyři sta jeho otroků odsouzeno k smrti (Tacit. Ann. 1. 14.); a Pudentilla, Apulejova choť, měla tolik otroků, že svým synům jich dala neméně než čtyři sta. Stali se do jisté míry předmětem luxu, a Římané se snažili vzájemně se předčíti počtem svých otroků. Na otázku: Kolik má otroků? „quot pascit servos?", jak říká Juvenal (Sat. 3, 140), snažili se pochlubiti velikým množstvím, ba došlo to tak daleko, jak ujišťuje Plinius, že se družina některé rodiny podobala opravdovému vojsku.

Ale nejen v Řecku a Italii dosáhl počet otroků takové výše, také v Tyru se vzbouřili proti svým pánům, a pro jejich obrovský počet se jim podařilo všechny své pány pobíti. Obraťme se k necivilisovaným národům té doby a přejděme k nejznámějším a shledáme, že Skythové, podle Herodota (III), při svém návratu z Medie shledali, že se jejich otroci vzbouřili, a museli před převahou ustoupiti a opustiti vlast; a Caesar ve svých zápiscích píše (de Bello Gall. VI.), že také v Gallii bylo veliké množství otroků.

Poněvadž počet otroků byl všude nesmírný, bylo

nemožno veřejně hlásati jejich svobodu, aniž by to nezpůsobilo světový požár. Bohužel, poskytuje nám novější doba též látku k srovnání, sice v mnohem menší míře, avšak pro náš účel úplně postačitelné. Kdo by v kolonii, kde bylo mnoho černých otroků, se odvážil, dáti jim svobodu? Oč větší se však ukáží obtíže a jak nesmírně vzroste nebezpečí, nejedná-li se o kolonii, nýbrž o svět? Otroci byli podle svého duševního a mravního stavu neschopni, aby zhodnotili takové dobrodiní k prospěchu svému a společnosti, a puzeni pomstychtivostí, kterou by musel vyvolati v jejich hrubých myslích pohled na jejich dřívější postavení, byli by opakovali veliké krvavé výstupy, jimiž již v dřívějších dobách poskvrnili listy dějin. A co by se pak stalo? Společnost, ohrožena takovým strašlivým nebezpečím, by se vzepřela zásadám takové svobody, budoucně by na ni hleděla s nedůvěrou a podezřením, a daleka toho, aby uvolnila okovy otroků, byla by je ještě tvrději a pevněji utáhla. Bylo by nemožno, aby z této masy hrubých a divokých, bez přípravy na svobodu propuštěných a v pohyb uvedených lidí vzešel sociální organismus; neboť takový organismus se nedá stvořit ve chvíli, a nejméně pak z takových živlů. A poněvadž společnost musela voliti v tomto případě mezi zachováním otroctví nebo zánikem společenského řádu, byla by bojovala pudem sebe-

záchovy, jenž je v ní jako v každé bytosti, bezpochyby pro zachování otroctví, kdekoliv by ještě existovalo, a tam, kde by bylo již zrušeno, pro jeho opětné zavedení.

Kdo vytýká křesťanství, že rychleji neponoukalo k odstranění otroctví, ať uváží, že i kdybychom připustili možnost náhlého nebo rychlejšího propuštění jich na svobodu a nepřihlíželi ke krvavým převratům, jež by s tím nezbytně byly spojeny, již samotná moc věcí, jež by se se svými nepřemožitelnými překážkami proti tomu zdvihly, by taková opatření zmařila. Ponechme stranou všechny sociální a politické úvahy a obraťme svou pozornost jen k státně hospodářské stránce otázky. Především bylo by nutno přetvořiti všechny poměry majetkové: poněvadž otroci v nich tvořili hlavní faktor když obdělávali pozemky, konali řemeslné práce, zkrátka vše, co se zove prací bylo mezi ně rozděleno a tato dělba spočívala na předpokladu otroctví, musel by po odstranění tohoto základu nastati otřes, jehož konečné účinky nemohl nikdo předvídati.

Dejme tomu, že by se bylo přikročilo k násilným majetkovým přesunům, že by se provedlo stejnoměrné rozdělení majetku, takže propuštění byli by podarováni pozemky a dřívější boháči byli by donuceni kopati a orati; připusťme všechny tyto ne-

chutnosti, připusťme, že by se uskutečnily všechny tyto sny bláznovství, také pak by stále ještě existovaly obtíže, neboť nesmí se zapomínati, že obstarávání životních potřeb musí býti ve stejném poměru s potřebami živých, což by po propuštění otroků nebylo již možno. Produkce nebyla by počítána podle velkého počtu právě žijících jednotlivců, nýbrž podle předpokladu, že většina byli otroci; a potřeba svobodného člověka je vždy rozmanitější než potřeby otroka.

Když nyní, po osmnácti stoletích, kdy názory se vyjasnily, mravy zlepšily, zákony zdokonalily, národy i vlády zmoudřely; když ve prospěch chudých bylo zřízeno tolik veřejných institucí, kdy bylo zkoušeno tolik návrhů, jak správně rozvrhnouti práci, rozděliti stejnoměrně bohatství, přece je stále obtížno uchrániti veliké množství lidí před největší bídou; když právě toto je to strašné zlo, jež jako můra tíží společnost a nutí lidstvo, aby s hrůzou hledělo do budoucna, co by bylo vzniklo při všeobecném propouštění otroků v prvních dobách křesťanství, v době, kdy otroci před zákonem nebyli osobami, nýbrž jen věcmi, kdy jejich manželské společenství nebylo považováno za manželství, kdy vlastnické právo na plody tohoto společenství spočívalo na stejných předpisech, jež platily o mláďatech zvířat, kdy s nešťastnými otroky bylo zle nakládáno

podle rozmarů jejich pánů, kdy byli mučeni, prodáváni, ba i usmrcováni? Není zřejmo, že jen staletí byla s to, aby vyléčila takové zlo? Nepoučují nás o tom zásady lidskosti, politiky a státního hospodářství?

Kdyby se činily pošetilé pokusy, byli by se sami otroci proti tomu ohradili, opět by žádali otroctví, které jim aspoň zajišťovalo obživu a přístřeší; svobodu, jež by se nesnášela s jejich existencí, byli by odmítali. To je v povaze věcí; člověk především potřebuje živobytí, a kde mu chybí potřeby k životu, nemá pro něho půvab ani svoboda. Netřeba, abychom se dovolávali příkladů osobností, jichž bychom měli s dostatek; celé národy poskytli nepopiratelné důkazy pro tuto pravdu. Nejkrajnější bída obyčejně nese s sebou zvrhnutí, neboť udusí nejušlechtilejší city a oslabí blahodárný vliv, jímž působí na naše srdce slova nezávislost a svoboda. „Prostý lid," praví Caesar o Gallech, (De bello Gallico VI.), „je postaven téměř na roveň otrokům; sám se ničeho neodvažuje, jeho hlas nemá váhu; také jsou mnozí, kteří obtíženi dluhy nebo poplatky, nebo pronásledováni mocnými, v y d a j í s e j a k o o t r o c i š l e c h t i c ů m, kterým pak nad nimi přísluší stejné právo jako nad otroky." Podobných příkladů nechybí ani v novějších dobách, neboť, jak je známo, Číňané mají veliké množství otroků,

jichž otroctví vzniklo nejinak, než že oni nebo jejich otcové se cítili neschopni si opatřiti výživu.

Tyto úvahy, opřené o nezvratné skutečnosti, nám zjevují co nejzřetelněji hlubokou moudrost, s níž se křesťanství při odstraňování otroctví pouštělo do díla. Činilo vše, co pro svobodu člověka učiniti mohlo, nemohlo však také svůj úkol urychliti, aniž by tím neztížilo řešení, aniž by emancipaci, o níž usilovalo, nenakupilo do cesty největší překážky. Výsledek, který vyplývá z obvinění, jež jsou vznášena proti nějakému postupu Církve, směřuje vždy k tomu, že pozorujeme-li je ve světle rozumu a srovnáváme-li je se skutečnostmi, vidíme, jak napadaný postup plně souhlasí s pravidly nejvyšší moudrosti a s radami největší chytrosti.

Co tím tedy Guizot chce říci, když křesťanství předhazuje, že dlouho trpělo existenci otroctví, když byl právě připustil, že pro jeho odstranění pracovalo s největší horlivostí? Jakými logickými kejklemi chce z toho vyvozovati, že lidstvo za toto dobrodiní neděkuje výhradně křesťanství? Je pravdou, že otroctví za křesťanství trvalo ještě po staletí, ale bylo také ustavičně omezováno, a jeho trvání bylo jen tak dalece nezbytné, než se toto dobrodiní mohlo provésti bez násilí a otřesů a než se zajistilo jeho všeobecné rozšíření a zachování. Také ještě z těch staletí, kdy trvalo otroctví, nutno ode-

čísti značnou část, pokud Církev byla po dobu prvních tří století často pronásledována, pokud se na ni hledělo s odporem a pokud byla úplně postavena mimo společnost, kdy na utváření společenských poměrů nemohla vykonávati bezprostřední vliv. Právě tak třeba odečísti mnoho z pozdějších století, kdy, sotvaže Církev dosáhla bezprostředního a nepopíratelného vlivu, již vpády severských barbarů, jež spolu s rozkladem, který zachvátil římskou říši, nabyly tak strašného rozsahu, způsobily takový převrat, vyvolaly takovou úžasnou směs řečí, obyčejů, mravů a zákonů, že bylo téměř nemožno s úspěchem uplatňovati patřičný vliv. Když bylo v dávných dobách zapotřebí takové námahy k odstranění manství, když po staletých bojích existovaly stále ještě jakési zbytky, když obchod s černochy, ačkoliv se omezoval na určité země a zvláštní okolnosti, tak dlouho vzdoroval jednomyslnému výkřiku nevole nad takovou hanebností, jež se proti tomu ze všech konců světa ozýval, jak možno se tu ještě diviti, jak možno křesťanství vyčítati, že otroctví trvalo ještě mnoho století poté, kdy byly zvěstovány zásady bratrství lidí a jejich rovnost před Bohem?

KAPITOLA XVI.

Myšlení a mravy starověku, týkající se otroctví. - Církev usiluje o zmírnění osudu otroků.

Na štěstí byla katolická Církev moudřejší než filosofové, dovedla lidstvu opatřiti dobrodiní emancipace otroků bez nespravedlností a otřesů: dovedla uskutečniti obrození národů bez prolévání krve. Nuže, podívejme se, jak si počínala při odstraňování otroctví.

Duch lásky a bratrství, jenž oživuje Církev, byl již často s pýchou uznán, a není třeba snad zvláště zdůrazňovati, že velmi přispíval při podniku, o nějž jde. Snad však nejsou prozkoumány positivní a praktické prostředky, možno-li to tak nazvati, jichž bylo za tím účelem použito. Snad se nám podaří objeviti ve tmách století, v spletitosti a rozmanitosti okolností některé skutečnosti, jež nám jako stopy ukážou cestu, kterou kráčela Církev, aby tak značnou část lidstva vysvobodila z otroctví, v němž je viděla hynouti. Budeme s to přednésti více než několik všeobecných pochval křesťanské lásky? Bude nám možno naznačiti plán, systém, prokázati jeho pohotovost a vývoj, aniž bychom budovali na případných výrocích, vznešených myšlenkách, úslechtilých citech nebo jednotlivých skutcích několika

vynikajících mužů, nýbrž tím, že se budeme opírati o nesporné skutečnosti, o dějinná fakta, která nám zjevují ducha a úsilí Církve? Dovoluji si odpověděti kladně a nepochybuji, že můj názor dá se bezpečně a pevně odůvodniti nejpřesvědčivějšími a nejpádnějšími důkazy, jež mohu k tomu podati: památníky církevního zákonodárství.

A především bylo by snad na místě, poukázati na dříve vyslovenou poznámku, totiž že s ohledem na postup, úmysly a úsilí Církve není třeba předpokládati, že by tyto úmysly byly chápány v celém svém dosahu jednotlivcem, jako by všechna záslužnost účinnost takovéhoto jednání byla někým, kdož byl toho účasten, rozpoznána, a právě tak málo je třeba se domnívati, že první křesťané pochopili plnou moc úsilí křesťanství, pokud se týče odstranění otroctví. Naproti tomu třeba připomenouti, že úspěch vyvolalo učení a postup Církve, neboť, ačkoliv u katolíků nezůstane zásluha a cena jednotlivce nepovšimnuta, přece vždy musí ustoupiti, jakmile se mluví o Církvi; jeho vůle a jeho myšlenky neznamenají nic, duch, jenž oživuje a řídí Církev, není duch člověka, nýbrž sám Duch Boží. Jinověrci si poslouží jinými jmény, ale aspoň budou souhlasiti se mnou v tom, že skutečnosti, jsou-li takto pozorovány mimo dosah lidského myšlení a chtění, mnohem spíše budou odpovídati svým skutečným

poměrům, a při zkoumání dějin nebude porušen nekonečný sled událostí. Ať nazveme postup Církve dílem Božského vnuknutí a vedení nebo následkem přirozeného popudu, vývoje úsilí, jež bylo předem určeno svým učením; ať použijeme toho či onoho výrazu, ať mluvíme jako katolíci nebo filosofové, není k tomu zapotřebí dalšího výkladu; na něco jiného třeba obrátiti pozornost, totiž na to, že tento popud byl ušlechtilý a prospěšný, že toto úsilí mířilo k vznešenému cíli a bylo doprovázeno úspěchem.

Prvním krokem křesťanství ve prospěch otroků bylo odstranění bludů, jež překážely nejen jejich všeobecnému propuštění, nýbrž i zlepšení jejich stavu, to znamená, že první moc, kterou křesťanství postavilo do boje, byla jako vždy moc myšlenek. Tento první krok byl tím nutnější k vyléčení zla, ježto bylo provázeno jako všechna zla stejnou okolností, neboť všechna zla vznikají vlivem nějakého bludu, který je buď vyvolává nebo živí. Zde nalezlo nejen velkou část lidstva potlačenu a ponížen u, nýbrž též zakořeněný předsudek, jenž usiloval, aby tuto část lidstva ještě více ponížil. Podle tohoto názoru byla třída otroků hodna opovržení a stála hluboko pod třídou svobodných lidí; Jupiter sám je sesadil, příroda jim vtiskla pečeť ponížení a předem je určila k tomuto stavu zavržení.

Jakkoli byla tato zásada hodná ošklivosti a odporovala lidské přirozenosti, jakož i dějinám a zkušenosti, přece došla souhlasu vynikajících lidí; a k pohoršení lidskosti a hanbě rozumu vidíme, že platila po dlouhá staletí, dokud nevystoupilo křesťanství, aby ji zničilo a člověku vrátilo jeho práva.

Homér nám říká (Odyseus 17): „Jupiter vzal otrokům půl rozumu." U Platona nacházíme stopy stejného nazírání, jež svým způsobem vkládá do úst druhého: „V duchu otroků, jak se říká, není nic zdravého a celého, takže chytrý člověk se nemůže na tuto třídu lidí spolehnouti, jak také dosvědčuje náš nejmoudřejší básník," načež uvádí zmíněné místo z Homéra (Plato, O zákonech). V celé obludnosti a nahotě nalezneme však toto ponižující učení u Aristotela v jeho Učení o státě. Když byl v první kapitole svého pojednání vysvětlil podstatu rodiny a vztahy mezi mužem a ženou, mezi pánem a otrokem, tvrdí, že stejně jako se žena od přírody liší od muže, také se liší otrok od pána; zde jsou jeho slova: „Tak tedy jsou již žena a otrok poznamenáni přírodou." Tato věta však neuklouzla filosofu, nýbrž vznikla zcela v jeho vědomí, a není ničím jiným než jádrem jeho názoru. V třetí kapitole dále rozvíjí členění rodiny, a když byl vyslovil tvrzení, že „dokonalá rodina se skládá ze svobodných a otroků," zvláštní pozornost věnuje

posledním, aby potřel názor, jenž je podle něho jim příliš příznivý. Praví: „Mnozí lidé jsou toho názoru, jako by otroctví bylo mimo přirozený řád věcí, poněvadž jen podle zákonů je jeden otrok a druhý svobodný, příroda je však v ničem nerozlišuje.“ Dříve než popřel tento názor, vysvětluje, že poměr mezi pánem a otrokem je podobný jako mezi mistrem a nástrojem, mezi duší a tělem, a pak pokračuje: „Porovnáme-li tedy muže a ženu, je muž výše a proto poroučí, žena je níže a proto poslouchá, a podobný poměr musí býti mezi všemi lidmi; a proto jsou ti, kdož stojí mnohem hlouběji než tělo pod duší, zvíře pod člověkem a jejichž schopnosti spočívají hlavně v tom, že používají svých tělesných sil, mimo něž nelze od nich očekávati jiného užitku, přírodou určeni za otroky.“ Na první pohled by se mohlo zdáti, jako by filosof mluvil jen o bláznech, poněvadž jeho slova by tak mohla býti vykládána, ale z další souvislosti zjistíme, že to nebylo tak míněno. Kdyby byl mínil blázny, pak by tím zřejmě nebylo nic řečeno proti názoru, který se pokouší potírati, neboť jejich počet proti veškerému lidstvu nemá význam; kdyby se omezoval na blázny, k čemu by byla jeho teorie, když by pak se zakládala na mimořádné a vzácné výjimce?

Není však třeba, abychom hloubali o filosofově

skutečném názoru, poněvadž sám již na to pamatoval, aby nám jej vyložil a zároveň nám udal důvod, proč použil tak mnohoznačného výrazu, který, jak se zdá, vzdaluje otázku od jeho vlastního hlediska. Nezamýšlí nic menšího, než přírodě připsati snahu vytvořiti dva druhy lidí, z nichž jeden by byl určen k svobodě, druhý k otroctví. Řečené místo je příliš důležité a pozoruhodné, než abych mohl odolati a nereprodukovati je zde. Praví: Příroda sice vytváří tělo svobodného jinak než tělo otroka, takže tento je silný a ke všem pracím schopný, onen však pěkně utvářen, a ačkoliv je neschopen k otrockým pracím, přece je schopen k pracím občanského života ve válce i v míru; ale často nalezneme opak, a svobodnému se dostane těla otroka, otroku duše svobodného. Není pochyby, že, mají-li někteří takové přednosti, jako sochy bohů, každý by se mohl domnívati, že by jim druzí, jímž se nedostalo takové krásy, měli sloužiti. Platí-li to ohledně těla, pak to tím více musí platit pokud se týče duše. Ačkoliv její dokonalost nelze tak lehce rozpoznati jako dokonalost těla; nemůžeme tedy pochybovati o tom, že někteří lidé jsou zrozeni k svobodě, druzí k otroctví, jež je nejen otrokům samým prospěšné, nýbrž také spravedlivé."

Ó té ubohé filosofie, která, aby udržela ponížující

stav, musí si pomáhati takovými chytráctvy a přírodě přičítati snahu vytvořiti kasty, z nichž jedna by byla zrozena k vládě, druhá pak k otroctví! Ó té kruté filosofie, jež usiluje přetrhati pouta bratrství, jimiž Tvůrce přírody chtěl spojiti lidský rod; která se tak pokouší mezi lidmi vyhloubiti propast a kuje teorie, aby udržela nerovnost, a to ne nerovnost, jež je nezbytná v každém společenském organismu, nýbrž strašnou a ponižující nerovnost otroctví!

Tu křesťanství pozdvihlo svůj hlas, a v prvních slovech, jež věnovalo otrokům, prohlašuje je za rovny druhým lidem co do důstojnosti přirozenosti se stejným podílem účasti na milostech, jež Boží Duch vylévá na svět. Stojí za povšimnutí, s jakým důrazem o tom mluví svatý apoštol Pavel; zdá se, jako by chtěl zatratiti ponižující rozdíly, jež se lidé podle neblahé nevážnosti k lidské důstojnosti pokoušeli uplatňovati, a nikdy neopomene důrazně kázati pravdu, že mezi otroky a svobodnými není rozdílu. „Neboť v jednom Duchu my všichni byli jsme pokřtěni v jedno tělo, ať jsme byli Židy nebo pohany, ať nevolni nebo svobodni“ (I. Kor. 12, 13). „Všichni zajisté syny Božími jste věrou v Kristu Ježíši. Neboť všichni, kteří jste byli v Kristu pokřtěni, Krista jste oblékli. Tu není Žida ani pohana, není otroka ani svobodníka, není mu-

že ani ženy, neboť všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Gal. 3, 26. 27. 28). „Tu není Řek a Žid, obřezaný a neobřezaný, nevzdělanec, Skytha, otrok, svobodník, nýbrž vším a ve všech jest Kristus“ (Kolos. 3, 11).

Zdá se, že se nám srdce rozšiřuje, když slyšíme tak hlasitě hlásati tyto vznešené zásady bratrství a posvátné rovnosti; když jsme právě vyslechli výroky pohanství, jež temným učením se snažilo ponížené otroky ještě více ponížiti, domníváme se, že jsme procitli ze znepokojujícího sna, a nalézáme se v čarovném světě za bílého dne. Duchu je blaze, když hledí na tolik milionů lidí, kteří skloněni pod břemenem ponížení a potupy, zdvihají své oči k nebi a vydechují první povzdech naděje.

S tímto učením křesťanství se stalo to, co se děje s každým velikým a plodným učením: vniká do nitra člověčenstva, jež je přijímá jako vzácné sémě a časem je nechává vyrůsti, až jako obrovský strom přikryje svým stínem rodiny i národy. Poněvadž však nové učení šířili lidé, nemohlo chyběti, aby nebylo falešně vykládáno a přeháněno, a nalezli se tací, kdož v křesťanské svobodě viděli prapor neomezené svobody. Při sladkých zvucích slov křesťanství, jimiž byli prohlášeni za Boží děti a bratry Ježíše Krista; tváří v tvář skutečnosti, že mezi nimi a jejich pány, ba i nejmocnějšími držiteli moci na zemi

není rozdílu, mohli lidé, kteří byli zvyklí jen na řetězy, práci a námahu a ponížení, aniž by to vzbudilo náš úžas, lehce tak dalece zblouditi, že přeháněli zásady křesťanského učení, a používali je v míře, která nebyla ani spravedlivá, ani přiměřená podmínkám skutečnosti.

Svatý Jeroným nás ujišťuje, že se mnozí domnívali, že jsou volni, poněvadž byli pozváni ke křesťanské svobodě; a snad měl svatý apoštol Pavel na mysli tento blud, když ve svém prvním listě Timotheovi (6, 1.) praví: „Všichni, kdo jsou pode jhem jako otroci, pokládejte své pány za hodny veškeré úcty, aby jméno Páně a učení se netupilo.“ Zmíněný blud nalezl takový ohlas, že ještě po třech stoletích nacházel velkou víru, a koncil v Gangresu v roce 324 se viděl nucena pohroziti klatbou těm, kdož by pod záminkou zbožnosti učili, že by otroci měli opustiti své pány a odpírati jim službu. To nebylo v učení křesťanství, a kromě toho to zřejmě nebyla vhodná cesta k zavedení všeobecné svobody.

Proto slyšíme téhož apoštola, jehož ušlechtilou řeč ve prospěch otroctví jsme právě vyslechli, jak otrokům opětně přikazuje, aby byli poslušni svých pánů; je však třeba si dobře povšimnouti, že, zatím co plní tuto povinnost, jak ji přikazuje duch pokoje a spravedlnosti, vysvětluje pohnutky, o něž

se má opírati poslušnost otroků, a připomíná pánům tak dojemnými a důtklivými slovy jejich povinnosti a zdůrazňuje rovnost všech lidí před Bohem tak určitě a rozhodně, že nelze nepoznati, jaká účast pro tuto nešťastnou třídu lidí ho oživuje a jak velmi se v tomto bodě lišily jeho názory od názorů lidí zatvrzelého a zaslepeného světa.

V srdci člověka sídlí pocit ušlechtilé nezávislosti, jenž mu nedovoluje, aby se podrobil vůli druhého člověka, pokud ten může uplatňovati své názory na přednost nezákonitými důvody. Spočívají-li tyto důvody na rozumu a spravedlnosti, především však tkví-li ve vznešených myšlenkách, jež člověk miluje a ctí, pak se dá rozum přesvědčiti, srdce pohnouti, a člověk se skloní pod jhem poddanství. Spočívá-li však přednost jen na vůli druhého člověka, stojí-li takřka člověk jen proti člověku, pak v duchu procitnou myšlenky rovnosti, srdce vzplane pocitem nezávislosti, čelo se pyšně zdvihne a mocně vzkypí vášně. Proto člověk musí, chce-li dosáhnouti ochotné a trvalé poslušnosti, ustoupiti do pozadí, musí zmizeti a zůstati viditelný jen zástupce vyšší moci nebo vtělení pohnutek, jež poddanému dosvědčují spravedlnost a užitečnost poddanství; takto člověk neposlouchá druhého člověka jako takového, nýbrž jako zástupce vyšší moci nebo tlumočníka rozumu či spravedlnosti; tak člověk vidí,

že jeho důstojnost není zkrácena; tak může považovati poslušnost za sladké a lehké břímě.

Je zbytečno vykládati, zda právní důvody, na nichž spočívala závislost otroků před objevením se křesťanství, byly toho druhu; mravy je kladly na roveň zvířatům a zákony šly ještě dále, když používaly výrazů, jež člověk nemůže čísti bez rozhořčení. Pán poroučel, protože to byla jeho vůle, a otrok musel poslouchati, ne z vyšších pohnutek nebo podle morálních závazků, nýbrž poněvadž byl vlastnictvím toho, kdo mu poroučel, poněvadž byl koněm, jemuž byla dána uzda, strojem, jenž musel pracovati podle tlaku páry. Možno se zde diviti, pakliže tento ubožák, obtížený bídou a hanbou, choval v prsou hlubokou a mocnou zášť, zuřivou nenávist, strašnou pomstychtivost, jež se při první příležitosti uvolňovala v strašlivých výbuších? Hrozná řež v Tyru, příklad a hrůza pro celé lidstvo, jak se vyjádřil Justinus; opětovné vzpoury paenestů v Thesalii, helotů ve Spartě, časté odpadnutí otroků na Chiosu a v Athénách, povstání, vedené Herdoniem, jež naplnilo celý Řím děsem, krvavé ukrutnosti, tvrdošíjný a zoufalý odpor vojska Spartakova, - co to bylo jiného, než přirozené následky systému násilí, ponížení a zlého zacházení, jemuž byli vystaveni otroci? Neviděli jsme totéž opětovně při vzpourách černochů v koloniích? Taková je povaha lidí;

kdo její opovržení a zlé zacházení, budou sklízet zášť a mstu.

Tyto pravdy nezůstaly křesťanství skryty, a proto stále pamatovalo na to, aby poslušnost, kterou kázalo, odůvodnilo Božským právním titulem, a aby právo, které poslušnost pánu zajišťovalo, vázalo přísnými závazky, takže tam, kde bylo křesťanství v platnosti, otroci mohli říkati: „Jsme sice nešťastni; původ či chudoba nebo měnivé válečné štěstí nás zatratily k bídě; avšak přece nás považují za lidi, za bratry, a mezi námi a našimi pány jsou vzájemné povinnosti a práva.“ Poslyšme, co o tom říká apoštol: „Služebníci, poslouchejte pánů tělesných s bázní a třesením, v prostnosti srdce svého, jako Krista; sloužíce ne na oko jako ti, kteří chtějí se zalíbiti lidem, nýbrž jako služebníci Kristovi, konajíce vůli Boží ze srdce, sloužíce s dobrou myslí jako Pánu a ne lidem u vědomí, že každý obdrží od Pána to, co dobrého učiní, ať jest nevolník nebo svoboden. A vy, páni, čiňte totéž vzhledem k ním, upouštějíce od hrozeb u vědomí, že jejich i váš Pán jest v nebesích a že není u něho stranictví.“ (Efes. 6, 5-9.)

V listě Kolosenským opětovně důrazně přikazuje totéž učení poslušnosti a podporuje je týmiž pohnutkami, a jako by chtěl nešťastné otroky potěšiti, říká jim: „Vědouce, že od Pána obdržíte v od-

platu dědictví, Kristu Pánu služte. Neboť kdo činí křivdu, obdrží to, co ukřivdil, a není stranictví u Boha.“ A dále níže (4, 1.) hovoří k pánům: „Páni, prokazujte služebníkům, co jest spravedlivo a slušno, vědouce, že také vy máte Pána na nebi.“

Rozšíření tak blahodárného učení muselo značně zlepšiti stav otroků, když především zmírnilo onu nesmírnou přísnost, onu krutost, jež by se nám zdála neuvěřitelnou, kdybychom pro ni neměli pádné doklady. Jak známo, měl pán právo nad životem a smrtí, a občas zneužíval této moci tou měrou, že z pouhého rozmaru usmrtil otroka, jako to učinil při hostině Quinctius Flaminius, když jednoho z těchto nešťastníků předhodil rybám, poněvadž otrok měl to neštěstí, že rozbil sklenici, jak o tom vypráví Vedius Pollio. Také se krutost neomezovala na okruh rodiny, jež měla pána bez srdce, nýbrž se stala vládnoucím systémem, neblahým avšak nevyhnutelným následkem falešných názorů, které v této věci platily, a nevážením si jakýchkoli citů lidskosti; systém násilnosti, který se udržoval toliko ustavičným tlakem na šíji otroka a snad ustával jen tehdy, nabyl-li otrok převahy, aby se vrhl na svého pána a rozsápal jej na kusy. Staré přísloví pravilo: „Kolik otroků, tolik nepřátel.“

Viděli jsme již zlo, jež napáchali tito lidé v zuřivosti své msty, jakmile se jim podařilo přervati ře-

těžy; nesmíme se však domnívati, že jejich páni se svých otroků zastali, šlo-li o to, nahnati jim strachu. Ve Spartě byli jednoho dne všichni heloti, jejichž smýšlení se zdálo být podezřelé, shromážděni před chrámem Zevovým a všichni pobiti (Thukyd. IV.); a v Římě byli podle barbarského mravu, jakmile byl úkladně zavražděn nějaký pán, všichni jeho otroci odsouzeni k smrti. Se zármutkem čteme, jak Tacitus (Ann. XIV. 43) líčí strašnou řež, jež následovala po zavraždění prefekta Pedania Secunda jedním z jeho otroků. Bylo jich neméně než čtyři sta, a podle starého zvyku všichni byli vedeni na smrt. Takové kruté a bolestné divadlo, při němž mělo býti usmrceno tolik nevinných, pohnulo lid k soucitu, a posléze propuklo povstání, aby zabránilo takovému zabíjení. Při poradě, k níž se shromáždil vyděšený senát, chopil se slova řečník, jménem Cassius, a se vším důrazem hájil nutnost dokončiti krvavé divadlo, nikoli jen proto, že to vyžaduje starý původní zvyk, ale že se jinak není možno chrániti proti nevěrnosti otroků. Všechna jeho slova dýchají jen nespravedlností a násilností, všude vidí jen nebezpečí a lest, nezná jiný prostředek než krutost a hrůzu; zejména pozoruhodná je tato věta, v níž málo slovy jsou vyjádřeny názory a mravy starých Římanů po této stránce: „Našim otcům bylo smýšlení otroků vždy podezřelé, ba ne-

důvěřovali i těm, kdož se zrodili na jejich majetku a v jejich domech, a tak od kolébky mohli pojmout náklonnost ke svým pánům; od té doby však, co máme otroky z cizích zemí, různých obyčejů a náboženství, neexistuje ke zkrocení této luzy jiný prostředek než strach." Krutost zvítězila; odvážný úmysl lidu byl zmařen, ulice naplněny vojáky, a čtyři sta nešťastníků odvedeno na smrt.

Zmírnění tohoto krutého jednání, odstranění tohoto strašného systému násilnosti bylo prvním plodem, jež muselo vyvolati křesťanské učení; a je zjištěno, že Církev tuto důležitou záležitost nikdy nespustila s očí, nýbrž podle možnosti usilovala zlepšiti postavení otroků; pokud se týče trestů, snažila se na místo krutosti dosadit mírnost a, což bylo nejdůležitější, usilovala, aby u pánů na místo rozmarů byl dosazen za rádce rozum, místo vášně za soudce klid; to znamená, že otroci byli stále více stavěni na roveň svým pánům tím, že tito s nimi již nenakládali podle jejich původu, nýbrž podle práva.

Církev nikdy nezapomínala na krásné učení, které jí zanechal apoštol, když se v dopise Filemonovi přimlouvá za otroka, a to za uprchlého otroka, jménem Onesima, a mluví v jeho prospěch tak, jak se ještě ve prospěch této nešťastné třídy lidí dosud nikdy nemluvilo. Píše mu: „Prosím tě za

svého syna, za Onesima, jehož ti zase posílám. Ty ho přijmi jako mé srdce; ne již jako otroka, nýbrž více než otroka, jako bratra milého, máš-li mě tedy za účastníka, přijmi ho jako mne; jestli ti v něčem ublížil aneb dlužen je, přičti to mně." (Filem.) Ne, Církev nezapomínala na toto učení bratrství a lásky; mírnit osud otroků, bylo jedním z jejích oblíbených úkolů.

Koncil, jenž se konal počátkem čtvrtého století v Elviře, potrestal ženu, která k smrti utýrala své otroky. Koncil v Orleánsu roku 549 (can. 22) přikazuje, že otrok, jenž se pro provinění utekl do kostela, má sice býti vydán svému pánu, avšak teprve tehdy, až tento příseżně slíbí, že vrátivšímu se neublíží; a kdyby přesto s ním zle nakládal, má býti vyloučen ze společnosti a od stolu věřících. Tento kanon je dvojím svědectvím, jednak o běžné krutosti pánů, jednak o horlivém úsilí Církve, aby se lépe zacházelo s otroky. Aby krutostem dala otěže, musela žádati přísahu; a ačkoliv je Církev v používání přísahy tak zdrženlivá, přece považovala tuto záležitost za dostatečně důležitou, aby ve vzneseném jménu Božím mohla a musela žádati přísahu.

Přízeň a péče, jíž Církev věnovala otrokům, nabývala vždy většího rozsahu a, jak se zdá, byl na několika místech zaveden zvyk, požadovati slib, že nejen s otrokem, který uprchne do kostela, nebude

zle nakládáno, nýbrž že také nebude trestán žádnou mimořádnou prací, ani označen znamením hanby. Náznaky tohoto zvyku, jenž sice vznikl z horlivosti pro blaho lidstva, ale mohl také přivoditi nenáležitosti, jimiž by se pouta poslušnosti příliš rychle uvolnila a které by snad daly podnět k výstřelkům se strany otroků, nacházíme v ustanovení koncilu v Epaone (podle některých dnešní Abbon) z roku 517, jež se pokouší učiniti přítrž zlu doporučováním chytré umírněnosti, aniž by však stáhlo ochrannou ruku. Třicátýdevátý kanon stanoví, že otrok, jenž pro těžké provinění se uteče do kostela, má býti osvobozen pouze od tělesného potrestání, aniž by jeho pán byl zavázán přísahou, že mu nesmí uložiti nějakou mimořádnou práci nebo mu ostříhati vlasy, aby ho poznamenal. Povšímněme si však, že toto omezení platí jen tehdy, pakliže se otrok dopustil těžkého provinění, a že se v tomto případě pánu neukládá žádné další omezení, co se týče uložení nějaké mimořádné práce, nebo poznamenání otroka ostříháním vlasů.

Snad mnohý nazve takovou shovívavost přehnanou, ale je třeba pamatovati, že veliké a hluboce zakořeněné zlořády možno vyhladiti jen s velikým úsilím a že, i když se na první pohled zdá, že hranice chytrosti byly překročeny, tato zdánlivá přemíra není ničím jiným než kolísáním, do něhož vždy

upadají věci, dokud nenaleznou svou pravou rovnováhu. Církev zde nechtěla brátí do ochrany ani zločin, ani požadovati shovívavosti, kde to nebylo na místě; nepokoušela se o nic jiného, než položiti meze násilnostem a rozmarům pánů; nemohla strpěti, aby někdo trpěl muka a smrt, protože se to zalíbilo druhému. Církev se nikdy nevzpírala výkonu spravedlivých zákonů a zákonitému postupu soudních dvorů, ale také nikdy nedala svůj souhlas k násilnostem jednotlivců.

Znamenité svědectví pro tohoto ducha odporu proti neomezenému výkonu soukromé moci, ducha, jenž nesměřuje k ničemu menšímu než k nové úpravě společenských poměrů, nacházíme v patnáctém kanonu koncilu v Meridě z roku 666. Je známo, a také zde to bylo již naznačeno, že otroci tvořili hlavní část majetku, a že, poněvadž dělba práce vycházela z tohoto předpokladu, vlastníkům jen poněkud většího majetku bylo nemožno, aby byli bez otroků. Protože tedy nebylo v moci Církve, aby rázem přetvořila společenské poměry, musela se podrobiti nutnosti a rovněž držeti otroky. Chtěla-li této třídě lidí připraviti lepší osud, bylo snad nejlepší, dávala-li sama v tom příklad, a tento příklad nacházíme v kanonu koncilu, o němž jsem se právě zmínil. Zakazuje se v něm biskupům a kněžím nakládati se služebníky Církve špatně, na těle

jim ubližovati a přikazuje se, aby, dopustí-li se provinění, byli odevzdáni světským soudům, biskupům však má býti vyhraženo právo zmírniti trest. Je hodno pozoru, že, jak vychází najevo z tohoto kanonu, stále ještě platilo právo pána, že může svého otroka zmrzačiti a snad bylo dosud pevně zakořeněno, poněvadž koncil tento způsob trestu zakazuje toliko duchovním, aniž by se zmínil o laicích.

Za podklad k tomuto zákazu patrně sloužil též záměr, aby duchovní se prolévánim lidské krve nestali nehodnými vykonávati onen vznešený úřad, jehož nejvznešenějším výkonem je přinášení vznešené oběti lásky a pokoje; to však nikterak nezmenšuje jeho zásluhu a vliv pokud se týká zlepšení osudu otroků. Vždyť zákaz se rovněž pokoušel dosaditi na místo soukromé msty veřejné právo; vždyť vzhledem k prolévání krve bylo to nové hlásání rovnosti otroků a svobodných; vždyť prohlásil, že ruce, které prolily krev otroka jsou stejně poskvrněny jako kdyby prolily krev svobodného člověka. A tyto pravdy musely být nezbytně nějakým způsobem důrazně přikazovány, i když byly v rozporu s obvyklými názory a mravy; bylo nutno pracovati k tomu, aby byla odstraněna tato ohavná a krutá právní ustavení, jimiž se vylučovala větší část lidstva z účasti na lidských právech.

V zmíněném kanonu stojí za povšímnutí okolnost,

jež nejzřetelněji projevuje horlivost Církve, aby otrokům byla vrácena důstojnost a úcta, jež jim byly uloupeny. Ostříhání vlasů bylo u Gotů, jak nás ujišťuje Lukáš z Tuy, nejpotupnějším trestem, a hrozili se ho téměř více než smrti. Ať však byl předsudek v této věci sebe větší, mohla Církev ostříhání vlásů zřejmě strpět, aniž by uvalila na sebe takovou výtkou, jakou by jí vyneslo prolévání krve. Nicméně nemohla to strpěti, a to nám dokazuje, že jí vážně záleželo na tom, aby zahladila s čel otroků znamení jejich ponížení. Když byla vyzvala biskupy a kněze, aby vinníky odevzdali soudu, přikazuje jim, aby netrpěli, „aby byli potupně ostříháni".

V této záležitosti nebyla žádná horlivost příliš veliká, muselo být použito každé příležitosti, kde by mohla býti nenáviděným výjimečným ustanovením, vydaným proti otrokům, zasazena rána. Tato potřeba se zřetelně jeví ve výroku jedenáctého koncilu v Toledu z roku 675. Ve svém šestém kanonu zakazuje biskupům, aby rozhodovali o provinění, jež si zasluhují smrti, anebo ukládali trest zkomolení údů; povšímněme si však, jak považuje za nutné zdůrazňovati, že je nepřípustna jakákoli výjimka, když ještě připojuje, že „také se to zakazuje, pokud se týče služebníků Církve". Zlo bylo veliké a mohlo býti napraveno jen nejhorlivější péčí: vždyť,

jak vidíme, mohlo býti také právo nad životem a smrtí, nejhroznější ze všech zlořádů, vyhlazeno jen s největší námahou. Na počátku šestého století nechybělo příkladů takových přehmatů, neboť koncil v Epaone přikazuje ve svém třicátém čtvrtém kanonu, aby „pán, jenž svému otroku podle vlastního uvážení vezme život, byl vyloučen ze společnosti Církve na dva roky." A ještě uprostřed devátého století nacházíme takové výstřelky, jež se koncil ve Wormsu v roce 868 pokoušel potlačiti tím, že každého pána, který by podle vlastního uvážení usmrtil svého otroka, odsuzoval k dvouletému pokání.

KAPITOLA XVII.

Prostředky, jež Církev užívala k osvobození otroků.

Zatím co zacházení s otroky bylo stále mírnější a jejich postavení se ustavičně přibližovalo poměrům lidí svobodných, nesmělo býti zanedbáváno dílo všeobecného osvobození, neboť tento stav neměl býti toliko zlepšen, nýbrž musel býti úplně odstraněn. Jedině moc křesťanského učení a duch lásky k bližnímu, jež se s ním šířil po celé zemi, otřásl systémem otroctví tou měrou, že dříve nebo poz-

ději se musel docela zhroutit, poněvadž lidstvo nemůže dlouho setrvávati v řádu věcí, jenž je v zřejmém rozporu s jeho názory. Podle křesťanského učení jsou původ a poslání všech lidí stejné, všichni jsou bratři v Kristu a všichni jsou zavázáni vespolek se milovati z celého srdce; mají si v nesnázích pomáhati a vzájemně se ani slovem neurážeti; všichni jsou před Bohem rovni, poněvadž budou souzeni bez ohledu na osobu. Křesťanství se rozšířilo všemi směry, všude zapustilo kořeny, zmocnilo se všech tříd, všech vrstev společnosti; jak mohlo tu ještě existovati otroctví, tento ponižující stav, v němž člověk je vlastnictvím svého bližního a je jako zvíře prodáván, při němž je oloupen o radosti rodinného života a o všechna dobrodiní společenských zřízení? Mohly existovati vedle sebe tak si odporující věci?

Zákony sice mluvily pro udržení otroctví a útok křesťanství nemířil bezprostředně na tyto zákony; ale naproti tomu se zmocňoval názorů a mravů, z nichž jedněm propůjčoval nový vzlet a druhým dával jiný směr, a co v takovém případě zmohou zákony? Jejich přísnost povolí, jejich vážnost mizí, začne se pochybovati o jejich spravedlnosti, popírati jejich účelnost, poukazuje se na jejich špatné účinky, takže poněnáhlu pozbudou síly, a ani není zapotřebí nárazu, aby se proměnily v nic; odvrhnou

se jako zbytečné, nebo, když se lidé pokusí je formálně zrušiti, je to pouhá ceremonie; jsou mrtvolou, jež je se ctí pochována.

I když přikládám křesťanským názorům a mravům takový význam, z řečeného nelze vyvozovati, jako bych chtěl tvrditi, že Církev děkuje za úspěch jedině této moci, aniž by současně použila vhodných, času i okolnostem přiměřených prostředků. Jak jsem již naznačil, zvolila Církev všechna opatření, jež co nejspíše mohla vésti k cíli, o který usilovala.

Aby poskytla dílu osvobození pevný základ, musela především zajistiti svobodu propuštěných proti každému útoku, svobodu, jež na neštěstí byla často popírána a ohrožována velkými nebezpečími. Příčiny tohoto zarmucujícího zjevu nalezneme lehce v pozůstatcích starých názorů a mravů, v lakotě mocných, v systému násilí, jenž zevšeobecněl po vpádu barbarů, a v chudobě, bezmocnosti nebo úplném nedostatku výchovy a kázně, v nichž se nešťastníci nacházeli po svém propuštění z otroctví, neboť lze předpokládati, že ne všichni znali plnou cenu svobody, že se v novém postavení nezachovali vždy podle pravidel rozumu a požadavků spravedlnosti, a že při novém používání práv svobodného člověka nedovedli splniti své nové povinnosti. Ale všechny tyto nenáležitosti, jež nerozlučně sou-

visí se stavem věcí, nesměly zabrániti provedení díla, jak to přikazuje náboženství a lidskost, muselo se o to usilovati tím spíše, přihlíželo-li se k četným omluvným důvodům, jež mohly býti předneseny ve prospěch propuštěných, jejichž duševní a morální vlohy by se v poměrech, jež právě opustili, nikdy nerozvinuly.

Svoboda právě propuštěných otroků byla zajištěna proti přehmatům nespravedlnosti a do jisté míry obklopena svatou nedotknutelností, bylo-li jejich propuštění spojováno s takovými věcmi, jež v ten čas měly největší význam. K tomu byla Církev a vše, co k ní přináleželo, nanejvýš způsobilá; a proto byl nepochybně s velkým prospěchem zaveden obyčej propouštěti otroky v kostelích. Když tento obyčej nastoupil na místo starých zvyků a uvedl je v zapomenutí, byl také současně mlčenlivým prohlášením veliké ceny, svobodných lidí před očima Boha, a byl skutečným prohlášením jejich rovnosti před Bohem, když jejich propouštění se provedlo právě tam, kde se denně učilo, že před Bohem není rozdílu ve vážnosti osoby, na témže místě, kde mizely všechny světské rozdíly a všichni lidé byli spojeni sladkými pouty bratrství a lásky. Dělo-li se propouštění tímto způsobem, pak zřejmě měla Církev právo hájiti svobodu propuštěných, protože sama byla svědkem aktu, mohla stvrditi svo-

bodný souhlas účastníků i ostatní okolnosti, jež podmiňovaly jeho platnost, a zároveň trvati na jeho nezrušitelnosti, pokud by nesplnění slibu, daného před Bohem, bylo znesvěcením posvátných míst.

Církev nezapomínala používati těchto okolností ve prospěch propuštěných, a tak vidíme, jak první koncil v Orange roku 441 přikazuje ve svém sedmém kanonu, aby na každého, kdo by se pokoušel nutiti otroky, propuštěné v nějakém kostele, k otrocké práci, byl uvalen církevní trest. A o století později nacházíme stejné ustanovení v sedmém kanonu pátého koncilu v Orleansu roku 549.

Ochrana, kterou Církev poskytovala propuštěným otrokům, byla tak zřejmá, že se stalo zvykem, zvláště jí je odporučovati. Občas se to stávalo závětí, jak nám již naznačuje nařízení zmíněného koncilu v Orange, podle něhož měl býti Církví uvalen trest na každého, kdo by závětí Církvi odporučeného a propuštěného otroka nutil k nějaké otrocké práci. Toto odkázání se však nedělo vždy závětí, neboť šestý kanon koncilu v Toledu z roku 589 přikazuje, že ani propuštění, odkázání Církvi, ani jejich synové nemohou býti zbaveni její ochrany. Zde se mluví všeobecně, bez omezení na závěť. Stejně tomu tak je v nařízení jiného koncilu v Toledu z roku 633, kde se praví, že Církev béře do své ochrany jen ty propuštěné, kteří jí byli odporučeni.

Ale i když se propuštění nestalo v kostele a nebylo žádného zvláštního odporučení, přece Církev neopomíjela se ujímati propuštěného, byla-li jeho svoboda v nebezpečí. Kdo přikládá nějakou cenu lidské důstojnosti, kdo jen trochu lidsky cítí, jistě nebude vyčítati Církvi, že se mísila do takových záležitostí, i když nebudeme přihlížeti k oprávnění, jež právo, chrániti slabé přiznává každému příteli lidí; tomu se jistě bude zamlouvati, když v dvacátém devátém kanonu koncilu v Agdě v Languedocu z roku 506 nalezne nařízení, podle něhož Církev, bude-li to nutno, převezme ochranu těch, jimž jejich páni právoplatně darovali svobodu.

K velikému dílu odstranění otroctví nemálo přispěla horlivost, jakou Církev vyvíjela ve všech dobách a ve všech zemích při vykupování zajatců. Jak známo, veliká část otroků děkovala za svůj osud měnivému štěstí válečnému. Lidem starověku by se mírné vedení dnešní války zdálo pohádkovým, neboť tehdy se právem mohlo volati „Běda přemoženým!“ poněvadž nebylo jiné volby než smrt nebo otroctví.

Toto zlo bylo ještě ztíženo neblahým předsudkem, jenž mluvil proti vykupování zajatců a spočíval na obdivuhodném hrdinství svého druhu. Neboť jistě je hodná obdivu taková hrdinná pevnost Regulova; vlasy vstávají při vzrušující podívané,

kterou líčí Horatius (Od. III. 5), a kniha vypadne z rukou při čtení otřásajících strof:

Fertur pudicae conjugis osculum
Parvosque natos, ut capitis minor,
A se removisse, et virilem
Torvus humi posuisse vultum.

Praví se, že odmítl cudné manželky polibek
i svého děťátka, již ne Říman,
pak k zemi vzdorně sklonil
svou mužnou tvář.

Když jsme však překonali hluboký dojem, jaký vyvolává takové hrdinství, a nadšení, jež vzbudí v našem srdci každý projev veliké duše, musíme si přiznati, že tato ctnost hraničí téměř s nelidkostí, a že ve strašných slovech mluví krutá státní chytrost, proti čemuž by se rozhodně vzbouřily všechny city lidskosti, kdyby nebyla naše duše při podívané na vznešené sebezapření hrdiny omámena a takřka zdrcena.

S takovým učením se křesťanství nemohlo snésti, nesmělo připustiti, aby se uplatňovala zásada, že se lidem musí bráti naděje, aby se zvýšila jejich statečnost ve válce; a příklady odvahy, hodné obdivu, skvělé veliké činy neochvějné pevnosti a stálosti, jež v dějinách dnešních národů září na každém listě, jsou výmluvnými doklady pro zásadu křesťan-

ského náboženství, že mírné mravy nejsou neslučitelné s hrdinnou odvahou. Lidé starověku se pohybovali vždy okolo jedné z obou protiv: zženštilosti nebo hrubosti; mezi oběma protivami je však střední cesta, a tuto ukazovalo křesťanské náboženství.

V dalším vývoji svých zásad bratrství a lásky nacházelo křesťanství nejdůstojnější úlohu své blahodárné horlivosti ve vykupování zajatců; a pozorujeme-li nyní skvělé rysy jednotlivých skutků lásky, o nichž nám podávají dějiny zprávu, nebo naslouchámе-li duchu, jenž řídil postup Církve, pak objevíme vždy nová a nepopiratelná práva křesťanského náboženství na vděčnost lidského pokolení.

Proslulý spisovatel naší doby Chateaubriand nám předvedl křesťanského kněze z lesů Franků, který se stal dobrovolně otrokem, aby ze zajetí vysvobodil křesťanského vojáka, jehož žena bez útěchy a pomoci hynula v chudobě. Vznešené divadlo, jež nám poskytuje Zachariáš, když pro Ježíše Krista a z lásky k nešťastníku, jemuž opatřil svobodu, s jasným klidem snáší otroctví, není pouhým výmyslem básníka; v prvních stoletích Církve byly takové příklady časté, a slzy, jež kanuly při pohledu na hrdinné sebeobětování Zachariášе a jeho nedostižnou lásku k bližnímu, mohou býti bezpečně považovány za daň pravdě. Papež Klement říká: „Znali jsme

mnoho našich, kteří se dobrovolně stali otroky, aby osvobodili druhé." (I. List ke Korintským k. 55.)

Vykupování zajatců zaměstnávalo Církev tou měrou, že již v prvních dobách nařizovala, aby jakmile toho bude zapotřebí, se prodalo církevní náčiní, ba i posvěcené nádoby; jednalo-li se o nešťastné zajatce, neznala láska k bližnímu hranic, horlivost lásky překonávala všechny závory, až došlo k nařízení, že, ať se Církvi daří sebe hůře, především má pečovati o vykupování zajatců, spíše než o zlepšení svého stavu (Caus. 12. q. 2.). Za převratů, jež s sebou přinesl vpád barbarů, vidíme Církev, že vždy vytrvale a statečně pokračuje v započatém díle. Blahodárná nařízení starých kanonů nepozbývala platnosti ani neupadala v zapomenutí, a velkodušná slova milánského biskupa ve prospěch zajatců docházela, nepřihlížíme-li k bouřlivým dobám, nepřetržitě pokračující ozvěny (Sr. S. Ambros. de off. II. 15). V pátém kanonu koncilu v Maconu roku 585 vidíme, že kněží k vykupování zajatců používali církevního zboží; a koncil v Remeši roku 625 zakazuje biskupům, chtějí-li se vyhnouti sesazení, scizování posvátných nádob, avšak s ušlechtilou doložkou: „k nějakému jinému účelu než k vykupování zajatců"; a dlouho poté nacházíme v dvanáctém kanonu ve Verneuil z roku 844 na-

řízení, podle něhož církevní statky měly sloužiti k vykupování zajatců.

Ani když mu vrátila svobodu, neponechala Církev zajatce bez ochrany; byl ustavičně v její péči, opatřovala mu doporučující listy, které jej jak při cestě domů ochraňovaly před novým násilím, tak mu měly opatřiti prostředky k opětnému obnovení zajetím rozvrácených životních poměrů. Svědectví o tomto novém druhu ochrany nacházíme v druhém kanonu koncilu v Lyonu z roku 583, kde se říká, že biskupové ve svých doporučujících listech mají zajatcům poznamenati den a cenu vykoupení.

Horlivost Církve pro vykupování zajatců se vyvíjela tou měrou, že se dokonce dály nerozvážnosti, a duchovní vrchnost se viděla nucena proti tomu zakročovati. Ale právě tyto přehmaty nám ukazují, jak veliká musela býti tato horlivost, když překročovala míru dovoleného. Víme o jednom přehmatu ze zprávy koncilu, pojmenovaném po svatém Patrikovi v Irsku z roku 451 nebo 456, že někteří duchovní opatřovali zajatcům svobodu tím, že jim napomáhali k útěku, přehmat, jemuž se koncil velmi moudře ve svém třicátém druhém kanonu vzpírá nařízením, že kněz zajatce, jehož chce osvoboditi, má vyplatiti svými penězi, neboť přispěním k útěku se takřka dopouští lupu, a duchovní se pak jeví jako loupežníci a Církví je to k ne-

cti. Významné nařízení, jež nám zároveň zjevuje ducha řádu a spravedlnosti, jimž byla vedena Církev a dává nám tušit, jak hluboce proniklo do myslí přesvědčení o bohulibosti, záslužnosti a vznešenosti úsilí o osvobození zajatců, když mnozí ve své přílišné horlivosti mylně se domnívali, že chvalitebnost díla ospravedlňuje i násilí.

Neméně chvályhodná je nezištnost Církve v tomto bodu: použila-li někdy svých statků k vykoupení zajatců, pak nikdy nežádala vrácení; ani tehdy ne, měl-li vykoupený možnost vrácení si dovoliti. Svědectví o tom nalezneme v listech svatého papeže Řehoře, v nichž několik osob, které byly za peníze Církve vykoupeny ze zajetí a obávaly se, že by od nich mohlo býti žádáno vrácení složené částky, ujišťuje, že se toho nemusí obávati, a současně nařizuje, ať se nikdo neodváží někdy znepokojovati je nebo jejich dědice, poněvadž svaté kanony dovolují používání církevních statků k vykupování zajatců. (L. 7. ep. 14.)

Tato horlivost Církve pro tak svaté dílo musela mimořádně mnoho přispěti k zmenšení počtu otroků, a její vliv byl tím mocnější, že se právě rozvíjel v dobách, kdy toho bylo nejvýše zapotřebí, to je v dobách, kdy následkem rozpadu římské říše, vpádu barbarů a stěhování evropských národů, trvajícím po mnoho století, a bezuzdností válčících ná-

rodů, byly války a převraty tak časté, a všude vládla hrubá moc. Bez blahodárného a svobodu přinášejícího vlivu křesťanství byl by se nesmírný počet otroků, který starověk zanechal nové době, nejen nezmenšil, nýbrž ještě rozmnožil, neboť kde platilo právo silnějšího, jež nemírnila žádná brzdící moc, muselo lidské pokolení rychle kráčeti vstříc ponížení, a tak by nezbytně i otroctví nabylo převahy.

Tento politováníhodný stav nestálosti a násilí byl již sám s to, aby zmařil úsilí Církve o odstranění otroctví, a jen s nejkrajnější námahou mohla zabrániti tomu, aby to, co se pokoušela na jedné straně zlepšiti, nebylo na druhé straně zhoršeno. Následkem rozptýlení vladařské moci a zmatenosti společenských poměrů, jež téměř všechny kolísaly a většinou se opíraly o právo silnějšího a nikdy ne o trvalé základy, byla uvedena v pochybnost bezpečnost vlastnictví i obyvatelstva, a zatím co prvé bylo drancováno, druhé bylo zotročováno. Byla tedy nyní násilnost jednotlivců právě tak strašná, jako dříve byly mravy a zákony. Proto vidíme, jak koncil v Lyonu z roku 566 v třetím kanonu hrozí klatbou těm, kdož svobodně zrozeného nezákonně zotročí; sedmnáctým kanonem koncilu v Remeši z roku 625 se zakazuje pod trestem exkomunikace pronásledovati za tím účelem, aby byl zotročen, svobodně narozeného; dvacátým sedmým kanonem

koncilu v Londýně z roku 1102 se pod trestem zakazuje barbarský obyčej zacházeti s lidmi jako se zvířaty; sedmým kanonem koncilu v Koblenci z r. 922 byl prohlášen vinným vraždou, kdo unesl křesťana, aby ho prodal. Významné prohlášení, jímž je cena svobody postavena na roveň ceny života.

Jiný prostředek, kterého užívala Církev, aby odstranila otroctví byl ten, že nešťastníkům, jež do tohoto postavení přivedla chudoba, otvírala cestu, po níž opět mohli ujíti otroctví. Jak bylo již výše poznamenáno, chudoba byla pramenem otroctví; a z citátu Julia Caesara jsme viděli, jakou měrou bylo tomu u Gallů. Jak známo, podle starého práva nemohl nikdo, kdo upadl do otroctví, dosáhnouti opět svobody jinak, než z vůle svého pána; neboť otrok byl skutečně vlastnictvím, a bez souhlasu pánova nemohl nikdo, tím méně otrok sám, o tom rozhodovati. Pohanský způsob nazírání plně odpovídal tomuto právu, ale křesťanství hledělo na věc jinak: i když otrok byl vlastnictvím, proto přece nepřestával býti člověkem. Proto Církev nemohla sledovat v tomto bodu přísná ustanovení, jež se týkala jiných předmětů vlastnictví, a kdekoliv nějaká pochybnost poskytla příležitost, vždy se dala na stranu otroka. Předesílám tyto úvahy, aby bylo možno oceniti veškeré zásluhy nového práva, které zavedla Církev, a podle něhož každý, kdo se svo-

bodný narodil, a byl prodán z nouze nebo byl dán v zástavu, mohl se po zaplacení přijaté částky opět vrátiti do svého předešlého stavu.

Toto právo, které nacházíme v dekretech koncilu, který se konal roku 616 ve Francii, podle běžného názoru v Boneuile, otvírá široce bránu k opětnému nabytí svobody; neboť nejen že udržuje v srdci otroka naději, jež ho povzbuzuje, aby vymýšlel prostředky, jak si opatřiti výkupné, nýbrž též každému, kdo cítil soucit s jeho osudem a chtěl zaplatiti potřebnou částku nebo jej chtěl založiti, umožňovala mu zjednati svobodu. Uvažme jen horoucí horlivost, jak jsme ji výše vylíčili, jež zapálila tolik srdcí pro tento způsob dobrého díla, že s radostí byly obětovány církevní statky, mohla-li se nešťastníku poskytnouti pomoc, a můžeme tušiti nesmírný vliv, jaký muselo vyvolati zmíněné právní ustanovení; poznáváme, že tím byl uzavřen jeden z nejbohatších pramenů otroctví a svobodě otevřena široká cesta.

KAPITOLA XVIII.

Pokračování o témže předmětu.

Také postup Církve vůči Židům neopomenul přispěti k odstranění otroctví. Tento podivný národ, jenž žije roztroušen mezi všemi národy, aniž by se s nimi smísil, podobá se nerozpustným látkám, jež plují v tekutině, pokouší se zmírniti svůj osud hromaděním pokladů a, jak se zdá, za pokořující odloučení, v němž je držán ostatními národy, chce se mstíti nenasytnou lichvou, kterou jim vyssává krev. V dobách velikých neštěstí a převratů, jež s sebou nutně přinášely bídu, mohla se neřest nemilosrdné lakoty, jež je hodna ošklivosti, rozvíjeti podle chuti, a poněvadž tvrdost a krutost starých zákonů a mravů se zřetelem na osud dlužníka byla dosud v čerstvé paměti, neboť cena svobody nebyla ještě oceněna v celé své velikosti, a nechybělo příkladů, jak ji mnozí prodávali, aby se dostali z nesnází, bylo naléhavě třeba vzíti do ochrany svobodu křesťanů proti nebezpečně přibývající převaze israelitského bohatství.

Že nebezpečí nebylo jen domnělé, dokazuje špatný význam, jež je od pradávna spojen se jménem Žid, dosvědčují to skutečnosti, které, jak vidíme, se dějí ještě za našich dob. Proslulý Herder ve své

Adrastei prorokuje, aniž by se rozmýšlel, že během doby se podaří dětem Israele svým systematickým a dobře vypočítaným postupem z křesťanů učiniti své otroky; když však za časových okolností, které jsou Židům nekonečně méně příznivé, u nejznamenitějších mužů lze nalézti takové obavy, co pak mohli lidé očekávati od neúprosné lakoty židů v nešťastných dobách, jež máme právě na mysli?

Na základě takových úvah nestranný pozorovatel, jenž netrpí žalostnou touhou mluviti ve prospěch té neb oné sekty, jen aby mohl pomlouvati katolickou Církev, i kdyby to mělo odporovati zájmům lidstva; pozorovatel, který nepatří mezi ty, kdož by se méně znepokojovali nad vpádem Kafrů, než nad jediným právním ustanovením, jímž by se zdála oprávnění duchovní moci jen nepatrně rozšířena, pozorovatel, který by nebyl tak nevražívý, tak malicherný, tak ubohý, pozoroval by nejen bez nevole, nýbrž dokonce s radostí, jak Církev s moudrou pozorností sledovala kroky Židů a používala každé příležitosti, jež se jí naskytla, aby podporovala jejich křesťanské otroky, až jim posléze držení takových otroků mohla zakázati.

Třetí koncil v Orleánsu roku 538 zakazuje ve svém třináctém kanonu Židům přidržovati křesťanské otroky k takovým pracím, které se příčí křesťanské-

mu náboženství. Tím, že toto nařízení zajišťovalo křesťanskému otroku ve svatyni jeho svědomí svobodu, pozdvihlo ho též v úctě u jeho pána a bylo zároveň slavnostním ohrazením se ve prospěch lidské důstojnosti, když prohlásila, že se vliv otroctví nevztahuje na posvátné území ducha. To však stále ještě nepostačovalo, nýbrž musel býti židovským otrokům poskytnut též prostředek k opětnému dosažení svobody. Neuplynuly ani tři roky a již se konal v Orleánsu čtvrtý koncil; a stojí za povšímnutí, jak to pokročilo při porovnání s předchozím: Ve svém třicátém kanonu dovoluje křesťanskému otroku, který prchl do kostela, aby když zapraví přiměřené výkupné Židům, se osvobodil. Povšímneme-li si toho lépe, muselo takové nařízení vykonati pro věc svobody největší služby, když křesťanské otroky takřka vyzývalo, aby prchli do kostela, kde by mohli úpěnlivě prosit své bratry, aby z horlivosti lásky jim poskytli částku k jejich vykoupení.

Týž koncil nařizuje ve svém třicátém prvém kanonu, že Žid, který by křesťanského otroka odvrátil od jeho víry, má býti odsouzen ke ztrátě všech svých otroků, což je pro otroka novou zárukou nedotknutelnosti jeho svědomí a novým prostředkem, jak dosáhnouti svobody.

Tak Církev kráčí dále s onou stejnoměrností v

postupu a s obdivuhodnou vytrvalostí, které jí ani nepřátelé neupírají; nejpatrněji se tento pokrok ukazuje v krátkém údobí mezi zmíněným rokem a poslední třetinou téhož století, kde v kanonických dekretech nacházíme rozšířené pole působnosti, a smíme-li se tak vyjádřiti, větší smělost. Na koncilu v Maconu roku 581 nebo 582 ve svém šestnáctém kanonu výslovně zakazuje Židům držeti křesťanské otroky a křesťanům dovoluje, aby tyto vykoupili za 12 Soldů. Týž zákaz nacházíme ve čtrnáctém kanonu koncilu v Toledu z roku 589, takže Církev v oné době již nepokrytě projevila, co chtěla, totiž, že žádný křesťan nemá být otrokem Žida.

Vytrvalá ve svém předsevzetí útočila na zlo ze všech stran, takže v případě potřeby omezila prodej otroků, jakmile nastalo nebezpečí, že by mohli padnouti Židům do rukou. Proto vidíme, jak v devátém kanonu koncilu v Châlonsu z roku 680, zakazuje prodej křesťanských otroků mimo Chlodovikovu říši, aby nepadli do moci Židů. Církev sice viděla, že tyto její dobře míněné úmysly nejsou všemi chápány a její úsilí není podporováno, jak by se slušelo, ale přece neúnavně jim vždy znou připomínáním zjednávala platnosti. Uprostřed sedmého století byli ve Španělsku duchovní i laici, kteří své otroky prodávali Židům, ale tomuto zlořádu se brzy vzepřel desátý koncil v Toledu, když byl ve svém

sedmém kanonu zakázal křesťanům a především duchovním, že nesmí své otroky prodávati Židům; neboť, jak vhodně koncil připojuje: „Všichni vědí, že tito otroci byli vykoupeni krví Ježíše Krista, pročež mají býti spíše vykupováni než prodáváni.“

Tato nevýslovná dobrota Boha, jenž se stal člověkem, a který, aby vykoupil lidi, prolil svou krev, byla nejmocnější pohnutkou Církve, aby se ujímala osvobození otroků s takovou horlivostí; a vskutku k tomu, aby byl člověk naplněn odporem proti tak ponižující nerovnosti, postačí jen uvážiti, že títéž lidé, kteří byli postaveni na roveň zvířatům byli právě tak jako jejich páni, jako nejmocnější knížata země, předmětem milosrdných úradků Nejvyššího. „Když se byl náš Spasitel,“ praví svatý papež Řehoř, „když se byl Stvořitel všech věcí ve své dobrotě snížil a vzal na sebe lidské tělo, aby silou svého božství zlomil otrocká pouta, jež nás drží v zajetí, a nám navrátil původní svobodu, je bohulibým dílem navrátiti lidem svobodu, jíž zdědili, vykupováním, poněvadž na počátku příroda všechny lidi postavila do světa svobodné, a otrockému jhu byli podrobeni jen právem lidí.“ (L. 5. ep. 12).

Církvi se jevilo vždy nutným, aby podle možnosti omezovala zcizování svých statků, a můžeme býti přesvědčeni, že v tomto ohledu sledovala zásadu svým služebníkům v podrobnostech příliš nedůvě-

řovati. Takto se snažila zabránit zašantročení, jež by asi jinak bylo velmi časté, poněvadž tyto statky byly roztroušeny a byly svěřovány péči služebníků, kteří pocházeli ze všech vrstev lidu a podléhali všemožným vlivům, jež s sebou přinášelo příbuzenství a přátelské poměry a tisíce jiných okolností, jak již mají svůj původ v různosti charakteru, poznání, náhledu, a také doby, místa i podnebí. Proto Církev udělovala oprávnění k prodeji jen s největší obezřelosti a dovedla v daném případě proti takovým služebníkům, kteří porušili své povinnosti promarněním jim svěřených statků, vyvinouti též prospěšnou přísnost. Nepřihlížíme-li k tomu všemu, musely, jak jsme již viděli, tyto ohledy ustoupiti, jakmile se jednalo o vykoupení zajatců; také lze právě tak dobře prokázati, že, pokud šlo o její majetek, jenž spočíval v otrocích, posuzovala vše jinak a svou přísnost měnila ve shovívavost.

Jestliže sloužili otroci Církvi věrně, mohli jim biskupové darovati nejen svobodu, nýbrž též něčím přispěti k jejich další výživě. Jak se zdá, byl úsudek o zásluhách otroků ponechán biskupu; ustanovení, jež horlivosti prelátů v lásce zřejmě otevíralo široké pole působnosti, a opět otroky povzbuzovalo k věrnému plnění povinností, jímž si mohli vysloužiti tak drahocennou odměnu. Poněvadž se pak mohlo státi, že by nástupce biskupův pochyboval o do-

statečnosti pohnutek, jež vedly jeho předchůdce k tomu, aby některému otroku daroval svobodu, a chtěl by mu ji upírati, bylo nařízeno, že biskupové v tomto ohledu mají dbáti ustanovení svých předchůdců, takže propuštěným ponechají nejen jejich svobodu, ale také dary na pozemcích, vinicích nebo příbytcích, jež jim přiřkl biskupův předchůdce. Toto nařízení nacházíme v sedmém kanonu koncilu v Agdě v Languedocu z roku 506. Rozpor s jinými místy, kde se zakazuje propouštění, je jen zdánlivý, neboť v nich se mluví jen všeobecně a zvláštní případ, kdy si toho otroci zasloužili, zůstává nedotčen.

Kdyby biskup, jenž po své smrti nic nezanechal, zcizil nebo zastavil duchovní statky, musely býti tyto statky vráceny; z tohoto nařízení zřejmě vyplývá, že se jedná o takové případy, kdy biskup obešel církevní zákony; avšak shledáme, že tato přísnost polevuje v případě, daroval-li biskup některým otrokům svododu, tito o ní již nesměli býti oloupeni. To určil koncil v Orleansu roku 541 ve svém devátém kanonu, kde od propuštěných byl žádán již jen závazek, aby také dále Církvi sloužili, arci samozřejmě nejinak než jako propuštění, a nadto byli odměněni ochranou, kterou Církev poskytovala propuštěným.

Jako další svědectví pro shovívavost Církve k o-

trokům možno uvésti desátý kanon koncilu v Celchythu roku 816, podle něhož v málo letech museli nabýti všichni angličtí biskupští otroci, pro něž platila ustanovení koncilu, svobody, poněvadž po biskupově smrti všichni jeho angličtí otroci propuštěni, a mimo to měl každý z ostatních biskupů a opatů propustiti tři otroky s darem 3 soldů. Taková ustanovení ustavičně napomáhala započatému dílu a připravovala věci a mysli tak, že po nějaké době bylo možno šlechetné rozhodnutí, jako na koncilu v Armaghu z roku 1171, kdy všem anglickým otrokům v Irsku byla darována svoboda.

Tyto výhodné poměry, jimiž se těšili otroci Církve, měly tím větší cenu, poněvadž podle tehdy nově zavedených církevních zákonů nemohly býti již nikdy zhoršeny. Kdyby se církevní otroci mohli dostati do rukou jiných pánů, pak v tom případě by pozbyli práva na dobrodiní, z něhož se těšili otroci Církve, ale na štěstí bylo zakázáno vyměňovati tyto otroky za jiné a z moci Církve nemohli jíti jinou cestou než k svobodě. Památník těchto církevních nařízení nalezneme v dekretech papeže Řehoře XI. (1. 3. t. 19. c. 3. et 4.); k tomu je třeba poznamenati, že v citovaných spisech jsou otroci Církve považováni za Bohu zasvěcené, a na tom spočívá nařízení, že nesmějí přejíti do jiných rukou, a Církví mohou býti jenom propuštěni na svobodu. Také z

toho vidno, že věřící k spáse své duše věnovávali otroky Pánu a svatým, čímž přecházeli do moci Církve a tak byli odňati obchodu s otroky a tak již nikdy se nemohli octnouti ve světské porobě. Spásný účinek, jaký musely vyvolati tyto zásady a nařízení, v nichž náboženství bylo tak hluboce spojeno s lidskostí, netřeba dále zdůrazňovati a postačí poznamenati, že duch té doby byl hluboce náboženský a vše, co se přidrželo kotvy náboženství, bezpečně dosáhlo ochranného přístavu.

Ačkoliv moc náboženského nazírání, jež se dále rozvíjelo každým dnem, rozšiřovala svou činnost na všechny strany, přece zvláštní měrou směřovala k tomu, aby člověka každým možným způsobem vyrvala otrockému jhu. Zde nemohu opomenouti, abych nepoukázal na kanonické nařízení z doby Řehoře Velikého. Na koncilu v Římě roku 597, jemuž tento papež sám předsedal, byl otrokům poskytnut nový prostředek, jak se zachránit ze svého ponížení, když byla přislíbena svoboda každému, kdo se věnuje životu klášternímu. Zvláště stojí za povšimnutí slova svatého papeže; odhalují sílu náboženských pohnutek a jejich převahu nad úvahami a zájmy světskými. Tento významný spis se nachází v listech svatého Řehoře, a je uveden v poznámkách další kapitoly.

Znamenalo by to nepochopiti ducha oné doby,

kdybychom nepřikládali takovým nařízením úspěch; naopak, vyvolaly největší účinky. Můžeme si o tom učiniti představu, čteme-li v dekretu Gratianově (Dist. 54. c. 12), že se výsledek téměř zvrhl v pohoršení; neboť bylo nutno učiniti přísná opatření proti zneužívání, aby otroci svým pánům neprchali a netlačili se do klášterů pod záminkou zbožnosti, takže se všech stran byly vznášeny žaloby a stížnosti. Ale i bez svědectví o tomto zneužívání lze lehce vytušiti, že účinky musely býti veliké nejen proto, že mnozí tím dosáhli svobody, ale též proto, že v očích světa byli povýšeni jsouce přijati do stavu, jenž se právě mocně rozvíjel a získával stále více vážnosti a vlivu.

Značně obohatíme svou představu o hlubokých změnách, které takto byly vyvolány ve společenských poměrech, obrátíme-li pozornost na okolnosti, jež souvisely s kněžským svěcením otroků. Postup Církve v této věci zcela odpovídal jejímu učení. Otrok byl člověk jako každý jiný, a jako takový mohl býti vysvěcen právě tak dobře jako kníže; ale pokud byl podroben moci svého pána, chyběla mu ona nezávislost, kterou předpokládá důstojnost vznešeného úřadu, a z toho důvodu nemohl býti otrok vysvěcen, dokud nedosáhl svobody. Není nic rozumějšího, spravedlivějšího a moudřejšího než toto omezení nařízení, jež nutno v každém ohledu

nazvati velkolepým a velkomyslným; nařízení, jež samo o sobě je výmluvným ohrazením ve prospěch lidské důstojnosti, slavnostním prohlášením, že otrok, nehledíc k jeho ponižujícímu postavení, přece není níže než druzí, když se Církev nerozpakuje voliti své služebníky z těch, kdož jsou v porobě; nařízení plné ušlechtilé lásky k člověku, které bývalé otroky pozdvihuje na tak čestný stupeň, aby odstranilo předsudky proti tomuto stavu a aby mezi příslušníky tohoto stavu a nejváženější třídou svobodných navázalo mocná a požehnání přinášející pouta.

Zde třeba si povšimnouti zneužívání, jež se přitom vloudilo, totiž, že otroci byli vysvěcováni bez svolení svých pánů, což nepochybně odporovalo posvátným zákonům církevním a bylo Církví potlačováno s horlivostí hodnou chvály, a což je i pro pozorovatele velmi poučné, chce-li se naučiti náležitě oceňovati hluboký účinek, jaký vyvolávaly náboženské názory a zřízení. Aniž bychom chtěli nějak omlouvati to, co v tom bylo hodno zavržení, přece můžeme též i toto zneužívání posuzovati po záslužné stránce, neboť zneužívání často není nic jiného, než přehánění obyčeje, hodného chvály. Náboženské názory se nesnášely s otroctvím, toto bylo udržováno zákony a proto ten nepřetržitý boj, jenž se stále obnovoval v různých podobách, avšak vždy

stejný účel, všeobecné osvobození. Takové důvody možno nyní uváděti s tím větší důvěrou, když se ví, že nejstrašnější ukrutnosti revolucí jsou s největší shovívavostí omlouvány jedině proto, že odpovídají zásadám revolucionářů a účelu revoluce, které chtěly přetvořiti celý státní organismus.

Doklady tohoto zneužívání nalezneme v pozoruhodných spisech, které pocházejí z dekretu Gratianova, a jejich stručný obsah uveden v poznámkách k další kapitole (Dist. 54. c. 9. 10. 11. 12.). Při zevrubném zkoumání z toho vidno předně: že počet otroků, kteří takto dosáhli svobody, musel být velmi veliký, poněvadž žaloby a stížnosti, jež proti tomu byly vznášeny, byly všeobecné; za druhé: že biskupové většinou byli na straně otroků, že svou ochranu dále rozšiřovali a učení o rovnosti se pokoušeli uvésti v skutek všemi způsoby, poněvadž právě tím je potvrzeno, že se téměř každý biskup provinil touto shovívavostí hodnou hany; za třetí: že otroci, spoléhajíce se na toto blahovolné smýšlení si pospíšili, aby svrhli své okovy a utekli do náručí Církve; za čtvrté: že tyto okolnosti dohromady musely vyvolati hnutí mysli nanejvýše příznivé svobodě a že, když byly mezi otroky a Církví navázány tak vroucí a zároveň tak mocné a vlivné styky, muselo otroctví nezbytně upadati, a národové byli vedeni k svobodě,

kterou několik století po té nalézáme již v plném lesku.

KAPITOLA XIX.

Učení sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského o otroctví. - Souhrn.

Tak Církev tisícerými prostředky lámala okovy otroctví, aniž by však překročovala meze spravedlnosti a moudrosti; tak z křesťanského světa odstranila tento ponižující stav, který tak velmi odporoval jejím vznešeným názorům o důstojnosti člověka a jejím ušlechtilým citům bratrství a lásky. Kdekoliv se ujme křesťanství, promění se železné okovy v jemná pouta, utiskovaný člověk svobodně zdvihne své čelo. Je radost čísti to, co o této věci myslil jeden z největších mužů křesťanství, svatý Augustin (De Civit. Dei I. 19. c. 14. 15. 16.). Když byl několika slovy vyložil závazky, podle nichž každý, kdo poroučí, ať je to otec, manžel nebo nejvyšší pán, má pečovati o blaho toho, komu poroučí, a tak nalezl jednu ze základen poslušnosti ve prospěch poslouchajícího; když byl tvrdil o spravedlivých, že neporoučí z panovačnosti nebo pýchy, nýbrž podle své povinnosti a svého přání činiti dobro

svým poddaným (neque enim dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi; nec principandi suberbia, sed providendi misericordia); když byl tak ušlechtilým učením znevážil každý názor, který podporuje tyranství, nebo který by opíral poslušnost o ponižující pohnutky - jako by očekával námitku namířenou proti lidské důstojnosti, spatříme, jak pojednou se rozplamení jeho velká duše, aby otázku napadl vší silou; pronásleduje ji až do nejkrajnějších důsledků; bez výhrady odhaluje ušlechtilé myšlenky svého plodného ducha a odvolává se na přírodní zákon a vůli samého Boha slovy: „Tak to chce zákon přírody, tak stvořil Bůh člověka, jemuž propůjčil vládu nad rybami mořskými, ptáky nebeskými a plazy, kteří lezou po zemi. Jeho obraz, rozumné stvoření, mělo by panovati jen nad nerozumnými tvory, ne člověk nad člověkem, nýbrž člověk nad zvířetem.“

Toto místo u sv. Augustina je jeden z oněch ohnivých výlevů, jaké nacházíme u velikých spisovatelů, kde tito, když bolestná podívaná dojímá jejich srdce, až nejušlechtilejší city překypí, popustí svým názorům směle uzdu. Naplněn úžasem nad silou výrazu zkoumá čtenář pln očekávání další řádky, jako by se obával, že spisovatel byl zaveden šlechetností svého srdce na bludnou cestu, a dal se silou svého ducha

strhnouti příliš daleko; ale s nevypsatelnou radostí objeví, že neopustil půdu bezpečných zásad, nýbrž že se, podoben odvážnému bojovníku, toliko zdvihl, aby hájil věc rozumu, spravedlnosti a lidskosti. Tak se nám zde jeví sv. Augustin: Podívaná na tolik nešťastníků, kteří jako oběť násilí a rozmarů svých pánů úpěli v otroctví, bolela jeho velikou duši; a poněvadž pozoroval člověka pod zorným úhlem rozumu a křesťanského učení, nenacházel důvodu, proč by měla značná část lidského pokolení žíti v takovém ponížení. Zatím co rozvíjí uvedené zásady, současně pátrá po původu tohoto ponižujícího stavu, a když jej nenachází v přirozenosti člověka, hledá jej v hříchu a jeho kletbě. „První spravedliví," praví, „byli spíše pastýři stáda než králové lidí, a tím nám dal Bůh na srozuměnou, co vyžadoval řád tvorů, a jaký trest žádá za hříchy, neboť poroba byla uložena hříšníku právem. Proto nikde v Písmu Svatém nenacházíme slovo otrok, až Noe je vmetl jako spravedlivý trest svému provinilému synu. Z toho vidno, že toto pojmenování nepochází z přirozenosti, nýbrž z hříchu."

Tento způsob nazírání, posuzovati otroctví jako plod hříchu, jako ovoce Boží kletby, měl veliký význam, neboť zatím co zachovával lidskou důstojnost, zároveň napadl kořen všech předsudků o přirozené převaze, v níž si libovali ve své pýše svobod-

ní. Také bylo tím otroctví zbaveno významu, na který by si mohlo činiti nárok jako politický výmysl nebo vládní opatření, neboť směło býti posuzováno toliko jako jedno z mnohého zla, jež uvalil na lidstvo hněv Nejvyššího. Byl to důvod k útěše otroků, otěže libovůlí pánů a výzva všem svobodným, aby měli soucit, neboť když se všichni zrodili ve hříchu, mohli všichni upadnouti do téhož stavu, a kdyby se snad chtěli vychloubati, že do něho neupadli, pak se mohli tak chlubiti stejným právem jako ten, kdo uprostřed lidí s nakažlivou nemocí zůstal zdráv, a myslí, že má právo tupiti proto nešťastné nemocné. Zkrátka, otroctví bylo soužení a nic víc, soužení jako je mor, válka, hlad a mnoho jiných, a proto bylo povinností všech lidí, aby přispěli k zmírnění a odstranění tohoto stavu.

Takové učení nemohlo nezůstati bez účinku: hlásáno před tváří celého lidstva nacházelo ve všech končinách katolického světa mocný ohlas, a, zatím co, jak vidíme z nesčetných příkladů, bylo uváděno ve skutečnost, zůstalo zachováno přes všechny bouře dob jako vzácný památník ušlechtilých zásad. Po osmi stoletích vidíme, jak je obnovuje jiné z nejzářnějších světel katolické Církve, svatý Tomáš Aquinský. (1. P. q. 96. art. 4.) Tento veliký muž viděl v otroctví právě tak málo následky nerovnosti rodu, menších přirozených vloh nebo politic-

kých opatření; vysvětluje je nejinak, než jako soužení, jež přinesly lidstvu hříchy prvního člověka.

Jak veliká byla nevole, s níž posuzovalo křesťanství otroctví, tak falešné je Guizotovo tvrzení: „Tento stav nevzbuzoval u křesťanského lidu ani hněv ani nevoli.“ Ovšem, nedal se strhnouti k onomu slepému hněvu a nevoli, které nedbají překážek a pohrdají všemi požadavky spravedlnosti a všemi pravidly moudrosti, aby vyhladily potupné znamení ponížení a hanby. Míní-li se však onen hněv a ona nevole, jež propukají při pohledu na podrobení člověka a špatné zacházení s ním, jež se však úplně dají sloučiti se svatou shovívavostí a odevzdaností; které, aniž by někdy umdlévaly v úsilovné ušlechtilé horlivosti v lásce, přece nechtějí uspíšiti události, nýbrž je nechají uzráti s moudrou trpělivostí, aby dosáhly tím úplnějšího úspěchu; míní-li se tento svatý hněv, pak jistě pro to, že vládl křesťanskému lidu, není lepšího důkazu, než fakta, která jsem byl vyjmenoval, než učení, jež jsem uváděl. Jistě není výmluvnějších ohrazení proti existenci otroctví, než výroky velikých církevních Učitelů, kteří, jak jsme právě viděli, je prohlašují za ovoce Boží kletby, za trest za zkaženost lidského pokolení, kteří v tom nemohli nalézti nic jiného, než jedno z oněch velikých soužení, pod nimiž upí lidstvo.

Hluboké pohnutky, o něž opírala Církev poslušnost otroků, byly dostatečně objasněny, a nestranný divák jí tudíž nemůže předhazovati, že by si nevážila lidských práv. Nelze proto věřiti, že by se v křesťanském lidu nedostávalo odvahy říci celou pravdu; neříkal než co je čistá pravda. Důkazy pro to poskytují okolnosti, jež byly spojeny se sňatkem otroků; jak víme, nebyly jako takové uznávány a také bez svolení pánů nemohly býti uzavírány, aniž by nezůstaly neplatny. To byl zlořád, který byl v zřejmém rozporu s rozumem a spravedlností. Co tedy podnikala Církev proti tomu? Bez okolků odmítala tuto troufalost. Poslyšme, co o tom říká papež Hadrian I.: „Jako se podle slov apoštola v Ježíši Kristu nikomu nesmí zabraňovati v přijímání svátostí ani svobodnému ani otroku, tak také nesmí se otrokům zabraňovati v sňatku, a kdyby otrok, nedbaje námitek svého pána, takový uzavřel, přece nesmí býti nikdy již rozvázán.“ (De conjug. serv. 1. 4. t. 9. c. 1.) O tomto nařízení, kterým v jedné z nejdůležitějších věcí byla zajištěna otrokům svoboda nelze mysliti, že by bylo omezeno na určité okolnosti, nýbrž bylo něčím více; bylo slavnostním prohlášením, že v této záležitosti mají úplnou svobodu, a že Církev nestaví lidi na roveň zvířatům a nedovoluje bez výjimky, aby byli podrobeni rozmaru nebo zištnosti jiného

člověka, aniž by byl brán zřetel na city srdce. Tak tomu rozuměl také svatý Tomáš, neboť otevřeně tvrdil, že ve věci sňatku otroci nemají poslouchat svých pánů. (2a, 2ae, q. 104. art. 5.)

Domnívám se, že v tomto letmo načrtnutém obrazu jsem učinil to, co jsem si na počátku předsevzal, totiž nevyslovit tvrzení, aniž bych je nepodepřel nepopiratelným svědectvím, a nedal se strhnouti nadšením pro katolicismus tak dalece, abych mu připisoval zásluhy, jež mu nepřísluší. Ačkoliv jsme rychle proběhli zmatkem staletí, přece nám poskytly různé doby i místa přesvědčující důkazy pro to, že je to katolicismus, který nedbaje zdánlivě nepřekonatelných překážek, jež se mu stavěly do cesty ze strany názorů, mravů, zájmů a zákonů, odstranil otroctví, a to bez nespravedlnosti, bez násilností, bez převratů, a s nejvzácnější chytrostí a nejpodivuhodnější zdrženlivostí. Viděli jsme, jak katolická Církev rozvinula tak mnohostranný, rozsáhlý a důrazný útok proti otroctví, že nebylo již zapotřebí násilného úderu, aby pukly okovy, nýbrž že byly ničivým vlivem tak mocných sil pozvolna rozrušeny a uvolněny, až se rozpadly na kusy. Nejprve Církev hlasitě káže vznešené učení o důstojnosti člověka, které stanovilo vzájemné závazky pánů a otroků; prohlásí, že před Bohem jsou si rovni, a tak zničí ponižující názory, jimiž byly po-

skvrněny spisy největších filosofů starověku; poté začíná prakticky používati tohoto učení tak, že se pokouší zmírniti osud otroků, potírá kruté právo nad životem a smrtí, otvírá otrokům chrámy jako útočiště, při návratu z nich je zabezpečuje před špatným zacházením a usiluje, aby na místo soukromé msty byla dosazena působnost soudních dvorů; zároveň přibráním náboženských pohnutek zaručí svobodu propuštěných a svobodně narozených hájí s rozhodností a bdělostí. Prameny otroctví jsou pozvolna uzavírány tím, že Církev hned rozvíjí ohnivou horlivost pro vykupování zajatců, hned se vzpírá chamtivosti Židů, nebo zjednává všeobecně přístupné prostředky, jimiž by poddaní mohli opět dosáhnouti své svobody; Církev dává příklad mírností a nezištností, ulehčuje propouštění přijímáním otroků do klášterů a kněžského stavu, a používá mnoha jiných prostředků, jež poskytuje lidská láska; a tak vidíme, jak, nehledě na hluboké kořeny, jimiž otroctví tkvělo ve veřejném životě starověku, a převraty, jež s sebou přinesl vpád barbarů, a tolik válek a nehod všeho druhu, jimiž byly většinou mařeny účinky každého prospěšného a pořádajícího vlivu, přece jen otroctví, tato skvrna staré civilisace, u křesťanských národů rychle upadalo, až posléze zaniklo.

Neobjevíme v tom sice lidmi připravený a roz-

vinutý plán, ale právě skutečnost, že se bez takového plánu projevuje taková jednota úsilí, taková stejnost záměrů a taková shoda prostředků, je nejjasnějším důkazem pro plodný vliv katolicismu na svobodu a civilisaci. Nestranní pozorovatelé postřehnou v načrtnuté kresbě jistě s radostí, v jaké obdivuhodné shodě spějí ke stejnému cíli doba císařské říše, vpádu barbarů a lenictví; a způsobí jim větší radost, než ona ubohá pravidelnost, jíž se vyznačuje výlučně lidské dílo, když v zdánlivém nepořádku mezi lesy Germanie a nivami Beatice, mezi břehy Temže a Tibery sbírá rozptýlené skutečnosti.

Tyto skutečnosti nejsou vymýšleny; spatříme je vytyčeny v příslušných dobách a označeny koncily; v poznámce k této kapitole nalezne čtenář originální texty příslušných nařízení, jež jsem zde uvedl toliko ve výtahu; a tak se může dokonale přesvědčiti, že nebyl klamán. Kdybych měl v úmyslu klamati, pak bych jistě nevkročil na půdu skutečností; byl bych se utekl do oboru theorií, volil bych pompésní a libozvučná slova, snažil bych se upoutati obrazotvornost a vzbuditi city; byl bych se postavil na stanovisko, kdy se spisovatel může šířiti o věcech, které se nikdy nestaly a, aniž se příliš namáhal, blýskati se břitkostí rozumu a bohatou obrazností. Uložil jsem si však namáhavější, snad ne tak skvělý, jistě však plodnější úkol.

A nyní můžeme se otázati Guizota, jaké pak tedy byly ty jiné příčiny, jiné myšlenky, jiné pomocné prostředky civilisace, jichž úplný rozvoj byl podle jeho názoru nutný, aby rozum zjednal konečné vítězství nad nejpotupnější ze všech nespravedlností. Tyto příčiny, tyto ideje, tyto pomocné prostředky civilisace, jež podle jeho názoru podporovaly Církev při odstraňování otroctví, měl by vysvětliti nebo aspoň naznačiti, aby čtenáři ušetřil námahu při hledání a dohadování. Kdepak byly, když nevzešly z lůna Církve? Pocházely z trosek staré civilisace? Mohly však zbytky vymřelé a téměř již pohřbené civilisace způsobiti to, co nedokázala táž civilisace v době svého největšího rozkvětu, a co ani nechtěla vykonati? Odpovídaly snad duchu nezávislosti barbarství, který přece s sebou přiváděl jako nerozlučnou družku násilnost a tudíž nezbytně musel býti pramenem utlačování a otroctví? Byly snad ve vojenském ochranném panství, jež podle Guizotova názoru bylo zavedeno týmiž barbary, kteří zplodili ono aristokratické státní zřízení, které se později proměnilo v lenictví? Co však mělo toto ochranné panství společného s odstraněním otroctví, když nic nebylo lépe s to, jak ono, přivésti do otroctví nejen domorodce dobytých zemí, nýbrž i značnou část dobyvatelů samých? Kde je tedy mi-

mo křesťanství idea, mrav a zřízení, jež by přispěly k odstranění otroctví? Udejte nám dobu jejich vzniku, jejich vývoje, dokažte nám, že vznikly mimo křesťanství, a doznáme, že mu nelze přiznati výlučně chvalitebnou zásluhu, že odstranilo tak potupný stav, a tudíž neopomineme pozdraviti a velebiti tuto ideu, tento mrav nebo zřízení, které přispěly k nádhernému a velkolepému dílu osvobození lidského pokolení.

A nyní se snad smíme otázati také protestantských církví, těchto nevděčných dcer, které když se byly odtrhly od lůna Církve, pokoušejí se ji jen urážeti a pomlouvati: Kde jste byly, když katolická Církev dokončila obrovské dílo odstranění otroctví? Jak můžete ji obviňovati ze souhlasu s porobou, s utlačováním člověka a lidských práv? Můžete vy prokázati právo na vděčnost lidského pokolení? Jakým činem jste přispěly k tomuto velikému dílu, na němž spočívá vývoj a velikost evropské civilisace? Katolicismus je dokončil sám a bez vašeho přispění, sám by byl dovedl evropské lidstvo k jeho vznešenému určení, kdybyste neodvrátily majestátní pokrok od těchto velikých národů a lehkomyslně je nezavedly na cestu plnou propastí, jejíž cíl je zahalen hustou tmou a kterou vidí jedině Bůh.[13])

POZNÁMKY.

[1]) Dějiny proměn protestantismu od Bossueta jsou jedním z oněch děl, jež vyčerpávají svou látku a která nepřipouštějí ani námitek ani přídavků. Kdo četl pozorně toto nesmrtelné dílo, shledá v něm, pokud se týče věrouky, věc protestantismu navždy odsouzenu; mezi katolicismem a nevěrou není již žádného středu. Gibbon četl je v mládí, obrátil se ke katolickému náboženství a opustil protestantské, v kterém byl vychován. Později se opět odvrátil od katolické Církve, avšak nikoli, aby přešel k protestantismu, nýbrž k nevěře. Nebude snad našim čtenářům nepříjemno, vyslechnou-li z úst tohoto proslulého dějepisce soud o Bossuetovi, a přiznání, jaký dojem u něho vzbudilo toto dílo. Jeho řeč zní takto: „V dějinách proměn, útoku právě tak dobře vedeném jako mocném, odhalil šťastným spojením rozumových důvodů a svědectví dějin chyby, pobloudění, dvojsmysly a rozpory našich prvních reformátorů, jejichž proměny, jak dokazuje s velikou obratností, nesou na sobě pečeť bludu, zatím co nepřetržitá jednota katolické Církve je známkou a svědectvím neomylné pravdy. Četl jsem, schválil jsem, uvěřil jsem“ (Gibbon, Paměti).

[2]) Luther, jehož se nám někteří lidé snaží vylíčit jako člověka naplněného vznešenými myšlenkami, ušlechtilého a vzneseného smyšlení, jako obhájce lidských práv, zanechal nám ve svých spisech nejbezpečnější a nejjasnější svědectví o své prchlivosti, o své nesmírné hrubosti a nevraživé nesnášenlivosti. Anglický král Jindřich VIII. napadl Lutherův spis De Captivitate Babylonica, a Luther rozlícen takovouto opovážlivostí, odpověděl králi dopisem, ve kterém ho nazývá bezbožníkem, bláznem, pomatencem, nečistým jako svině a oslem. Je vidět, že Luther neměl žádné úcty ani

ohledu před královským majestátem; rovněž tak si cenil zásluh Erasma, snad nejučenějšího muže svého století, nebo aspoň prvního pokud se týkalo rozsahu vědomostí, vznešenosti a bohatství ducha. Aniž by bylo dbáno jeho shovívavosti vůči Lutherovi a jeho stoupencům, byl napaden vzplanuvším reformátorem, k jehož sektě nechtěl přistoupit, s takovou bezohledností, že si Erasmus na to postěžoval slovy, že se „viděl nucena ve svém stáří zápasit s divou zvěří, s rozběsněným kancem". Luther se však nespokojil slovy, přešel také k činům. Je dobře známo, že z jeho návodu Karlstadt byl vypuzen ze země saského vévody, čímž se ocitl v takové bídě, že si musel na svou obživu vydělávat nošením dříví a jinými hrubými pracemi. Také ve svých pověstných sporech s Zwingliány Luther nezapřel svůj charakter; nazýval je proklatci, pomatenci, rouhači. Když tak zacházel se svými jinak smýšlejícími přívrženci novot, nemůže již překvapovat, že doktory z Lovaně nazýval divokou zvěří, prasaty, pohany, epikurejci, atheisty; a ještě jinak se vyjadřoval, ale o tom však zmiňovati se brání slušnost. Ve svém rozhořčení vůči papeži se vyjádřil, že je to „žravý vlk, proti němuž se musí ozbrojit celý svět, aniž by vyčkával na rozkaz vrchnosti; a že nelze ničeho jiného litovat než toho, že nemůže být proboden mečem; že všechny jeho přívržence, ať by to byli králové nebo císařové, nutno pronásledovat jako tovaryše loupežnického hejtmana." To byl ten duch snášenlivosti, kterým byl Luther oživován, a věru snadno by se mohlo uvésti ještě mnoho jiných důkazů.

Nesmíme se však domnívat, že by Luther sám byl zatížen touto nesnášenlivostí; nikoli, byla vlastní celé straně novotářů a její účinek se projevoval ukrutným způsobem. Na štěstí máme pro to nepopiratelného svědka; je to Melanchton, oblíbený žák Lutherův, jeden z nejznamenitějších mužů v dě-

jinách protestantismu. „Jsem v takovém otroctví, píše Melanchton svému příteli Camerariovi, jako bych se nalézal v jeskyni Kyklopů, takže ti sotva mohu vylíčit svá utrpení, a cítím se každým okamžikem ponoukán k útěku.“ V jiném listě psal: „Jsou to nevzdělaní lidé, kteří neznají ani bohabojnosti ani kázně; pozoruj ty, kteří stojí v čele a uvidíš, že se podobám Danielu v jámě lví.“ Jak tedy možno tvrdit, že tento podnik vedla ušlechtilá myšlenka, a že úsilí mířilo k osvobození lidského ducha? Nesnášenlivost Kalvínova, dostatečně známá z případu, o němž je zmínka v textu, projevuje se na každém listě v jeho dílech ze způsobů, jak zachází se svými protivníky. Zlosyni, ničemové, hříšilové, blázni, vzteklivci, běsové, divoká zvěř, prasata, osli, psi, sprostí satanovi pacholci - to jsou ta krásná jména, která nacházíme ve spisech proslulého reformátora na každém listě. Kolik podobných bych mohl ještě připojit, kdybych se nemusel obávat, že unavím čtenáře?

[3]) Na říšském sněmu ve Špýru byl vydán dekret s různými nařízeními o náboženství a bohoslužbě; čtrnáct říšských měst jej odmítlo a podalo protestaci. Od té chvíle počalo se jinověrcům říkat protestanti. Protože již toto jméno obsahuje zatracující ortel nad odpadlými náboženskými obcemi, pokusily se některé dáti si jiná jména, vždy však marně. Jména, jež si zvolily, byla falešná; a falešné jméno dlouho se neudrží. Co tím chtěli říci, když se nazvali evangelíky? Snad to, že budují toliko na Evangeliu? Pak by se museli spíše nazývati biblickými, neboť nestaví právě na Evangeliu, nýbrž na bibli. Někdy se též jmenují reformovaní, a mnozí nazývají protestantismus reformací. Ale postačí vysloviti toto jméno, aby každý cítil, jak je nevhodné. Náboženská revoluce bylo by vhodnější jméno.

[4]) Nenapodobitelným způsobem rozvinul tuto otázku pojmenování hrabě de Maistre ve svém díle O papeži. Nej-

přílehavější z mnoha jiných poznámek je tvrzení, že jedině katolická Církev má určité jméno, jímž se sama označila a kterým ji označuje celý svět. Odpadlé náboženské obce si vymyslily různá pojmenování, ale žádné se neujalo. „Jestliže," praví de Maistre, „je každému dovoleno, aby si dal libovolné jméno, pak by si mohla Lais napsati nade dveře svého domu Palác Artemidy. Hlavní však je, abychom jménu, které jsme si vyvolili, zjednali platnost."

Nesmíme se však domnívati, že hrabě de Maistre uvedl tento argument ponejprv; svatý Jeroným a svatý Augustin jej již před ním použili. „Když slyšíte," praví svatý Jeroným, „nazývat je Marcionisty, Valentiniány, Montanisty, pak věřte, že to není církev Kristova, nýbrž synagoga Antikrista." (Hieron., lib. Adversus Lucifer ianos). „Právě jméno katolická," říká svatý Augustin, „poutá mne k Církvi, neboť ne bez důvodu si jediná toto jméno udržela mezi mnohými kacířstvy. Všichni kacíři by sice chtěli býti nazýváni katolíky, ale žádný se neodváží, ptá-li se cizinec na katolický kostel, ukázati mu svůj chrám a svůj dům." Co pozoroval svatý Augustin ve svém století, opakovalo se u protestantů; každý, kdo navštívil země, kde jsou různé náboženské obce, to dosvědčí. Proslulý Španěl sedmnáctého století, který žil dlouhý čas v Německu, podává nám o tom zprávu: „Všichni by se chtěli nazývat katolíky a apoštolskými; avšak jsou nazýváni Lutherány a Kalvínisty." (Caramuel). „Žil jsem," pokračuje, „ve městech kacířů, a vlastníma očima jsem viděl a na vlastní uši slyšel, co by si bludaři měli zapamatovat, totiž, že s výjimkou protestantského kazatele a několika málo těch, kdož rozumují více než sluší rozumovati, všechno kacířské obyvatelstvo nazývá římské křesťany katolíky." Tak veliká je moc pravdy. Myslící duchové vědí, že takové zjevy mají hluboké příčiny a že tato svědectví jsou něco více než zchytralost.

[5]) Tolik se mluvilo o zlořádech, jejich vliv na neblahé události, kterými Církev v posledních stoletích byla postižena, byl do té míry přeceňován a zároveň čistota mravů a přísnost církevní kázně prvního století byla upřílišována s takovou pokryteckou chválou, že někteří lidé učinili rozhraničující čáru mezi jednou a druhou periodou, poněvadž v první době spatřovali jen ctnost a svatost, kdežto pozdějším dobám připisovali jen zkázu mravů a pokrytectví; jako kdyby v prvních stoletích Církve byli všichni údové andělé, jako kdyby Církev nezápasila po všechen čas s bludným učením a nekrotila vášně. S dějinami v ruce snadno se však člověk naučí tyto přehnané názory uváděti na pravou míru; upřílišování, které dokonce odsuzoval Erasmus, jenž věru málo byl nakloněn k tomu, aby omlouval své současníky. V jednom srovnání své doby s prvními stoletími Církve ukazuje, jak se příčila rozumu a jak malicherná byla tehdy převládající snaha obklopiti starou dobu samým leskem a pozdější dobu očerňovati. Zlomek tohoto srovnání je v díle Marchettiho, v jeho poznámkách o církevních dějinách Fleuryho.

Soupis opatření, jež učinila Církev k odstranění rozličných zlořádů, byl by jistě lákavý. Sbírka dekretů koncilů by k tomu poskytla takovou hojnost látky, že by bylo obtížno shrnouti ji v několik svazků. Tyto obrovské sbírky od počátku až do konce nejsou ničím jiným než nezvratným důkazem pro tyto dvě pravdy: za prvé, že ve všech dobách jako nevyhnutelný následek lidské slabosti a porušenosti bylo mnoho zlořádů, které si vyžadovaly nápravy; za druhé, že Církev ve všech dobách usilovala o jejich nápravu, neboť nelze tvrditi, že by se dal jmenovati byť jediný zlořád, k jehož odstranění by nebylo vydáno kanonické nařízení. Tato napovědění nenechají nikoho v pochybnosti, že hlavní příčina protestantismu nebyla v zlořádech, nýbrž že protestantismus byl jednou z oněch ne-

blahých událostí, o nichž vzhledem k vrtkavosti lidského ducha a tehdejším poměrům nutno mluviti v tom smyslu, v jakém prohlásil Ježíš Kristus, že nezbytně musí býti pohoršení; ne že by byl někdo nucen dělat pohoršení, nýbrž že zvrácenost lidského srdce je tak veliká, že při obyčejném průběhu věcí nemohou lidé býti bez pohoršení.

[6]) Tato jednomyslnost a jednota v katolicismu musí naplniti obdivem a úžasem každého člověka, ať již je jakéhokoli náboženského názoru. Jak možno bez předpokladu, že zde působí prst Boží vysvětliti nebo pochopiti trvání střediska jednoty, Římské Stolice? Tolik již bylo pověděno o supremátu papeže, že je sotva možno k tomu něco nového přidati; přece by snad čtenářům nebylo nevítáno, kdybych jim uvedl zlomek ze spisu svatého Františka Saleského, kde je souhrn různých pozoruhodných titulů, které v raných dobách Církev dávala papežům a Římské Stolici. Tento soupis svatého biskupa je nanejvýš zajímavý nejenom pro zvědavce, nýbrž také jako látka k vážným úvahám, které nejraději přenechám čtenáři. Zde onen úryvek:

Jména dávaná papežům.

Nejsvětější biskup katolické Církve	Na koncilu v Soissonu, od 300 biskupů.
Nejsvětější a nejblahoslavenější patriarcha	Ibid. tom. 7. Consil.
Nejblahoslavenější pán	Sv. Augustin, Ep. 95.
Hlava Církve na zemi	Innoc. ad P. P. concil. milevit.
Otec Otců	Koncil v Chalced. sess. 3.
Velekněz	Koncil v Chalced. sess. 16.
Kníže kněží	Štěpán, biskup karthaginský.
Představený domu Božího a Opatrovník vinice Páně	Koncil v Karthagu, Ep. ad Damasum.
Náměstek Ježíše Krista, Stvrzo-	Sv. Jeroným, praef. in Evang.

vatel křesťanské víry	ad Damasum.
Kníže biskupů	Ibid.
Dědic apoštolů	Sv. Bernard, lib. de Consid.
Abraham patriarchátem	Sv. Ambrož, in I. Tim., 3.
Melchisedech posvěcením	Koncil v Chalced, Ep. ad Leonem.
Mojžíš autoritou	Sv. Bernard, Epist. 190.
Samuel pravomocí	Ibid. et in lib. de Consid.
Petr mocí	Ibid.
Kristus pomazáním	Ibid.
Pastýř stáda Ježíše Krista	Ibid. lib. 2. Cons.
Klíčník Domu Božího	Idem ibidem cap. 8.
Pastýř všech pastýřů	Ibid.
Původ kněžské jednoty	Id. Ep. 3, 2.
Pouto jednoty	Idem ibidem 4, 2.
Stolice, na které Pán založil Církev obecnou	Sv. Damas, Ep. ad univers. Episcop.
Útočiště biskupů	Koncil v Alexandrii, Ep. ad Felic.
Nejvyšší apoštolská stolice	Sv. Athanáš.
Nejvyšší stolice, která nikým jiným souzena býti nemůže	Sv. Lev, in nat. SS. Apost.
Apoštolská studnice	Sv. Ignác, Ep. ad Rom. in Subscript.

[7]) Pravil jsem, že nejznamenitější protestanté pociťovali příšernotu, která zeje ve všech od katolické Církve odštěpených sektách; chci nyní podati důkazy pro toto tvrzení, které by se snad mnohému mohlo zdáti směšné. Poslyšme samého Luthera, co praví v listě Zwinglimu: „Potrvá-li svět dlouho, bude pro různé výklady Písma Svatého, které jsou nyní v oběhu, nezbytno, přijmouti opět dekrety koncilů a dáti jim platnost, aby zachránily jednotu víry.“

Melanchton si stěžuje na neblahé následky nedostatku duchovní soudní pravomoci a potom říká: „Svoboda se bude vyvíjet tak, že příští době nepřinese žádného užitku"; a na jiném místě vyřkl pozoruhodná slova: „Každá církev potřebuje dohlížitele, který by udržoval pořádek; který by ty, kdož budou povoláni k duchovnímu úřadu, pozoroval, dohlížel na učení kněží a vykonával duchovní soudní pravomoc; takže tam, kde by nebylo biskupů, museli by takoví býti jmenováni. Samovláda papeže byla by též velmi vhodná, aby mezi tak různými národy uchovala jednotnost učení."

Poslechněme Kalvína: „Bůh postavil stolec svého uctívání do středu země, když byl zde ustanovil jediného Velekněze, k němuž by měli všichni vzhlíželi, aby tak lépe byli udrženi v jednotě." (Calv. inst. 6, § 11.)

„Také já," píše Beza, „jsem byl mnoho a dlouho mučen stejnou myšlenkou, kterou mi líčíš. Vidím, jak se naši v učení rozptylují všemi směry, a strhne-li je bouře do výše, brzy sem, brzy tam padají. Co si dnes myslí o náboženství, můžeš snad vědět; jaké však mínění by o něm mohlo zavládnouti zítra, nemohl bys sám tvrditi. Ve kterém ale bodě se církve, které vyhlásily římskému biskupu válku, shodují? Zkoumej vše od počátku až do konce: sotvaže na jedné straně nalezneš vysloveno nějaké tvrzení, hned bude na druhé straně zatracováno jako bezbožnost." (Th. Beza, Ep. ad Andream Dudit.)

Také Grotius, jeden z nejučenějších mužů protestantismu, přiznal slabost základů, o něž se opírají odpadlé sekty. Mnozí byli toho názoru, že zemřel jako katolík. Protestanté ho obviňovali, že chtěl přistoupit ke katolické Církvi, a katolíci, s nimiž se stýkal v Paříži, byli stejného přesvědčení. Nechci tvrditi, že je pravdou to, co se vyprávělo o jednom příteli Grotiově, proslulém P. Petauovi, že když se dověděl o jeho smrti,

sloužil za něho mši. Ale jisto je, že Grotius ve svém díle De Antichristo nevidí Antikrista jako ostatní protestanté v papeži. Jisto je, že v jiném díle Votum pro pace Ecclesiae bez vytáček říká, že „bez papežského primátu je nemožno učiniti konec nejednotnosti, jaká vládne mezi protestanty." Jisto je, že ve svém posmrtném díle Rivetiani apologetici discussio otevřeně vyslovuje hlavní zásadu katolicismu, že totiž „o článcích víry třeba rozhodovati podle tradice a výroku Církve, nikoli jen podle samotného Písma svatého."

Obrácení proslulého protestanta Papina, o kterém se tolik mluvilo, je dalším důkazem pro toto tvrzení. Papin uvažoval o hlavní zásadě protestantismu a o rozporu, který je mezi touto zásadou a nesnášenlivostí vůdců protestantismu, kteří, zatím co se opírali o vlastní úsudek, zabočili zároveň na dráhu autority, aby se uhájili; přišel přitom k tomuto závěru: „Je-li cesta autority pro ty, kdož po ní chtějí kráčeti dovolená a zákonná, pak jsou již ve svém počátku odsouzeni ti, kdož se vymkli autoritě katolické Církve; je-li však cesta svobodného badání, po které se na počátku pustili, ta pravá a vhodná, pak zatracují cestu autority, kterou připouštěli, aby zabránili výstřelkům: A tak zůstanou dveře největšímu zlu bezbožnosti otevřeny dokořán."

Puffendorf, který věru nemůže být viněn, že by něco zanedbal, čím by bylo možno napadnouti katolicismus, nemohl opominouti, aby v zájmu pravdy - za což mu všichni katolíci budou vděčni - nevyznal: „Zrušení papežské autority rozsélo po světě nesčíslné jiskry nesvornosti; jakmile již nebylo nejvyšší autority, aby rozsoudila ze všech stran se zdvihající sporné body, viděli jsme protestanty mezi sebou nesvorné, a jak vlastníma rukama rvou vnitřnosti." (Puffendorf, de Monarch. Pontif. Rom.)

Leibnitz, tento veliký muž, který podle Fontenellova výroku

kráčel v čele všech věd, také rozpoznal slabost protestantismu a sílu zřízení katolické Církve. Je známo, že on, vzdálen toho, aby sdílel zuřivost protestantů proti papeži, posuzoval papežskou náboženskou nadvládu s největšími sympatiemi. Otevřeně přiznal převahu katolických misií nad protestantskými, a katolické řádové společnosti, které mnozí tak nenáviděli, zdály se mu hodné veliké úcty. Názory tohoto velikého muže o náboženských otázkách byly ještě více zdůrazněny v jednom jeho díle, které po prvé bylo uveřejněno v Paříži roku 1819. Toho roku vyšlo v Paříži Vypsání náboženských zásad Leibnitzových s různými výroky, z jeho děl vybranými, od Emeryho, bývalého generála od sv. Sulpicia. Do tohoto díla pojal Emery zmíněné posmrtné dílo, které se v rukopise nazývá Systém theologie. Pozoruhodný svou prostotou a vážností je úvod díla, zcela hodný veliké duše Leibnitzovy. Zní: „Po dlouhém a hlubokém zkoumání o náboženských sporných otázkách, a když jsem byl vzýval Boha o přispění a pokud je to člověku možno, odložil všechny stranické myšlenky, považoval jsem se za žáka, který sem právě přišel z Nového Světa a dosud neumí říci nějaké mínění. A tak jsem posléze stanul u tohoto; zdá se mi především, že to, co jsem prozkoumal, by měli uznati všichni lidé bez předsudků, jako něco, co nejvíce souhlasí s Písmem Svatým a úctyhodným starověkem, ba i s rozumem a s nejnespornějšími skutečnostmi dějin."

Leibnitz se nyní pokouší odůvodniti existenci Boží, Vtělení svatou Trojici a ostatní články křesťanské víry. Dotvrzuje a hájí s velikým vynaložením vědomostí učení katolické Církve o tradici, svatých svátostech, mši svaté, uctívání relikvií a posvěcených obrazů, o církevní hierarchii a o primátu Římského Biskupa. „Ve všech případech," praví, „které jsou příliš neodkladné, než aby dovolovaly svolání všeobecného církevní-

ho směmu, nebo nejsou dosti významné, aby takový krok ospravedlnily, je třeba připustiti, že nejvyšší biskup čili papež má stejnou moc, jako veškerá Církev."

[9]) Leckdo by se mohl domnívati, že byla zdůrazněna marnost lidského vědění a nezpůsobilost našeho ducha jedině s tím úmyslem, aby se dokázala nutnost zákona ve věcech víry. Bylo by mi lehko uvésti na obhájení dlouhou řadu výroků nejučenějších mužů starověku i novověku, ale omezím se na to, že uvedu znamenité místo z knihy proslulého Španěla, Luise Vivese, jednoho z největších mužů šestnáctého století:

„Již mysl sama, nejvyšší a nejvznešenější část ducha, uvidí, jak velice je liknavá a zpozdilá jednak svou přirozeností, jednak tmou hříchu zaslepená a v nauce, zkušenosti a v sběhlosti nevycvičená a nevytříbená, že zajisté ani ty věci, které vidí a kterých se dotýká rukama nechápe, čím vlastně jsou nebo jak se dějí, natož aby mohla proniknouti v skrytá tajemství přírody. Moudře tedy Aristoteles pronesl tento výrok: Mysl naše nechová se jinak k nejzřejmějším věcem přírody než oči sovy k světlu slunečnímu. Všechno to, co veškeré pokolení lidské bylo již poznalo, jakou je částí toho, co neznáme? Ale to neplatí toliko o souhrnu věd, nýbrž i o jednotlivých vědách, s nichž v žádné lidský důmysl tak nepokročil, aby dospěl středu, byť to bylo i v nejnižších a nejprimitivnějších, takže se nic nemůže považovati za pravdivější, než co bylo řečeno od Akademiků: s c i r e n i h i l." (Ludovicus Vivet, De Concordia et Discordia, L. IV. c. 3).

Tak smýšlel tento veliký muž, který nejen probádal všecka pole v oboru theologických jakož i světských věd, nýbrž právě o lidském duchu vykonal hluboké studie. Vives bdělým okem sledoval pokrok věd, a jak vyplývá z jeho spisů, pracoval na jejich obrození. Lituji, že nemohu zde uvésti úplně jeho slova z uvedeného místa, ani z jeho nesmrtelného díla o pří-

činách úpadku umění a věd, a o spůsobu, jak jim vyučovati. Kdo zatím tyto pravdy, pokud se týkají nedostatečnosti našich duševních sil, přijímá nelibě a spatřoval by v tom újmu pokroku věd, ponévadž by snad mohly zastrašiti ducha, ten ať uváží, že nejlepším prostředkem, jak podporovati jejich pokrok, je poznání sebe sama. Toť rada, kterou v hluboce promyšleném výroku nám dal Seneka: „Snad by mnozí dosáhli moudrosti, kdyby se nedomnívali, že ji už mají.“ Puto multos ad sapientiam potuisse pervenire, nisi se jam crederent pervenisse.

[9]) Je nepopiratelné, že čím více se přibližíme k pramenům věd, tím hustší stíny před sebou nachází duch. Tvrdil jsem, že z tohoto všeobecného pravidla není vyjmuta ani mathematika, ačkoliv správnost a nepochybnost jejích pouček jsou příslovečné. Infinitesimální počet, který tuto vědu ovládá na jejím nynějším stupni, spočívá nicméně na několika ideách, zvaných hranice, které až do dneška nikdo nedovedl přesně vysvětliti. Ne že bych chtěl uváděti v pochybnost její jistotu a pravdu, nýbrž zamýšlím toliko upozornit na to, že kdyby ideje, jež jsou základem uvedeného počtu, byly zkoumány soudnou stolicí metafysiky, mohl by na ně padnouti leckterý stín. Ba i kdybychom se omezili na základní poučky této vědy, nalezli bychom některé body, které by při zevrubnějším metafysickém rozboru neobstály bez újmy; a nebylo by obtížné to dokázati, kdyby to dovolil rozsah tohoto díla. Zatím však čtenáři možno doporučiti znamenitý list učeného španělského jesuity Eximena, psaný jeho příteli Juanu Andresovi, ponévadž jsou v něm obsaženy z pera muže, kterého jistě musíme uznat za kompetentního, velmi případné poznámky o tomto předmětu. Dotyčný dopis je sepsán v latinské řeči pod názvem: Epistola ad clarissimum virum Joanem Andresium.

Pokud se týče ostatních věd, je zbytečno dále dokazovati, jaká tma zastírá jejich první prameny; a možno dodati, že zářivé sny nejznamenitějších mužů nebyly čerpány leč z této samotné temnoty. Poháněni vědomím své síly, pronikli hledajíce pravdu až do hlubin, kde jim, abych si posloužil výrokem proslulého básníka naší doby: pochodeň v ruce uhasla a oni, bloudíce v temném labyrintu, vzali si za vodítko vnuknutí své fantasie a své krásné sny považovali za skutečnost.

[10]) Abychom poznali vrozenou lidskou slabost se vší jasností a pocítili ji se vší neodbytností, nelze si zvoliti vhodnějšího prostředku, než dějiny kacířství, dílo, za které děkujeme Církvi vzhledem k její horlivosti, s níž je pozorovala a zobrazila. Od Šimona Kouzelníka, který se nazýval zákonodárcem Židů, obnovitelem světa a Utěšitelem, zatím co své milence Heleně pod jménem Minerva prokazoval božskou poctu, až po Hermana, který kázal smrt všem kněžím a vrchnosti, a sebe líčil jako pravého syna Božího, může divák přehlížet tuto rozsáhlou malbu, která sice aspoň pro své četné nesrovnalosti probouzí v člověku nepříjemný pocit, přitom však vzbuzuje vážné a hluboké úvahy o pravé podstatě lidského ducha, neboť projevuje moudrost katolicismu, když se ho snaží v jistých věcech podříditi zákonu.

[11]) Nic není nápadnějšího, než rozdíl, který je v tomto bodu mezi katolíky a protestanty. Na obou stranách se vyskytují duchové, kteří, jak se domnívají, jsou obdařeni nebeskými zjeveními; avšak protestanté přijímají zjevení pyšně, neurvale, přepjatě, kdežto katolíci s pokorou, mírností a láskou. V témže šestnáctém století, v němž fanatismus protestantů rozryl celou Evropu a zaplavil ji krví, žila ve Španělsku žena, která podle úsudku protestantů a nevěřících musí být počítána mezi ty, kdož jsou co nejvíce postiženi vadou bloudnění a fanatismu;

byla však pro domnělý fanatismus této ženy prolita jediná kapka krve, jen jediná slza? A byla její zjevení snad výzvou nebe, aby vyhubila lidi, jako tomu bylo u protestantů?

Je to svatá Terezie, jež ve svém životopise, který napsala z pouhé poslušnosti, nám podává zprávu o svých viděních s andělskou otevřeností a nepopsatelnou líbezností. „Zalíbilo se Pánu, že jsem měla v takovém stavu několikrát toto vidění: Viděla jsem u sebe po levém boku anděla v tělesné podobě. Tak nevidím andělů leda zázrakem. Zjevují se mi sice často, ale nevidím jich, nýbrž zjevují se jako v předešlém vidění, o němž jsem vyprávěla. V tomto vidění však se zalíbilo Pánu, abych anděla viděla tělesně. Nebyl veliký, nýbrž malý, překrásný, tvář měl tak ohnivou, že jsem se domnívala, že náleží k nejvyšší hierarchii andělů, kteří - jak se zdá - celí hoří. Jsou to asi tak zvaní Serafové. Andělé mi neříkají svých jmén, ale pozoruji dobře, že je v nebi mezi anděly a anděly, mezi andělem a andělem takový rozdíl, že toho nejsem ani s to vyjádřiti. V rukou andělových jsem viděla dlouhý zlatý šíp a na konci železa - zdálo se - hořel oheň. Zdálo se mi, že proniká šípem několikráte mé srdce a že vniká do jeho hlubin. Když jej vytáhl, zdálo se mi, že s ním vytáhl i hlubiny srdce a zůstavil mne celou v plameni veliké lásky k Bohu." (Život svaté Terezie, kapitola 29, § 11.)

Na jiném místě popisuje jistý způsob, jak viděti věci v Bohu, a halí svou představu do tak zářivého a nádherného obrazu, že se nám zdá, jako bychom četli Malebrancha, líčícího svůj proslulý systém.

„Řekněme, že Božství je jako velmi jasný démant, mnohem větší než celý svět, nebo jako zrcadlo, jak jsem řekla v předešlém vidění o duši, jenomže tak vznešeného způsobu, že toho nedovedu ani vylíčiti, a že všechno, co konáme, lze viděti v tomto démantě, poněvadž je takový, že v sobě obsa-

huje všechno a že není ničeho, co by leželo mimo jeho velikost. Divila jsem se, že zde, v jasném démantě, spatřuji v takové chvilce tolik všeho, ale pocítím vždy též nejhlubší lítost, kdykoli na to vzpomenu, vidouc, jak ošklivé věci se jevily v jeho čistém jasu, jako na příklad mé hříchy." (Život, kapitola 40, § 7.)

I když budeme předpokládati jako protestanté, že všechna ta vidění jsou jen pouhá mámení, pak zůstává přece nepopiratelným, že nezavedou na scestí ani myšlení, ani nekazí mravy, ani neruší společenský řád. A i kdyby z nich nebyl žádný jiný užitek, než toto nádherné líčení, tu si nebudeme stěžovati na toto mámení. Tím se potvrzuje to, co jsem řekl o blahodárných účincích, jaké vyvolává v duších katolický způsob jednání, když nás chrání před vzpupným zaslepením a povážlivými bludnými cestami, a měla-li by jejich vnuknutí býti pouhým mámením, omezuje duchy na určitý okruh, v němž nikomu nemohou způsobiti škody. Ale také nejsou nijak zkracování v síle a energii pro konání dobra, jsou-li jejich zjevení pravdivá.

Ještě tisíce jiných příkladů mohl bych uvésti, ale pro krátkost jsem se omezil na jediný, k němuž jsem si vybral svatou Terezii, poněvadž se v tomto oboru vyznamenala jako málo kdo, a to jednak proto, že její život spadá do doby velikých pobloudění protestantismu, jednak že je dcerou Španělska; zároveň je mi to příležitostí, abych ji opět připomenul těm, kdož, jak se zdá, na ni zapomínají.

[11]) Abychom si utvořili pojem o stavu vědy v době objevení se křesťanství, a mohli se přesvědčiti o ovoci, jehož bylo se nadíti od lidského ducha, kdyby byl ponechán svým silám, postačí, pohlédneme-li na obludné sekty, jež se v prvních staletích Církve všude vynořovaly a spojovaly ve svých naukách nejobludnější, nejnesrovnalejší a nejnemravnější směs, jakou

si můžeme vymyslit. Cerinthus, Menander, Ebion, Saturnin, Basilides, Nikolaus, Karpokrates, Valentin, Marcion, Montanus, ta a jiná jména připomínají nám právě tolik sekt, u nichž bláznovství a nemravnost šly ruku v ruce. Pohlédneme-li na tyto filosoficko-náboženské sekty, tu hned rozpoznáme jejich neschopnost, aby si vymyslili byť jen poněkud souvislý filosofický systém, navrhly učení s morálními zásadami, jež by si zasloužilo jméno náboženství. Je to neladně na jedné hromadě nakupené židovství, křesťanství a zbytky starých škol, vše sloučené v jejich opojených hlavách, při čemž jsou otevřeny brány nemravnosti a zhoubě všeho druhu.

Skutečná filosofie nachází v těchto stoletích široké pole k domněnkám, jaký osud by stihl lidstvo, kdyby křesťanství svými nebeskými pravdami neosvětlilo svět, kdyby nepřišlo toto božské náboženství, aby zahanbilo nesmírnou lidskou pýchu a neukázalo člověku, jak marnivé a bludné byly jeho myšlenky, a jak daleko se odchýlil od cesty pravdy. Není pozoruhodné, že tito muži, jejichž pobloudění vzbuzuje děs, se pro vyšší poznání, jímž se domnívali býti obdařeni, nazývali gnostiky? Jak vidno, člověk je ve všech dobách stejný.

[18]) Kanony a jiné spisy, z nichž patrna horlivost Církve pro zmírnění osudu otroků a její různé prostředky k odstranění otroctví.*)

Paní, která špatně nakládala se svou otrokyní, bylo uloženo pokání. (Concilium Elibertianum, anno 305, Canon 5.)

Pán, který svévolně usmrtí otroka, bude exkomunikován. (Conc. Epaonense, anno 517, Can. 34. Totéž nařízení se nachází v patnáctém kanonu sedmnáctého koncilu v Toledu roku 694.)

Otrok, který se těžce provinil, ujde tělesnému trestu, prchne-li do kostela. (Tamtéž, Can. 39.)

*) V našem vydání uvádíme jen stručný přehled kanonů. (Pozn. vyd.)

Opatření, jimž páni se zbavují práva s otroky, kteří se utekli do kostela, zle nakládati. (Conc. Aurelianense quintum, anno 546.)

Biskupům se zakazuje mrzačiti své otroky, a zároveň se nařizuje vinníka odevzdati místnímu soudci s výhradou, že mu nebudou potupně ostříhány vlasy. (Conc. Emeritense, anno 666, Can. 15.)

Kněžím se zakazuje mrzačiti své otroky. (Con. Toletanum undecimum, anno 675, Can. 6.)

Kdo svého otroka svévolně usmrtí, bude odsouzen k pokání. (Conc. Wormatiense, anno 868, Can. 38. et 39.)

Bude zakročeno proti násilnosti těch, kdož se zmocnili otroků Církve, když byla poskytla jejich otrokům útočiště. (Conc. Arausicanum primum, anno 441, Can. 6.)

Bude zakročeno proti těm, kdož se pokoušeli nějak zkracovati svobodu Církví propuštěných nebo závětí jí doporučených otroků. (Tamtéž Can. 7.)

Zaručuje se svoboda v kostele propuštěných otroků a Církvi se ukládá, aby na se vzala ochranu propuštěných. (Conc. Aurelianense, anno 549, Can. 7.)

Církvi se ukládá hájiti propuštěné, ať jsou již osvobozeni na posvátných místech nebo listem či závětí, nebo tím, že již dlouhý čas požívají svobody. Také bude zakročeno proti soudcům, kteří by tyto nešťastníky utlačovali, a biskupům se přisuzuje rozhodování v těchto záležitostech. (Conc. Matisconense secundum, anno 585, Can. 7.)

Kněžím se přikazuje obhajoba propuštěných. (Conc. Parisiense quintum, anno 614, Can. 5.)

Biskupům se přikazuje, aby vzali do ochrany propuštěné, kteří byli odkázáni Církvi. (Conc. Toletanum tertium, anno 589, Can. 6.)

Církvi se ukládá, aby brala pod ochranu svobodu a maje-

tek propuštěných, kteří jí byli odkázáni. (Conc. Toletanum quartum, anno 633, Can. 72.)

Církvi se ukládá, aby hájila propuštěné; nařízení je však třeba zachovávati všeobecně, bez ohledu na to, zda byli odkázáni či nikoli. (Conc. Agathense, anno 506, Can. 29.)

Vyzývá se, aby byli vykupováni zajatci, a tento účel se klade nad zájmy Církve, byť byly její záležitosti na tom sebehůře. (Caus. 12. Q. 2. Can. 16.)

Památná slova svatého Ambrože o vykupování zajatců. K tak bohulibému účelu svatý biskup rozbíjí a prodává posvátné nádobí.

„Svrchovanou šlechetností též jest zajaté vykupovati a z rukou nepřátel vysvobozovati, lid zachraňovati před zabitím, zvláště ženy chrániti před potupou, rodičům děti navracovati, dětem rodiče a občany jejich vlasti. Až příliš jsou známy tyto věci v zpustošeném Ilyriku a Thrácii: všude jsou mnozí zajímání a prodávání...“ (Sv. Ambrož, de Off. L. II., c. XV. § 70.)

„Jak velice jsme občas stíháni nenávistí, protože jsme rozlámali posvátné nádobí, abychom mohli vykupovati zajaté, což se nelíbilo ariánům, ani ne tak pro věc samu, jako proto, aby nás mohli z něčeho kárati.“ (Tamtéž, L. 2. c. 2. § 13.)

Tyto ušlechtilé a láskou planoucí city neměl toliko sv. Ambrož; jeho slova zároveň vyjadřují city celé Církve. Aniž bych mluvil o různých důkazech, které bych pro to mohl uvésti a které jsou dalšími kanony potvrzeny, budu citovat z dojemného listu sv. Cypriána, kde jsou shrnuty pohnutky Církve k tomuto bohulibému dílu, a živými barvami je vylíčena její láskou planoucí horlivost při provádění tohoto díla.

„Cyprian Januariovi, Maximovi, Proculovi, Victorovi, Modianovi, Nemensianovi, Nampulovi a Honorátovi, bratřím, pozdravení! S největším lkáním naší duše, bratři nejmilejší, a nikoliv bez slzí jsme četli vaše listy, které jste nám v starost-

livosti své lásky napsali o zajetí bratří a sester našich. Kdo by se zajisté nermoutil v takových případech, nebo kdo by bolest svého bratra nepovažoval za svou vlastní bolest, když praví apoštol Pavel: Trpí-li jeden úd, trpí spolu i ostatní údy; raduje-li se jeden úd, radují se spolu i ostatní údy. (I. ke Kor. 12, 26.)? A na jiném místě: Kdo je nemocen, abych já s ním nebyl nemocen? (II. ke Kor. 11, 29.) Pročež nyní zajetí našich bratří jest považovati za naše zajetí, a bolest těch, kteří jsou v nebezpečí, jest považovati za vlastní bolest, ježto zajisté jedno tělo jsme. A netoliko láska, ale i náboženství má nás pobádati a posilovati ve vykupování údů-bratří. Neboť opět apoštol Pavel praví: Nevíte, že chrámem Božím jste a že Duch Boží přebývá ve vás? (I. ke Kor. 3, 16.) Byť by i láska nás méně povzbuzovala k pomoci bratřím, přece by bylo třeba zde pamatovati, že jsou chrámy Božími ti, kdož jsou zajati, a neměli bychom dlouhým otálením a nedbáním bolesti dopustiti, aby déle byly zajaty chrámy Boží, nýbrž pokud síly stačí, měli bychom jednati rychle, abychom si naklonili svou horlivostí Krista soudce a Pána Boha našeho. Neboť praví-li apoštol Pavel: Kteříž koli jste v Kristu pokřtěni, Krista jste oblékli (ke Gal. 3, 27.), pak v zajatých bratřích třeba viděti Krista a třeba vykoupiti z nebezpečí zajetí toho, který nás z tlamy ďábla vysvobodil; a ten, který sám trvá a přebývá v nás, nechť je vyproštěn z rukou barbarů a vykoupen částkou peněz ten, který nás křížem vykoupil a krví...“ (Sv. Cyprian, Ep. 60.)

Církevních statků bude použito k vykupování zajatých. (Conc. Matisconense secundum, anno 585, Can. 5.)

Pro vykupování zajatců mohou býti rozbity posvátné nádoby. (Conc. Rhemense, anno 625 vel. 630. Can. 22.)

Biskupové dávají zajatcům doporučující listy a nařizuje se, aby se v nich poznamenal den a cena výkupu, jakož i to, že

mají býti udány potřeby zajatých. (Conc. Lugdunense tertium, anno 583, Can. 2.)

O přehmatech, k nimž se dali strhnouti někteří duchovní ve své nerozvážné horlivosti ve prospěch zajatců. (Synodus S. Patricii, Auxilii et Isernimi Episcoporum in Hibernia celebrata, circa annum Christi 450 vel. 456, Can. 32.)

Církevní statky se mají použíti k vykupování zajatců. (Conc. Vernense secundum anno 844, Can. 12.)

Kdo ustavičně ohrožuje svobodu osob, bude exkomunikován. (Conc. Lugdunense secundum, anno 566, Can. 3.)

Zakročuje se proti témuž zlořádu jako v předchozím kanonu. (Conc. Rhemense, anno 625 vel. 630, Can. 17.)

Kdo unese nebo prodá křesťana do otroctví, prohlašuje se vinným vraždou. (Conc. Confluentinum, anno 922, Can. 7.)

Zakazuje se obchod s lidmi, který se v Anglii provozuje jako s nerozumnými zvířaty. (Conc. Londinense, anno 1102.)

Nařizuje se, aby takové osoby, jež se prodaly nebo daly do zástavy, jakmile složí obdrženou částku, bez průtahu byly propuštěny na svobodu, a nesmí býti od nich požadována vyšší cena, než obdržely. (Synodus incerti loci, circa annum 616, Can. 14.) Kanon tohoto koncilu, jenž se domněle konal v Boneuil, je snad hoden kratší úvahy. Blahodárné nařízení, které prodaným otvíralo cestu zpátky k svobodě, jakmile složili přijatou částku, muselo zvláště silně čeliti zlu, jež nepochybně bylo v Gallii hluboce zakořeněno, protože již trvalo tak dlouho. Již Caesar nám podává zprávu o tom, jak jsme již v textu viděli, že se mnozí prodávali, aby se dostali z trudného postavení.

Zakazuje se vydati Židům otroky, kteří prchli do kostela, buďto že svými pány byli přidržováni k protikřesťanskému konání, nebo že byli oddalováni od posvěcených útočišť a

bylo s nimi špatně nakládáno. (Conc. Aurelianense, anno 538, Can. 13.)

Dodržování nařízení kanonu předchozího koncilu stejného jména se důrazně přikazuje. (Conc. Aurelianense quartum, anno 541, Can. 30.)

Každý Žid, který křesťanského otroka odvrátí od jeho víry, bude potrestán ztrátou všech otroků. (Tamtéž, Can. 31)

Židům se zakazuje míti dále křesťanské otroky, a pokud se týče těch, kteří u nich již jsou, je dovoleno každému křesťanu, aby je vykoupil zaplacením dvanácti soldů. (Conc. Matisconense primum, anno 581, Can. 16.)

Židům se zakazuje míti křesťanské otroky. Svede-li Žid křesťanského otroka k židovství nebo obřízce, pak se tento stává svobodným, aniž by svému pánu musel něco zaplatiti. (Conc. Toletanum tertium, anno 589, Can. 14.) Tento kanon stojí za povšimnutí, ježto bere do ochrany svědomí otroků a pánům ukládá trest, který přispívá k osvobození. Podobný, velmi zajímavý příklad, jenž krotí libovůli pánů, kteří znásilňují svědomí svých otroků, nacházíme v příštím století v zákonech západosaského krále Yna. Zní takto:

„Jestliže otrok je nucen pracovati v den Páně, stává se svobodným.“ (Leges Ynae Regis Saxonum occiduorum, anno 692, Leg. III.)

Dá-li pán svému otroku v den postní k jídlu maso, otrok se stává svobodným. (Conc. Berghamstedae, anno 697, Can. 15.)

Židům se naprosto zakazuje, aby měli křesťanské otroky; kdo by proti tomu jednal, tomu budou otroci vzati a knížetem jim bude vrácena svoboda. (Conc. Toletanum quartum, anno 633, Can. 66.)

Zakazuje se prodávati křesťanské otroky Židům nebo pohanům, a každý takový prodej se prohlašuje za neplatný. (Conc.

Rhemense, anno 625, Can. 11.) V oněch bouřlivých dobách nebyla žádná opatrnost zbytečnou. Na první pohled mohla by se taková nařízení zdáti výlevem nesnášenlivosti Církve vůči Židům a pohanům; ve skutečnosti však byla hrází proti vše zaplavujícímu barbarství, zárukou pro nejposvátnější člověkova práva, která byla tím nutnější, že chyběla téměř každá jiná záruka. Přečtěte si jen další spis, abyste viděli, že se množí dopouštěli strašného zločinu, když své otroky prodávali pohanům jako žertvy.

„Řekl jsi, že v oněch končinách mezi jinými zločiny i to se děje, že někteří z věřících prodávají pohanům otroky k obětem. Pročež, bratře, napomínáme, abys toto důkladně napravil a nedopustil, aby se to dále dělo: zločin zajisté a bezbožnost je to! Těm tedy, kteří se toho dopustili, uložíš pokání jako pro vraždu." (Řehoř III. papež v I. listě k Bonifácovi, arcibiskupovi, roku 731.) Taková hanebnost musela vzbudit nejživější pozornost, neboť vidíme, že také koncil v Ciptines roku 743 opět proti tomu pozdvihuje svůj hlas a zakazuje prodej křesťanských otroků pohanům. „Aby křesťanští otroci nebyli vydáváni pohanům." (Can. 7.)

Zakazuje se křesťanského otroka prodati mimo říši krále Chlodvika. (Conc. Cabilonense, anno 650, Can. 9.) Tento kanon, v němž se zakazuje prodej křesťanských otroků mimo území krále Chlodvika, aby se nedostali do moci pohanů nebo Židů, a výše uvedené stejné nařízení koncilu v Remeši, jsou v dvojím ohledu hodny pozoru. Za prvé ukazují, jak vysoko byla ceněna duše člověka, i když to byl otrok, neboť nesměl býti prodán tam, kde by jeho svědomí bylo vystaveno nebezpečí. Tato úcta byla tím důležitější, že vyvracela bludné učení starověku o této věci a zároveň položila první kámen k dílu osvobození. Za druhé omezením prodeje vznesl zákon své námitky proti takovémuto vlastnictví, rozlišuje od

ostatního majetku a klade je do jiné, vyšší třídy. To byl veliký pokrok, jímž právě této držbě vyhlašována válka, a tak byly dány zákonné prostředky k jejímu odstranění.

Duchovní, kteří prodají své otroky Židům, jsou přísně káráni a hrozí se jim strašnými tresty. (Conc. decimum Toletanum, anno 656.)

Svatý papež Řehoř I. propouští dva otroky římské Církve; pozoruhodný spis, v němž papež vykládá důvody křesťanů, jež je vedou k propouštění jejich otroků: „Když náš Vykupitel, původce všeho Tvorstva, milostivě ráčil přijmouti lidské tělo k tomu, aby milostí svého božství přetrhnuv pouta otroctví, jimiž jsme byli drženi v zajetí, bývalé svobodě nás navrátil, spasitelně se děje, jestliže lidé, které Bůh na počátku přirozeně svobodnými stvořil a které právo pohanů uvrhlo pod jho otroctví, jsou dobrodiním propouštějícího navracování svobodě v téže přirozenosti, v níž se byli zrodili. A pročež majíce zřetel na svobodu, a uvážením oné věci pohnuti, vás, Montano a Thomo, sluhy svaté Církve římské, kterou s pomocí Boží spravujeme, od tohoto dne činíme svobodnými a prohlašujeme občany římskými, a všechno vaše jmění, získané z úspor v otroctví, vám vydáváme.“ (Sv. Řehoř, kn. 5. list 12.)

Biskupové se vyzývají, aby střežili svobodu otroků, propuštěných jejich předchůdci. Je učiněna zmínka o oprávnění biskupů, že smějí propouštěti nejvěrnější otroky a stanovena míra, kterou nemají překročiti dary k jejich výživě. (Conc. Agathense, anno 506, Can. 7.)

Co bylo zastaveno nebo zcizeno biskupem, který po své smrti nezanechal statků, musí býti vráceno Církvi, s výjimkou propuštěných otroků, kterým se ponechává svoboda. (Conc. Aurelianense quartum, anno 541, Can. 9.)

Nařizuje se, že při smrti každého biskupa mají býti všichni

jeho angličtí otroci propuštěni. Po ukončení slavnosti, jež je předepsána pro pohřeb zesnulého, má každý biskup a opat propustiti tři otroky s darem tří soldů. (Synodus Celichytensis, anno 816, Can. 10.)

Zmínka o usnesení koncilu v Armaghu v Irsku, aby byli propuštěni všichni angličtí otroci na svobodu. (Conc. Ardamachense in Hibernia celebratum, anno 1171.) V tomto spisu stojí zejména za povšimnutí, v jaké míře přispěly křesťanské názory k zlepšení divokých mravů národů. Zemi postihla veliká pohroma a hle, příčinou toho je Boží hněv pro obchod Irů, kteří kupovali od obchodníků, lupičů a pirátů anglické otroky. Právě tak pozoruhodná je skutečnost, o níž se zde podává zpráva, že totiž v oněch dobách Angličané žili ještě v úplném barbarství a prodávali, jako dnešní Afričané, své děti a rodiče. A musela býti tato ohavnost všeobecná, neboť čteme, že to „byla všeobecná neřest tohoto lidu," communi gentis vitio. Tím jasněji z toho vyplývá, jak nutné bylo nahoře uvedené nařízení koncilu v Londýně r. 1102, ve kterém se zakazuje tento hanebný obchod s lidmi.

Otroci Církve nesmějí býti vyměněni za jiné, vyjma to, že se jim výměnou dostane svobody. (Ex conc. apud Silvanectum, anno 864.)

Nařizuje se, že ti otroci, kteří se chtějí věnovat klášternímu životu, obdrží svobodu; nejprve však mají býti co nejobezřeleji zkoumáni, zda se k takovému povolání opravdu hodí. (Conc. Romanum sub. S. Gregorio I., anno 597.)

Vystupuje se proti zlořádům, že otroci jsou vysvěcováni na kněze bez svolení svých pánů. (Ex ep. Gelasii papae.)

Farářům se uděluje oprávnění, aby z otroků svého kostela vybrali jednotlivce pro kněžský stav. (Conc. Emeritense, anno 666, Can. 18.)

Přikazuje se biskupům, aby těm otrokům Církve, kteří mají

být přijati do kněžského stavu, darovali svobodu. (Conc. Toletanum nonum, anno 655, Can. 11.)

Otroci Církve smějí býti na kněze vysvěceni teprve tehdy, když budou propuštěni na svobodu. (Conc. quartum Toletanum, anno 633, Can. 74.)

Když jsme poznali postup Církve proti otroctví v Evropě, bezděčně si též přejeme věděti, jaké stanovisko zachovávala v novější době ve věci otroků jiných světadílů. Na štěstí mohu svým čtenářům předložiti spis, který zároveň patřičně osvětluje názor papeže Řehoře XVI., a v málo slovech obsahuje zajímavé dějiny úsilí Římské Stolice pro osvobození otroků celé zeměkoule. Míním apoštolský list proti obchodu s otroky, který byl vydán v Římě dne 3. listopadu 1839. Stojí za povšímnutí, poněvadž dokumentárně a nepopiratelně dokazuje, že Církev v této záležitosti projevovala vždy nejžhavějšího ducha lásky k bližnímu a dosud projevuje, aniž by se v nejmenším dotkla spravedlnosti nebo nedbala rad prozíravosti.

Řehoř P. P. XVI. na budoucí věci památku.

„Povzneseni na nejvyšší stupeň apoštolské důstojnosti a nade všechnu naši zásluhu povoláni za náměstka Božího Syna Ježíše Krista na zemi, který v přemíře své lásky stal se člověkem a zemřel jako člověk, aby spasil lidské pokolení, domníváme se, že je přiměřeno naší vrchnopastýřské péči rozvinouti všechny své síly, abychom odvrátili křesťany od jejich obchodu s černochy i jinými lidmi, ať již jsou jakéhokoli druhu.

Jakmile se počalo světlo Evangelia rozlévati po zemi, viděli nešťastníci, kteří následkem ustavičných válek oněch dob upadli do nejtěžšího otroctví, jak se jejich osud ponenáhlu zlepšuje; neboť oživováni Duchem Božím, apoštolové důrazně hlásali otrokům učení, že mají své dočasné pány poslouchati

jako Ježíše Krista, a ve všem se mají poroučeti do vůle Boží, avšak současně ukládali pánům, že musí se svými otroky zacházeti lidsky, dovoliti jim vše, co je správné a spravedlivé, a že jim není dovoleno špatně s nimi zacházeti, poněvadž Bůh na nebi je Pánem všeho a není u něho stranictví.

Když se zákon Evangelia nezištné lásky k bližnímu a ke všem lidem povznesl na základní zákon a Pán prohlásil, že všechny skutky dobročinnosti a milosrdenství, které by byly prokázány nebo odepřeny chudým a trpícím, posuzuje tak, jako by byly prokázány nebo odepřeny jemu samému, muselo to míti nezbytně za následek, že křesťané považovali své otroky nejen za bratry, zejména, když se tito obrátili ke křesťanství, nýbrž že se také již ukázalo potřebné, aby těm, kdož se svým chováním stali toho hodni, byla darována svoboda, což se obyčejně stávalo zvláště o velikonočních svátcích, jak nám o tom podává zprávu svatý Řehoř Nyssenský. Byli však tací, kteří, vzplanuvše nejvřelejší láskou k bližnímu, sami na sebe vzali řetězy svých bratří, aby těmto vykoupili svobodu, a jeden apoštolský muž, náš předchůdce papež Klement I., blahé paměti, nás ujišťuje, že znal mnoho těch, kdož vykonali toto dílo milosrdenství. A když se časem rozptýlily tmy pověrčivého pohanství, a díky blahodárnému působení víry, planoucí láskou se zlepšily mravy nejdrsnějších národů, posléze dospělo se tak daleko, že již po mnoho století u většiny křesťanských národů nenalezneme téměř otroků.

Přesto však, jak doznáváme s nejhlubší bolestí, byli dokonce mezi křesťany lidé, kteří, hanebně oslepeni žádostivostí špinavého zisku, se neostýchali odváděti do nejvzdálenějších zemí do otroctví Indiány, černochy a jiné nešťastné lidské kmeny, nebo podporovati tuto nedůstojnou činnost tím, že zavedli nebo provozovali obchod s těmito nešťastnými bytostmi, které druhými lidmi byly obtíženy okovy. Mnoho římských

biskupů, naších předchůdců slavné paměti, neopomenulo ničeho, pokud jim to bylo možno, aby se odporovalo postupu těchto lidí, jímž jejich spása byla ohrožena a křesťanské jméno hanobeno, neboť dobře v tom rozpoznali hlavní příčinu, proč nevěřící národové trvale nenáviděli pravé náboženství.

Posléze byl vydán Rybářovou pečetí opatřený apoštolský list Pavla III. ze dne 3. května 1537 kardinálu arcibiskupu Toledskému, právě tak jako jiný, většího rozsahu, který poslal papež Urban VIII. dne 22. dubna 1639 zástupci Apoštolské stolice v Portugalsku. Tato poselství obsahují nejpřísnější a nejdůraznější důtky těm, kdož se opovažují obyvatele západní a jižní Indie přivádět do otroctví, prodávati je, kupovati, vyměňovati, darovati, odtrhovati je od jejich žen a dětí, olupovati o jejich majetek, odvádět do cizích říší nebo je nechat odvádět, jakýmkoliv způsobem je olupovati o svobodu, držeti v otroctví nebo jiným, kdož to činí, pomáhati, za tím účelem uplatňovati tu nebo onu záminku, líčiti to v učení nebo kázání jako dovolené, nebo nějak spoluúčinkovati při těchto činech. Později obnovil tato nařízení jmenovaných papežů Benedikt XIV. novým apoštolským poselstvím biskupům Brasilie a jiných zemí dne 28. prosince 1741, a pozornost dotyčných biskupů byla obrácena na stejný předmět.

Dlouho předtím jiný náš starší předchůdce, Pius II., za jehož pontifikátu se rozšířilo panství Portugalců na Guinei a do země černochů, obrátil se dne 14. října 1482 svým apoštolským listem na biskupa z Ruvo, jenž tam měl odcestovati, a v něm tomuto prelátu nejen uděloval patřičné plné moci k nejúčinnějšímu vykonávání jeho svatého úřadu tamtéž, ale použil této příležitosti také k tomu, aby jednání těch křesťanů, kteří nově obrácené přivádělí do otroctví, co nejpřísněji pokáral. Posléze také v naší době papež Pius VII., rozhorlen stejným duchem lásky k bližnímu a bohabojností jako jeho

předchůdci, vynakládal všechen svůj vliv u mocných, aby u křesťanů docela odstranil obchod s černochy. Taková nařízení a úsilí našich předchůdců s Božím přispěním hodně přispěla k tomu, že obhájila Indiány a ostatní výše zmíněné lidské kmeny proti krutosti, násilí a lakotě křesťanských obchodníků s lidmi. Ale ještě více je zapotřebí, aby Církvi byla připravena radost z nezmenšeného úspěchu její činnosti a horlivosti, neboť obchod s černochy, ačkoliv částečně je již odstraněn, stále ještě je provozován mnoha křesťany. Jelikož se pokoušíme takovou potupu vyhladiti ze všech křesťanských zemí, míváme zevrubné porady s mnoha našimi ctihodnými bratry, kardinály Svaté Římské Církve, a ježto sledujeme šlépěje svých předchůdců, varujeme a napomínáme svou apoštolskou mocí a ve jménu Pána všechny křesťany každého stavu a třídy, a zakazujeme jim příště Indiány, černochy a jiné lidi, ať již jsou jakéhokoli druhu, nezákonně znepokojovati, jejich statky loupiti, odváděti do otroctví, nebo ty, kdož takové zločiny páší, podporovati nebo provozovati takový nelidský obchod, jímž by černoši, jako by to nebyli lidé, nýbrž skutečně nečistá zvířata, a jako taková beze všeho rozdílu a proti všem zákonům spravedlnosti a lidskosti byli přivádění do otroctví, prodávání, kupováni a přidržováni k nejtěžším pracím. Je to příčinou svárů a ustavičných válek u oněch národů, kde lupičům černochů kyne lákadlo bohatého zisku.

Proto zavrhujeme svou apoštolskou mocí všechny uvedené věci jako nedůstojné křesťanského jména; a touže mocí zakazujeme a zapovídáme zcela všem duchovním a laikům pokoušeti se pod jakoukoli záminkou líčiti obchod s černochy jako dovolený, nebo v kázání a učení veřejně nebo tajně tvrditi něco, co by odporovalo tomuto v apoštolském listě vyslovenému zákazu.

A aby řečený list došel všeobecné známosti a nikdo se ne-

mohl vymlouvati neznalostí, ustanovujeme a nařizujeme veřejně jej oznámiti a podle starobylého zvyku jedním z našich úředníků přibíti na vrata basiliky Knížete apoštolů, na kancelářský palác, na soudní palác, na Monte Citorio a Campo di Fiori.

Dáno v Římě u Sv. Marie Větší, pod pečetí Rybářovou dne 3. listopadu 1839, devátého roku našeho Pontifikátu.

Ludvík Kardinál Lambruschini."

OBSAH

str.

Předmluva 7

KAPITOLA I.

O podstatě a jménu protestantismu . 9

KAPITOLA II.

O příčinách protestantismu 17

KAPITOLA III.

Mimořádný zjev v Církvi katolické 47

KAPITOLA IV.

O protestantismu a o lidském duchu 59

KAPITOLA V.

Instinkt víry ve vědách 69

KAPITOLA VI.

Rozdíly v náboženských potřebách národů. - Matematika. - Vědy morální 81

KAPITOLA VII.

Indiferentismus a fanatismus 91

KAPITOLA VIII.

O fanatismu. - O fanatismu v katolické Církvi . 110

KAPITOLA IX.

Nevěra a náboženský indiferentismus v Evropě jako následky protestantismu 119

KAPITOLA X.
Co působí, že protestantismus ještě trvá? 137
KAPITOLA XI.
Positivní nauky protestantismu jsou zavrhovány instinktem civilisace 146
KAPITOLA XII.
O účincích, které by byl vyvolal u nás protestantismus . 153
KAPITOLA XIII.
O protestantismu a katolicismu v jejich vztahu k pokroku sociálnímu. Předběž. přehled 166
KAPITOLA XIV.
Byl v době objevení se křesťanství ještě jiný princip obnovy? 181
KAPITOLA XV.
Nesnáze, které křesťanství muselo překonávat v díle sociální obnovy. - Otroctví. - Mohlo být otroctví zrušeno naráz? 199
KAPITOLA XVI.
Myšlení a mravy starověku, týkající se otroctví. - Církev usiluje o zmírnění osudu otroků . . 211
KAPITOLA XVII.
Prostředky, jež Církev užívala k osvobození otroků . . . 231
KAPITOLA XVIII.
Pokračování o témže předmětu 245

KAPITOLA XIX.
Učení sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského o otroctví. - Souhrn 257
POZNÁMKY 268

Dobrého Díla svazek 149

Jaime (Jakub) Balmes

PROTESTANTISMUS A KATOLICISMUS

a jejich poměr k evropské civilisaci

SVAZEK I.

Přeložil Bohuslav Durych. Vytiskla písmem garmond Venezíana knihtiskárna Josef Filip v Třebíči v nákladu 1200 výtisků. Stran 296. Cena brož. výt. 95·- Kčs.

DEO GRATIAS